

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

1919 AFGAN-İNGİLİZ SAVAŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Talip GÖKTAŞ

Balıkesir, 2013

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

1919 AFGAN-İNGİLİZ SAVAŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Talip GÖKTAŞ

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. İsmail Hakkı MERCAN

Balıkesir, 2013

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalı'nda 201112517002 numaralı Talip GÖKTAŞ'ın hazırladığı "1919 AFGAN İNGİLİZ SAVAŞI" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 4.10.2012 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Başkan

Doç. Dr. Sebahattin Edimsiz

Üye (Danışman)

Doç. Dr. İsmail Halekçi Mercan

Üye

Doç. Dr. JAFER ATAR

Üye

Üye

Üye

Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım.

09/10/2013

Enstitü Müdürü
Doç. Dr. Zübeyde Güneş YAĞCI

ÖNSÖZ

Afganistan'ın üzerinde bulunduğu coğrafya, konumu itibariyle imparatorlukların ve büyük devletlerin sürekli bir güç mücadelesine ve hükümlanlık kurma arzularına sahne olmuştur. Türklerin ise ata yurdu olması sebebiyle ve bu topraklar üzerinde kurulan medeniyetler üzerinde derin izler bırakması münasebetiyle, dostluğa ve kardeşliğe dayalı olan alakadarlığı yadsınamayacak tarihsel bir gerçektir.

İngilizler, Hindistan üzerindeki nüfuzlarını ve bölgedeki hakim güç konumunu koruyabilmelerinin tek çıkar yolunun, Afganistan ve Afgan kabilelerini kontrol altında tutabilmelerine bağlı olduğunu farkında idiler. Bu sebeplerle, Afgan halkı ile üç defa karşı karşıya gelmek mecburiyetinde kalmışlardır. Tezimizin asıl konusu olan 1919 Afgan-İngiliz Savaşı bu mücadelelerin Afganistan açısından en önemlisi, bağımsızlığını elde ettiği, yeniden dirilişinin belgelendiği ve neticesinde Türkiye ilişkilerinde yeni fırsatların yakalandığı savaş olmuştur. Altı ay gibi bir süre bizim de Afganistan'ı ve Afganlıları tanıma fırsatı bulduğumuz, tarihsel kardeşliğimizin ve dostluğumuzun olduğu bu yörenin bir dönemi ile alakalı çalışmamızın bu konudaki araştırmalara farklı bir bakış açısı kazandıracağını ümit etmekteyiz.

Yüksek Lisans eğitimim boyunca bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım başta danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. İsmail Hakkı MERCAN'a, derslerini büyük bir zevkle takip ettiğim Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ'a, Doç. Dr. Sebahattin ŞİMŞİR ve bölüm hocalarımıza teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmalarım boyunca desteğini esirgemeyen eşim Sakine GÖKTAŞ'a ve oğlum Tarık'a sonsuz teşekkür ederim.

Talip GÖKTAŞ

Bahkesir-2013

ABSTRACT

AFGHAN- ENGLISH WAR OF 1919

GÖKTAŞ, Talip

Master Program, Department of History

Adviser: Assistant Professor Doctor İsmail Hakkı MERCAN

2013, 164 Pages

At the 18th century and the early beginnings of 19th century, it has been scened struggles for balance at the region where Afghanistan at the centre, because of England wants for protection of sovereignty. As a result of the struggles, there has been three wars between Afghanistan and England at 1839-1842, 1878-1880 and 1919.

Because of the 1919 Afghan-English war corresponded to the Turkish National Struggle for independence, we decided our thesis subject to examine more closely, evaluate the development of war in the historical process, reflection to our country and examine our friendly relationships at this process. Making a study of early period of Afghanistan has been interesting for us. This is why we decided to process in detail about Afghanistan's resurrection fight in 1919. When we do this, we have received the book named "Afghan-English War of 1919" (Appendix-25) published by Turkish General Staff in 1922.

At the time Ottoman Empire, especially at the period of II. Abdülhamid, and the Turkish National Struggle to independence with Mustafa Kemal Atatürk, has been paid special attention to Afghanistan and provided our relationship keep warm. The Struggle against English Emperialism at different regions, has been speeded up the convergence of these two folks who shares common historical rests. At the revolutionary movement after the war at 1919, new and young Republic of Turkey set an example and Turkish intellectuals and officers utilized at Afghanistan's reconstruction. This help which has been done without any expectation of benefits,

consolidated how significant the Turkish understanding at the Afghanistan people's eyes.

As a result of that, we tried to analyze in details two countries which has been tired with wars and far away from each other but clamped each other with cultural bands. Happening of this tough rebirth after 1919 Afghan-English war has been finalized with good results for Turkish-Afghan relationship.

Keywords: 1919 Afghan-English war, Afghan History, Afghanistan, Republic of Turkey.

ÖZET

1919 AFGAN-İNGİLİZ SAVAŞI

GÖKTAŞ, Talip

Yüksek Lisans, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. İsmail Hakkı MERCAN

2013, 164 Sayfa

XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyılın hemen başları, İngilizlerin Hindistan üzerindeki hakimiyetini koruma ve Ruslara karşı geliştirdiği ve Afganistan'ın merkezinde bulunduğu coğrafyadaki denge mücadelelerine sahne olmuştur. Bu mücadelelerin neticesi olarak, İngilizlerle Afganlılar arasında 1839-1842, 1878-1880 ve 1919 yıllarında olmak üzere üç defa savaş gerçekleşmiştir.

Dönem itibariyle ülkemizin milli mücadele yıllarına karşılık gelmesi sebebiyle, 1919 Afgan-İngiliz savaşını, daha yakından irdelemek, tarihi süreç içerisinde savaşın gelişimini değerlendirmek, ülkemizdeki yansımalarını ve bu süreçte gelişen dostluk ilişkilerimizi incelemek amacıyla tez konumuz olarak belirledik. Afganistan'ın ilk tohumlarının atıldığı dönemi kapsamı itibariyle bizim için ilgi çekici olmuştur. Bu nedenle 1919 döneminde Afganistan'ın yeniden diriliş mücadelesini ayrıntılarıyla işlemeye karar verdik. Bunu yaparken Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Talim ve Terbiye Dairesince yayınlanmış, Matbaa-i Osmaniye tarafından hicri 1341, miladi 1922 yılında basılmış olan "1919 Afgan-İngiliz Harbi" (EK-25) isimli, hangi dilden tercüme olduğu, müellifi ve mütercimi belirtilmemiş tercüme eseri esas aldık.

Osmanlı Devleti zamanında özellikle II. Abdülhamid devrinde ve milli mücadelede Mustafa Kemal Atatürk döneminde Afganistan'a özel ilgi gösterilmiş ve ilişkilerin sıcak bir zeminde tutulması sağlanmıştır. Farklı coğrafyada aynı İngiliz emperyalizmine karşı verilen mücadele, tarihi kökleri bir olan bu iki halkın

yakınlaşmasını hızlandırmıştır. 1919 savaşı sonrası başlatılan devrim hareketine yeni ve genç Türkiye Cumhuriyeti örnek teşkil etmiş ve Afganistan'ın yeniden yapılanmasında Türk aydınlarından ve subaylarından istifade edilmiştir. Afganistan toprakları üzerinde hiçbir menfaat güdülmeksizin yapılan bu yardımlaşma, Afganistan halkı gözündeki Türk anlayışının ne kadar anlamlı olduğunu bir kez daha pekiştirmiştir.

Sonuç olarak; savaşlarla yorulmuş, coğrafi olarak birbirine uzak fakat kültürel bağlarla birbirine kenetli iki ülkenin, bağımsızlık mücadelesi verdiği aynı dönemi merkez altına alarak daha detaylı incelemeye çalıştık. 1919 İngiliz-Afgan savaşından meydana gelen bu zorlu doğumun gerçekleşmesi ve Türkiye ilişkileri paralelinde iyi sonuçlarla neticelenmesi sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: 1919 Afgan-İngiliz Savaşı, Afgan Tarihi, Afganistan, Türkiye Cumhuriyeti.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
ÇİZELGELER VE ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1. AFGANİSTAN'IN COĞRAFI VE ETNİK YAPISI	3
1.1 Coğrafi Yapı	3
1.1.1 Afganistan'ın İdari Bölümleri	7
1.1.2 Afganistan'ın Doğal Kaynakları	10
1.2 Etnik Yapı	11
1.3 Afganistan'ın Etnik Unsurları	12
2. AFGANİSTAN'IN TARİHÇESİ	20
2.1 Afganistan'ın 1747 Yılı Öncesi Dönemi	21
2.2 Şah Dürrani Dönemi Afganistan	27
2.3 Şah Dürrani Sonrası Dönem	27
3. TARİHİ SÜREÇTE AFGAN- İNGİLİZ SAVAŞLARI	29
3.1 Birinci Afgan- İngiliz Savaşı	29
3.2 İkinci Afgan- İngiliz Savaşı	32
3.3 Üçüncü Afgan- İngiliz Savaşı	37
4. 1919 AFGAN- İNGİLİZ SAVAŞININ TAHLİLİ	39
4.1 1919 Afgan-İngiliz Muharebesi Öncesi Durum	39
4.2 İngiliz Ordusunun Tertibi	43
4.3 Afgan Ordusunun Tertibi	45
4.4 Muharebenin Cereyan Tarzı	46
4.5 Sonuç	62
5. 1919 DÖNEMİ TÜRK-AFGAN İLİŞKİLERİ	66
5.1 Mustafa Kemal Atatürk'ün Afganistan'a Bakışı	67
5.2 Türk-Afgan Antlaşmaları (1921 ve 1928)	70
5.3 1919-1928 Dönemi Türk Gazete ve Dergilerinde Afganistan Haberleri	75
SONUÇ	96
KAYNAKÇA	99
EKLER	102

ÇİZELGELER VE ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Çizelge 1 Afganistan'ın Doğal Kaynakları	9
Şekil 1 Afganistan'ın Etnik Dil Grupları	11
Şekil 2 1 Mart 1921 Türk-Afgan dostluk antlaşmasını İydgah Camii'nde tasdik etmeyi müteakip Afgan Şahı Emanullah Han ve Türkiye Büyükelçisi Fahreddin Paşa karşılıklı iki ülke bayraklarını sarınarak çektiirdiği hatıra fotoğrafı	68

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
ATASE	Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
B.	Belge
B. O. A.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Çoğ.	Çoğul
G.	Gömlek
H.	Hicri
IRCICA	İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
K.	Klasör
M.E.B. İ.A.	Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
Mt.	Metre
No	Numara
Rak.	Rakım
s.	Sayfa
S.	Sayı
T. T. K.	Türk Tarih Kurumu
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Afganistan, Orta Asya'nın güneye ve Hindistan'a açılan yolları üzerinde olmasından dolayı tarih boyunca çeşitli milletlerin istila ve işgaline maruz kalmıştır. Bu istilalar ülkede büyük çaplı insan ve kültür karmaşalarına neden olur. Oluşan nüfus kalabalığının % 97 gibi büyük bir çoğunluğunu Müslümanlar oluştururken, geri kalan % 3'lük kısım; Hindu, Musevi ve Hıristiyanlardan meydana gelir. 1747'de Ahmed Şah Dürrani tarafından kurulan Afganistan, 1800'lerden itibaren İngiliz emperyalizmi karşısında varlığını sürdürebilmek için büyük mücadeleler vermek zorunda kalmıştır.

Atatürk, Afgan Kralı Emanullah Han'ın Türkiye ziyareti sebebiyle yaptığı konuşmada şu duruma dikkat çeker: "...Tarihin ne garip tecellileri, dünya hadiselerinin ne manidar tesadüf ve müşabehetleri vardır. Zat-ı hükümdarileri, 1919'da kahraman Afgan milletinin başında olarak, Asya'nın ortasında, istiklal için mücadeleye atılırken, biz de aynı tarihte, burada, Avrupa'nın şarkında, bütün medeni cihanın pişi enzarında, istiklal ve hürriyetimize vurulan darbelere, göğüslerimizi siper ederek döğüşüyorduk...". Bu manalı ifade, Afganistan'ın XX. Yüzyılın hemen başındaki vaziyetini, tarihi boyutu içerisinde masaya yatırmamızın en sade özetini vermektedir.

Tez konumuz olan 1919 Afgan-İngiliz Savaşı, beş bölümde incelenecektir:

Birinci bölümde; "Afganistan'ın Coğrafi ve Etnik Yapısı" hakkında bilgi verilerek konu açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde özellikle, tarih boyunca çeşitli savaşlarla yorulmuş olan Afgan halkının savaşçı kişiliği, büyük ölçüde kabilelerden oluşan Afganistan'ın toplum yapısı ve çok zorlu mücadelelere tanıklık eden, geçit vermez dağları barındıran Afgan coğrafyası ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

İkinci bölümde; Afganistan'ın ilk yıllardan itibaren toprakları üzerinde şahit olunan tarihçesi, Afganistan'ın kurucusu tarafından tohumlarının atıldığı 1747 dönemi ve sonrası baz alınarak işlenmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise; "Tarihi Süreçte İngiliz-Afgan Savaşları" konusu incelenmiştir. Afganlılarla üç defa karşı karşıya gelen İngilizlerin, alışlageldik siyasi

oyunlarını sahnelemelerine rağmen, her defasında dağları gibi yırtıcı Afgan insanı karşısında geri adım atmaktan zorunda kalması irdelenmiştir.

Dördüncü bölümde; “1919 Afgan-İngiliz Savaşı” konusu dönemin Genelkurmay Başkanlığı Talim ve Terbiye Dairesince 1922 yılında yayımlanan “1919 Afgan- İngiliz Savaşı” adlı kitap baz alınarak detaylarıyla incelenmiştir. Hindistan’da çıkan bir isyanın hemen ardından gelişen bu savaş, Afganistan’ın bağımsızlık savaşı olması ve aynı dönemde ülkemizin de bir bağımsızlık mücadelesi içerisinde olması sebebiyle, hem Afganistan için hem de bizim için ayrı bir öneme sahiptir.

Beşinci Bölümde; “1919 Dönemi Türk-Afgan İlişkileri” konusu, özellikle Atatürk’ün bu ülkeye verdiği önem, bu dönem içerisinde Afganistan ile Türkiye arasında yapılan antlaşmalar, Türkiye’nin çeşitli alanlarda sağladığı yardımlar ve Türk basınına yansıyan Afganistan haberleri üzerinde yoğunlaşarak incelenmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AFGANİSTAN'IN COĞRAFI VE ETNİK YAPISI

Asya ülkelerinden biri olan ve coğrafi konumu sebebiyle önemli bir stratejik kavşak noktasında bulunan Afganistan, yıllardır işgal güçleri ve iç çatışmalarla uğraşmaktadır. Feodal anlayışın hakim olduğu ülkede farklı etnik gruplar vardır. Bunların başlıcaları Türk, Peştun ve Taciklerdir. Ayrıca az sayıda da olsa Hintli, Arabi ve Ari topluluklar da görülür. Tarihten günümüze Afganistan'da hakimiyet mücadelesi ağırlıklı olarak Türkler ve Peştunlar arasında yaşanmıştır. Afganistan ismi 18. asırdan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde hakimiyet Türklerden Peştunlara geçmiş ve ülkenin ismi Afganistan olarak kabul edilmiştir. 18. asrın ikinci yarısına kadar Horasan adıyla anılan ülkede her bölgenin ayrı ayrı ismi bulunmaktaydı. Bugün bu bölgeler Afganistan'ın başlıca eyaletleri durumundadır. (Kabil, Kandehar, Herat, Hezaracat, Sistan, Noristan, Vahan, Bedeşan ve Türkistan)¹

1.1 Coğrafi Yapı:

Afganistan, resmi adıyla Afganistan İslam Cumhuriyeti Asya Kıta'sında denize sınırı olmayan bir kara ülkesi olan Afganistan, yaklaşık 647.500 kilometre karelik bir alanı kapsamaktadır. Toplam sınırı 5.529 kilometre olan ülkenin komşuları; Çin (76 km),

---

¹ Bilgehan Atsız Gökdağ, *Afganistan'da Türklük ve Hazaralar*, (editörler:Hasan Celal Güzel, Prof.Dr. Kemal Çiçek, Prof.Dr. Salim Koca), Türkler,Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara, 20.cilt, s.1200

İran (936 km), Pakistan (2.430 km), Tacikistan (1.206 km), Türkmenistan (744 km) ve Özbekistan (137 km)'dir.

Afganistan'da savaş yüzünden yaklaşık son yirmi yıldan beri nüfus sayımı yapılmadığından daha önceki sayımlar ve nüfus artışı göz önüne alınarak tahmini olarak verilmektedir. 1972-1974 yılları arasında New York Eyalet Üniversitesi, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı ve Afgan hükümeti iş birliği ile yapılan araştırma Afganistan'da yapılan bilimsel demografik araştırmaların ilkidir. Bu araştırmaya göre Afganistan'da 10-18 milyon kişinin yerleşik olarak yaşadığı belirtilmiştir. Bu anket göçebe nüfusu kapsamamaktadır. Araştırmada göçebeler 1 milyondan biraz fazla olarak tahmin edilmiştir. İlk resmi genel nüfus sayımı Sovyet işgali sırasında 1979 yılında yapılmıştır. Söz konusu nüfus sayımı, BM yardımı ile üç haftalık bir dönem içinde aceleyle yapılmış ancak Sovyet işgali nedeniyle tamamlanamamıştır. Sayım sonucunda Afganistan'ın nüfusu 800.000 göçebe nüfusu dahil olmak üzere 13,9 milyon olarak tahmin edilmiştir. 1979 genel nüfus sayımı sonucu Afganistan'ın kendi resmi internet sayfasında 15.551.358 olarak verilmiştir. Ayrıca o dönemde yaklaşık 1,5-2 milyon civarında Afgan mültecinin Pakistan ve İran'da bulunduğu tahmin edilmektedir. Mücahitlerin kontrolündeki bölgeler ise sayım dışı bırakılmıştır. Bütün bunlar dikkate alınarak Afganistan'ın 1979 yılında yaklaşık 18 milyonluk bir nüfusa sahip olduğu söylenebilir. 1995 yılında ABD Nüfus Referans Bürosu tarafından yapılan araştırmada ise Afganistan'ın nüfusu 18,4 milyon olarak tahmin edilmiştir. BM 2008 verilerine göre ise Afganistan nüfusu 28,2 milyondur.² ABD İstihbarat Örgütü (CIA) Temmuz 2012'de yaptığı tahmine göre Afganistan nüfusunu 30,419,928 olarak belirlemiştir.³

Afganistan'ın en ünlü dağ silsilesini Hindukuş dağları oluşturmaktadır. Hindukuş Peştuca "Hint öldüren" demektir.⁴ Afganistan'ı fethetmeye giriştiklerinde bu dağlarda büyük kayıplar veren Hint ordularından dolayı böyle adlandırıldıklarına inanılır. Hindistan'dan getirilen köle ve cariyelerin çoğu, acı soğuk ve dinmek bilmeyen kar nedeniyle bu dağlarda mahvoluyor. Bu yüzden oraya Hindukuş

² Afganistan ve Pakistan'da Yaşanan Gelişmeler ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), Avrasya Stratejileri Rapor No: 7, Mart 2011, s.24.

³ The World Factbook, South Asia Afghanistan, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/af.html> (21 Şubat 2013).

⁴ Mehmet Fazlı, *Afganistan'da Bir Jöntürk Mısır Sürgününden Afgan Reformuna*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, s. 40.

demişler; “Hint halkını öldüren” demektir. Zirveleri 7000 metreyi aşan, bir omurga gibi Afganistan’ın sırtında yer alan yüksek dağlar. Ülkenin orta kesiminden başlayan bu dağlar, jeolojik bakımdan İtalya’nın kuzeyinden itibaren Himalayalar’a kadar uzanan ve Alp kıvrımları adı verilen dağ sisteminin bu ülke içinde kalan parçalarıdır. Kuzeydoğu bölümü aynen Himalayalar gibidir; hatta yer yer onların genel yüksekliğini de aşar; bazı tepeleri 8000 metreyi geçer. Kuzeydoğuda Hindukuş adını alan bu dağlar, Kabil’den itibaren batıya doğru yelpaze gibi açılarak Kuhibaba, Sefidkuh ve Bendibeyan gibi kollara ayrılır. Büyük İskender ve halefleri bu dağlar için Kafkasya tabirini kullanmışlardır. Saklanma, savunma ve saldırma imkanları açısından son derece elverişli olan bu coğrafya; inatçı, bağımsız ve savaşkan Afgan oymaklarının karakterine tesir eden esas amillerden olsa gerektir. Kuş, Kust öldüren, döven, yere vuran anlamına gelen İran kökenli bir kelimedir. Hindu ise nehir insanı demektir. Hindukuş, “nehir kenarında yani ovalarda yaşayan medenileri öldüren dağlar” anlamında kullanılmış olabilir. Tarih boyunca bu mıntıka, Hindistan’dan gelen saldırılara karşı tam anlamıyla bir ölüm uçurumu olagelmıştır.⁵ En yüksek tepesi deniz seviyesinden 7697 Mt. yükseklikte olan Hindukuş dağ silsilesi, Pamir ve Himalaya dağları ile bağlantılı olup Afganistan’ın kuzeydoğusundan güneybatısına uzanır. Ayrıca bu dağ silsilesi Afganistan’ın kuzeyi ile güneyini ikiye ayırmaktadır. Hindukuş dağlarının en önemli geçitleri; Saleng, Şeber, Havak ve Kuşan geçitleridir. Saleng geçidi Afganistan genelinde en önemli geçitlerden biri olup, kuzey Afganistan ile Kabil ve güney Afganistan arasındaki ticari ve diğer ulaşımı sağlamak için kullanılmaktadır. 1960’lı yıllardan sonra yapılan bu geçit (Tunel-i Saleng), kullanıma açılmadan önce, Hindukuş dağını geçmek için deniz seviyesinden 3200 Mt. yükseklikteki Şeber geçidi kullanılmaktaydı. Bu geçit de Saleng gibi Afganistan’ın orta kısımlarında yer almaktadır. Hindukuş dağında, bu iki önemli geçit dışında, Havak (rak. 3200 Mt.) ve Kuşan Geçidi (rak: 4370 Mt.) gibi araba yolunun bulunmadığı ve sadece insanın geçebileceği iki önemli geçit daha vardır. Sovyet işgali döneminde, kuzey Afganistan Mücahitleri, Pakistan’dan silah getirmek için, bu iki geçidi kullanmaktaydılar.

---

⁵*Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci /İbn Battuta Seyahatnamesi*, Özgün adı: Rihletü İbn Battuta Tuhfetü'n1-Nuzzar fi Garaibi'l-Emsar ve Acaibi'l-Esfar (Çeviri: A.Sait Aykut), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s.567,575.

Hindukuş dağ silsilesinden sonra Afganistan'ın en önemli ikinci dağ silsilesini de Vahan dağları oluşturmaktadır. "Büyük Pamir" ile "Küçük Pamir" arasındaki bağlantıyı sağlayan Vahan dağları, aynı zamanda Pamir ile Vahan vadilerini bir birinden ayırmaktadır. Deniz seviyesinden 6281 Mt. yükseklikte olan bu dağ silsilesinin bir kısmı, kuzeydoğuda Afganistan ile Tacikistan sınırını da oluşturmaktadır.

Vahan dağlarının iki geçidi bulunmaktadır. Kutel-i Ancümen ve Ardımın olarak bilinen bu geçitlerden, sadece insanların yaya olarak geçebilmesi mümkündür. Dört mevsimde de kar ile kapalı olan bu bölgeler, aynı zamanda kuzey Afganistan'daki Kökçe nehrinin kaynağını da oluşturmaktadır.

Afganistan'da üçüncü bir dağ silsilesi de Pamir dağlarıdır. Vahan vadisinin güneyinde bulunan Pamir dağları, bugünkü Pakistan'ın Sind (İndüs) vadisi ile Vahan vadisinin arasında yer almaktadır. Doğu Türkistan, kısmen Keşmir, Pakistan'ın Çetral ve Afganistan'ın Badahşan bölgelerinin kesişme noktasında yer alan bu dağ silsilesi, aynı zamanda Vahan, Pamir ve İndüs vadilerini de birbirinden ayırmaktadır. Pamir dağlarının en önemli geçitleri, Akcer (rak. 4922 Mt.) ve Burugil (rak. 3347 Mt.) geçitlerdir. Özellikle Burugil geçidi nispeten rahat bir geçit olmakla beraber tarihi bir öneme haizdir. Tarihi İpek Yolu'nun da bu yol üzerinden geçtiği bilinmektedir.⁶

Demiryolu ulaşımı yoktur. Kabil, Kandahar, Mezar-ı Şerif, Herat ve Celalabat'da hava alanları vardır. Bu şehirler ithalat ve ihracatta Afganistan'ın dışarıya açılan kapılarıdır. İç ulaşım dağlık bölgelerde deve, at, katır gibi yük hayvanlarıyla yapılır. Orman bölgelerinde kereste, nehirlerde yüzdürülerek taşınır.

Kabil, Kandehar, Mezar-ı Şerif ve Herat'ı düzgün olmayan bir daire şeklinde geniş ve muntazam bir yol şeridi birbirine bağlar. Bu yolun bir kısmı ABD, bir kısmı da Ruslar tarafından yapılmıştır.⁷

⁶ Fazıl Ahmed Burget, *Türkistan Milli Mücadelesi ve Sonrasında Afganistan Türkleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004, s. 17-18.

⁷ Ferhad Dağcı, *Savaşan Afganistan*, İstanbul, Rahmet Yayıncılık, 1985, s.13.

1.1.1 Afganistan'ın İdari Bölümleri:

Coğrafi şartlara uygun olarak Afganistan idari yönden şu vilayetlere ayrılmıştır:

1. KABİL (Afgan dilinde KABUL) : Bu vilayet, Logar ve Tagav nehirlerinin yukarı kısımları etrafındaki küçük vadiler ile Gazne'yi ve Kabil vadisinin Celalabad yanındaki aşağı kısmını içine almaktadır. Eskiden bu vilayetin en önemli merkezi meşhur Gazne şehri idi. Rusların Türkistan kaleleri şeklinde kaleleri vardır. Geçmişte mamurluğuyla ünlenmiş olan şehir 1030'da Gaznelilerin başkenti olmuştur. Sultan Mahmut Gaznevi hazretlerinin gayet güzel Türbe-i Şarifeleri bugün de mevcuttur. 1116'da Acemlerin eline geçmiş, 1158'de tekrar Sultan Alaaddin tarafından geri alınmış ve 1839'da İngilizlerin eline geçmiştir. Ovaları, yaylaları pek mükemmel olduğu gibi Kandahar, Kabil ve Lahor yollarının buluşma yeri olduğundan ticaretçe de mühimdir. Fakat, XVI. asırdan bu yana Kabil onun yerine geçtiği gibi, aynı zamanda Afganistan'ın da merkezi durumuna gelmiştir. Bu şehir Timuroğullarından Babür Şah'a başkent olmuştur. 1839'dan 1843'e kadar dört sene İngilizlerin elinde kalmıştır. İmara fevkalade elverişli, havası mutedil, bağları, bahçeleri zengin şirin bir şehirdir.

2. KANDEHAR: Helmand, Tarnak, Argandab, eski Zemindaver vilayeti ile Argasan'ın aşağı vadilerini içine alan bu vilayetin merkezliğini de XV. asırda kurulmuş olan Kandehar şehri yapmaktadır. İskender tarafından yapılmış ve birçok defa, saldırı ve savaşlar yüzünden harap olmuşsa da ilk Afgan padişahı olan Ahmet Şah tarafından tekrar bina ve imar edilmiştir. Başlıca ticaretini kumaş, bakır edevatı vesaire teşkil eder. Nehir civarında gayet zengin bir altın madeni mevcuttur. Kandahar 1839'dan 1843 yılına kadar İngilizlerin elinde kalmış daha sonra da geri alınmıştır. Kandahar'ın İran'dan ve Rusya'dan gelen askeri harekate müsait şose üzerinde olması ve Belucistan demiryoluna bir günlük mesafede bulunması ve Hindistan'a incek istilacı ordunun hareket hattı üzerinde olması itibarıyla siyasi ve askeri önemi çok fazladır.⁸

⁸ Fazlı, *Afganistan'da Bir Jöntürk Mısır Sürgününden Afgan Reformuna*, s.75-76.

3. HERAT: Bu vilayet, Heri-Rud (Tecend-Derya) nehrinin verimli vadisini ve Hezare dağları ile İran hududu arasındaki düzlük sahayı içine almaktadır. Hindistan yolunda stratejik ehemmiyeti büyük olan tarihi Herat şehri bu vilayetin merkezidir.
4. HEZARİSTAN : Hezarelerin memleketi olan bu vilayet, kuzeyden Kuh-i Baba, batıdan Herat, doğu ve güneyden Helmand vadisi ile çevrili dağlık bir bölgedir. Burası aynı zamanda Gor ismi ile de anılmaktadır. Dağlık bir araziye içine alan bu bölgede mühim bir şehir yoktur.
5. SİSTAN: Bu vilayet, güney-batı'da Hamun nehrinin suladığı gayet verimli toprakları içine alan küçük bir bölgedir. Bölgede önemli bir şehir yoktur. Sistan'ın büyük bir kısmı İran'a tabi bulunmaktadır.
6. NURİSTAN (eski adıyla Kafiristan): Hindukuş'un Kabil vadisi kuzeyindeki saha ile Kunar'ın batısındaki arazilerden meydana gelen küçük bir vilayettir. Eskiden bu havalide kafirler oturduğu için buraya Kafiristan da denilmiş idi. Şirvanlı Ahmet Hamdi Efendi, Seyahatname'sinde Kafiristan'la ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: "Kafiristan nahiyesi dağlık ve ormanlık ve sarp bir yer olup ahalişi genellikle putperest olarak daima Ehl-i İslam'a hücum ve katletmek dini vazifelerinden olduğundan bayram günlerinde bir kimse ömrü süresince ne kadar Müslüman katletmiş ise her birine işaret olmak için başına o kadar kuş telekleri takar. Bahsi geçenler önceleri dört kabileden ibaret olarak Kandehar'da yerleşmişler ise de bunlardan üç kabile İslamla şereflenmiş, yalnız bir kabile İslamı kabul etmediklerinden içlerinden çıkarıldığından gidip bahsedilen mahalde yerleşmişlerdir."⁹
7. VAHAN : Memleketin doğusunda dağlar arasında kalan ve Pamir'e kadar uzanan vadiyi içine alan bir vilayettir. Bölgede önemli bir şehir yoktur.
8. BEDAHŞAN : Bu vilayet, Hindu-Kuş'un kuzeyinde ve Türkistan'ın doğusunda, Amu-Derya'nın sol sahili boyunca uzanan bölgeyi içine alır. Kunduz-Rud nehri ile kollarının suladığı bu verimli bölgenin en önemli şehri Kunduz'dur.
9. TÜRKİSTAN : Kuh-i Baba dağlarının kuzeyinden Amu-Derya nehrine kadar uzanan bölgeye de Türkistan vilayeti denir. Eskiden bu bölgenin merkezi tarihi Belh şehri idi. Kadim bir şehir olan Belh bugün bir harabeden ibarettir. Belh, Kabil'den

⁹ Şirvanlı Ahmet Hamdi Efendi, *Seyahatname Hindistan, Svat ve Afganistan*, (Derleyen: F. Rezan Hürmen, İstanbul, Arma Yayınları, 1995, s.267.

Türkistan'a giden yolun üzerindedir. Kadim zamanda hudut ticaretinin merkezi olan bu büyük şehir 1220 yılında kısmen Cengiz Han tarafından tahrip edilmiştir. Bugün geçmişteki büyüklüğü ve mamurluğundan muhteşem mermer sarayların ve sair temellerin enkazı kalmıştır. Şehir bugün Mezar-ı Şerif'e nakledilmiş olduğundan Rusya ile ticari önemi günden güne artmaktadır.¹⁰ Fakat Belh'in eski ehemmiyetini kaybetmesinden sonra Meymene, Mezar-ı Şerif ve Taş-Kurşan şehirleri bölgenin merkezleri haline gelmişlerdir.¹¹

Umumi surette dağ silsilelerinin, batıya ve güneye doğru gidildikçe, yükseklikleri azalır. Binaenaleyh Herat-Kandahar ticaret ve askeri nakliyat yolu daima Sabzavar, Farrah ve Girişk'ten dolaştırılmıştır. Halbuki Kandahar-Kabil-Gazne yolu Tarnak vadisinden dosdoğru geçer. Propamisus'un hayli alçalmış bulunduğu Herat'tan Türkistan eyaletine kadar kolayca gidilebildiği gibi, Kabil mıntkasında da, Hindukuş dağlarının Havak, Bamiyan v.b. geçilmesi güç boğazlardan geçmek suretiyle, doğruca gitmek mümkündür. Bu itibarla Herat, Kandahar ve Kabil şehirleri, tabii vaziyetleri dolayısı ile, memleketin en mühim noktalarıdır. Bu şehirlerden her biri münbit bir vadide bulunmakta ve kendi kendilerini besleyecek vaziyette oldukları gibi, her biri de diğer şehirlere giden yollar ile Hindistan, İran ve orta Asya yollarına hakim mevkiye bulunmaktadırlar. Afganistan'ın siyasi istiklalini muhafaza edebilmesi için, bu üç mühim noktanın Afganistan hükümdarlarının elinde bulunması lazımdır. Bu üç şehrin ayrı ayrı ellerde bulunması halinde, memlekette istikrar teminine imkan yoktur. Bu siyasi bakımdan Gazne ve Calalabad, Kabil'e Afganistan'ın eski payitahtları olan Büst ve Girişk Kandahar'a ve Sabzavar da Herat'a bağlıdır. Herat'tan Kandahar'a giden geçilmesi kolay yol üzerindeki Sistan, daima çekişmeli bir arazi olagelmiştir.¹²

¹⁰ Fazlı, *Afganistan'da Bir Jöntürk Mısır Sürgününden Afgan Reformuna*, s.77.

¹¹ Mehmet Saray, *Afganistan ve Türkler*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1987, s. 2.

¹² İslam Ansiklopedisi, İslam alemi, tarih, coğrafya ve biyografya lügatı 1.cilt, İstanbul, milli eğitim basımevi, 1978, s.134-135.

1.1.2 Afganistan'ın Doğal Kaynakları:

Afganistan'ın doğal kaynakları; doğalgaz, petrol, kömür, bakır, krom, tuz, sülfür, kurşun, çinko, demir ve kıymetli taşlardır. Ancak ülkenin dağlık yapısı ve yetersiz ulaşım ağı bu kaynakların işletilmesini ticari bakımından karlı kılmamaktadır. Temel kaynaklar Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Afganistan'ın Doğal Kaynakları

Doğal Kaynak	Kapasite	Açıklama
Petrol	88 milyon varil	Afgan-Tacik havzasında yaklaşık 1,6 milyar varil petrol olduğu tahmin edilmektedir.
Doğal Gaz	5 trilyon m ³	1980'li yıllarda doğal gaz satışları yılda 300 milyon doları bulmuş ve ülkenin ihracat gelirlerinin % 56'sını oluşturmuştur. AmuDerya havzasında 15,7 milyar m ³ doğal gaz rezervi olduğu tahmin edilmektedir. Afganistan'ın yeniden yapılandırılması sürecinin sona ermesinin ardından, ülkenin doğal gaz kaynaklarından yılda 330 milyon dolar gelir elde edebileceği tahmin edilmektedir.
Kömür	70 milyon ton	Yıllık 120.000-140.000 ton kömür çıkarılmaktadır. Maden ve Sanayi Bakanlığı'nın tahminlerine göre yıllık ihtiyaç 500.000 ton'dur. Çimento ve termik santrallerin faaliyete geçmesi durumunda ihtiyaç 6 milyon tona çıkacaktır.
Kireçtaşı	100 milyon m ³	Kireçtaşı rezervleri özellikle Badakhshan bölgesinde yoğunlaşmıştır.
Mermer		Yüksek kalitede 40 farklı renkte yaklaşık 35 çeşit mermer bulunmaktadır.
Bakır	240 milyon ton	Ülkenin bakır madeni kaynaklarının Şili'den sonra dünyadaki en büyük bakır kaynaklarını teşkil ettiği tahmin edilmektedir. Bölgede özellikle Hindistan ve Çin tarafından bakır talebi artmaktadır.
Altın	20-25 ton	Altın yatakları ile ilgili bilgi tam olarak bilinmemekle birlikte en büyük Altın yatakları Kuzeydeki Gazne, Badahşan ve Takhar bölgelerindedir.
Demir	110 milyon ton	En büyük demir cevheri yatakları Herat vilayeti ile Panjher vadisi arasındadır.
Değerli ve Yarı Değerli Taşlar		İllegal olarak ihraç edilen değerli taşların değerinin yıllık 2.8 milyon dolar olduğu tahmin edilmektedir. Yıllık üretimin değeri 9-12 milyon dolar arasındadır.

Kaynak: ORSAM, s. 22.

2. Etnik Yapı:

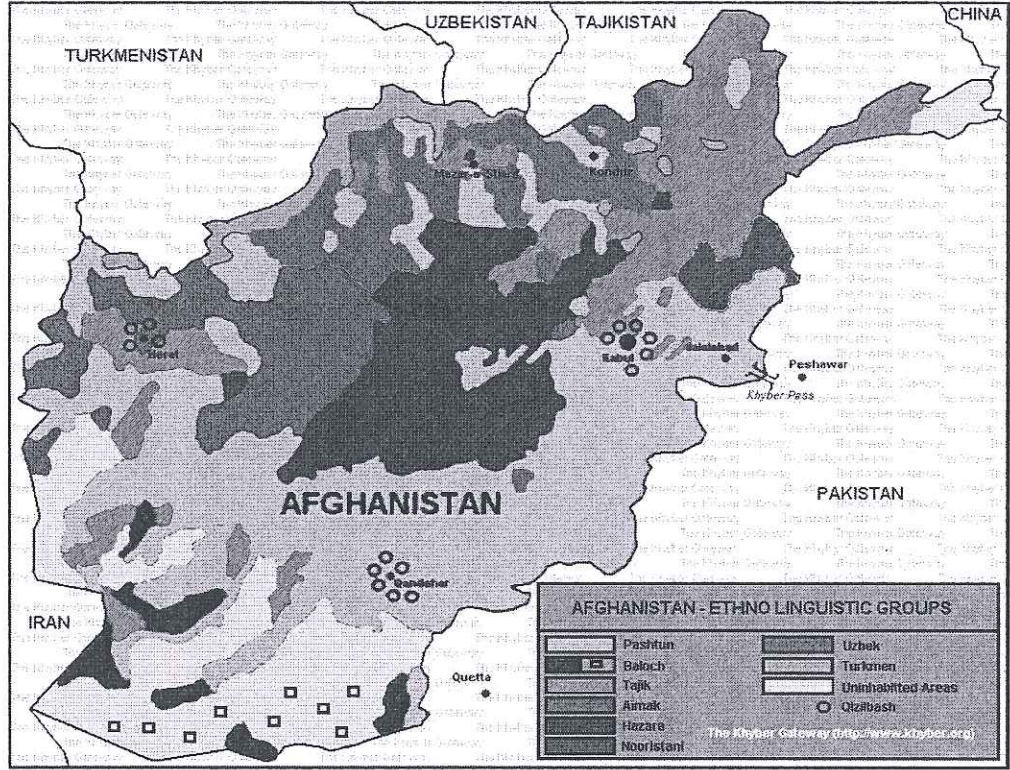
Çokuluslu bir ülke olan Afganistan'da hakim din Müslümanlıktır. Yaklaşık 1 milyon civarındaki küçük Şii Hazara azınlığı dışında, halkın geri kalanı Sünni'dir. Ülkede çok az sayıda Hintli dışında gayrimüslim bulunmaz.

Afganistan'ın her bölgesinde değişik yerel diller konuşulmasına karşın iki resmi dil kullanılır. Bunlardan Peştü dili ülkenin güney bölgelerinde, Farsça'nın değişik bir şivesi olan Dari dili ise kuzey ve batı bölgelerinde konuşulur. Ülkenin iki resmi dilinden biri olmasına karşın, Peştü pek geçerli bir dil değildir. Çünkü ülke nüfusunun yüzde 60 gibi önemli bir bölümü bu dili bilmez. İkinci resmi dil olan ve Taciklerin konuştuğu Dari'yi ise herkes konuşabilir. Bu yüzden Dari, genel iletişim dili olarak çeşitli etnik gruplar arasında önemli rol oynar.

Afganistan'ın en büyük etnik topluluğunu Peştunlar oluştururken ikinci sırada Tacikler, üçüncü sırada Türkler yer alır. Ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 45'ini meydana getiren Peştunlar, 1747'den beri Afganistan'ın hakim zümresini oluşturuyordu, ülkenin tüm hükümdarları Peştun'du, Ancak 1992 yılında merkezi hükümetin dağılmasıyla dengeler değişti. Şu anda ise her etnik grup kendi bölgesinin yönetimini elinde bulundurmaktadır.

Afganistan'ın bugünkü sınırlarının büyük bölümü yapaydır. Ülkenin sınırları XIX. yüzyılın sonlarında Ruslar ve İngilizler tarafından çizilmiştir. Bu yüzden de Afganistan sınırlarının her iki tarafında aynı etnik gruba mensup insanları görmek mümkündür, örneğin Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan'la aynı sınırı paylaşan kuzey Afganistan'da Tacikler, Özbekler, Türkmenler, Doğu Türkistan sınırındaki Vahan Koridoru'nda ve Pamir Dağı eteklerinde ise Kırgızlar yaşamaktadır. Aynı şekilde güney ve güneydoğudaki Pakistan sınırının her iki tarafında önemli bir Peştun topluluğu, güney ve güneybatısında ise Beluciler yaşar. İran, Pakistan ve Afganistan sınırının kesiştiği bu bölgenin her üç ülkeye ait bölümlerinde de büyük bir Beluci topluluğu bulunur. İlginçtir, Afganistan'da "Afgan" adıyla anılan herhangi bir halk veya topluluk bulunmaz. Bununla birlikte "Afgan" sözcüğüyle Peştunlar anlaşılır.

Şekil 1. Afganistan Etnik Dil Grupları

Kaynak:<http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Haritalar/Images/1etnik%20yap%C4%B1.jpg> (21 Şubat 2013)

1.2.1 Afganistan'ın Etnik Unsurları:

Peştunlar veya Afganlar:

Afganistan'da "Afgan" sözcüğünden ülke nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan Peştunlar anlaşılır. Afgan veya Peştunların, milattan önceki ve sonraki yüzyıllarda Orta Asya'dan İndus Vadisi'ne göç eden değişik kavimlerin soyundan geldikleri sanılmaktadır.

"Hakiki Afgan" sayılan Peştunların Gılzay (veya Galcay) boyunun, Hazreti Nuh'un soyundan geldiği iddia edilir. Rivayete göre, Nuh'un soyundan gelen Zohak'ın oğulları, Faridan Hanedanının baskısından kurtulmak için İran'dan kaçarak bugünkü Herirud Irmağı çevresindeki Gar ülkesine sığınmıştı. Burada Şah Hüseyin adlı biri, bir Gar aşiret reisinin kızıyla gizlice ilişkiye girdi ve bu yasak aşktan bir kız

çocuğu doğdu. Çocuğa, Peştu dilinde hırsız (“gıl”) ve doğum (“zay”) sözcüklerinden oluşan “Gılziye” adı verildi. “Zoy” da Peştuca’da oğul anlamına gelir ki bugünkü Gılzayların adının “Gılziye”den geldiği sanılır.

Öte yandan Gılzayların, X. yüzyılda güney Afganistan’da yaşamış olan Halaç Türklerinin soyundan geldiği konusunda iddialar da vardır. *Hudud-ül Alam* ve *Tarih-i Yemini* gibi İslam kaynakları, 980 yılında bugünkü Gazne ve çevresinde çok sayıda koyunu olan göçebe Halaç Türklerinin yaşadığını ve iklim değişikliğine göre yer değiştirdiklerini belirtir. Bu kaynaklara göre, Halaç Türklerinin bir kısmı Gazne ve Gar civarına yerleşmiş, diğer bir kısmı ise Hindistan’a geçerek 1288 yılında Delhi’de Hilci Hanedanı’nı kurmuştur.

İslam’ın büyük komutanı Halid bin Velid zamanında Müslüman olan Peştunların çoğu Sünni’dir. Ancak Veziristan bölgesinde yaşayan Peştunların Turi boyu ile Orakzay aşiretinin Muhammedhil alt boyu Şii’dir.

Genelde Afganistan’ın güneyinde toplanmış olan Peştunların yoğun olarak yaşadığı iller Kandehar, Gazne, Uruzgan, Paktia, Nangarhar ve Vardak’tır. Bunun dışında ülkenin diğer bölgelerinde, özellikle de Türkmenler ile Özbeklerin yoğun olarak yaşadığı kuzey Afganistan’da da küçük bir Peştun azınlığı bulunur. Bunların çoğu mevsimlik tarım işçisi olarak geldikleri bölgeye, sonradan temelli yerleşmişlerdir. Bu yüzden kuzey Afganistan’daki Peştunlar, göçmen anlamına gelen “Nakil” veya “Kandari” (Kandeharlı) adıyla anılmaktadır.

Tarihte Afganlar, ilk defa olarak, El-Utbi’nin *Tarih-i Yamini* adlı eserinde (bu eserin muharriri Mahmüd Gaznavi’nin katibi idi) ve hemen hemen aynı zamanda, El-Biruni’nin eserinde zikredilmekte ise de, El-İdrisi (XI. asrın sonu ve XII. asrın başlangıcı) Kabil ve Kandahar hakkında malumat verirken, onlardan bahis bile etmemektedir. El-Utbi, Sebuktigin’in Afganları ordusuna aldığını ve Mahmud’un Toharistan istilasına Hindliler, Halaclar, Afganlar ve Gaznelilerden mürekkep, bir ordu sevk ettiğini ve başka bir vesile ile de, Mahmud’un Afgani ara hücum ile onları yola getirdiğini söyler. Bu vakalar pek az zaman sonra yazılmış olan Bayhaki’nin tarihinde de desteklenmektedir. Mahmud’un Afganlara hücumu 411 (1020/1021) ve 414 (1023/1024)’te vukua gelmiştir. Biruni Afganlardan, yalnız bir defa olarak (*India*, trc. v. Sachau, I, 208) Hindistan’ın garp dağlarında muhtelif Afgan kabilelerinin oturduklarından ve bunların İndus vadisi civarına kadar yayılmış

olduklarından bahseder. Böylece XI. asırda, Afganlardan ilk defa bahis olunduğu bu zamanda, bunlar Süleyman dağlarını işgal ediyorlardı. Bu yerlerde şimdi onların nesillerinin, yani Durranilerin, iddialarını mutlak surette kabul edenlerin Afganlı saymadıkları aynı kabileler oturmaktadır. Biruni'nin (*aynı eser*, I, 199) dahi: "Hindistan'ın garp hududunu teşkil eden dağlarda asi, vahşi Hindu kabileleri ve bunların soydaşı olan kabileler oturuyorlardı" demek sureti ile Afganları kastettiğine şüphe yoktur.¹³

Tacikler:

Afganistan'da ikinci büyük etnik grubu oluşturan Tacikler, bu ülkenin en eski sakinleri sayılır. Tacik isminin Arapça "taz" veya "tac" kelimelerinden kaynaklandığı sanılır. Pers ülkesinin güneyini ele geçiren Araplar, evlilik yoluyla başka milletlere karışan kendilerinden önceki soydaşlarına 'Taz' veya 'Tac' ismini vermişlerdi. Taciklerin Delhi'de kurduğu Gar Hanedanı, XIII. yüzyıl başlarında Türkler tarafından yıkıldı. Moğol egemenliğinin çözümlenmesinden yararlanan Taciklerin kurduğu Kart Hanedanı da Timur tarafından dağıtıldı. Tacikler bundan sonra, bir çete reisi olan Beçei Sakav'ın 1929'da Kabil'i ele geçirişine kadar, bir daha iktidara gelemedi. Bir isyanla Kabil'i ele geçiren Beçei Sakav, iktidarda yalnızca dokuz ay kalabildi ve aynı yılın sonunda Peştunların Sadozay aşiretine mensup Komutan Muhammed Nadir tarafından asılarak öldürüldü.

Tacikler genel olarak Sünni oldukları halde Vahan Koridoru'nda yaşayan Dağ Taciklerinin büyük bölümü Şii'dir. Buradaki Tacikler, Tacikistan'daki soydaşlarıyla aynı dili (Tacikçe) konuşurlar.

Taciklerin ikinci grubu olan Farsivanlar, genel olarak kentlerde ve kırsal kesimlerde yaşarlar. Ülke nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan Farsivanlar gerek ekonomide gerek siyasette büyük rol oynarlar. Farsivanlara Kabil'den Herat'a kadar ülkenin dört bir yanında rastlanırsa da, yoğun olarak Kabil, Bağlan, Tehar, Semengan, Çarikar, Pençşir, Duşi, Gar, Herat, Ferah ve Kunduz illeri ile Kunduz'un Hanabad ilçesinde yaşarlar.

Türkler:

---

¹³ İslam Ansiklopedisi, *İslam Alemi, Tarih, Coğrafya ve Biyografya Lügatı 1.Cilt*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1978, s.138.

Afganistan'da Peştunlar ve Taciklerden sonra üçüncü kalabalık etnik grup Türklerdir. Türklerin yaşadığı Afganistan'ın kuzey bölgesi "Afgan Türkistanı" olarak da bilinir. Bu bölge her ne kadar Afganistan sınırları içinde kalsa da, Hazar Denizi'nden Kaşgar'a, Urallardan Hindukuş Dağları'na kadar uzanan büyük Türkistan'ın doğal bir parçasıdır.

Afganistan MS I. yüzyılda yaşamış olan en eski Türk boyu Yueh-Çi'lerden 1747'de ölen Nadir Afşar'a (Avşar) kadar hep Türklerin yönetimi altında olmuştur. Birer Türk boyu olan Akhunlar, Gazneliler, Göktürkler, Selçuklular, Timurlular, Şeybani Özbekleri, Harzemşahlılar ve Avşarlar Afganistan'da derin izler bırakmıştır. XIX. yüzyılın sonunda da Afganistan'da çeşitli Özbek hanları hüküm sürmüştür.

Afganistan'da Türklerin toplam nüfusu 5 milyon kişi olarak tahmin edilmektedir. Bunun 2 veya 2,5 milyonunu Özbekler, 1,5 veya 2 milyonunu Türkmenler, geri kalanını da öteki Türk boyları oluşturur. 1468 yılında yaşanan bir iç çatışma nedeniyle Özbekler iki gruba ayrıldı. Birinci grup Sırderya'nın (Seyhun Nehri) güneyinde yerleşik hayata geçerek tarımla uğraşmaya başladı ve bugünkü modern Özbekistan'ın kurucusu oldu. İkinci grup ise kuzeyde kalarak göçebe yaşamını sürdürdü. İşte Özbekler, kendi topluluklarından ayrılan bu gruba, "başı-boş", "serbest" anlamına gelen Kazak ismini verdiler. Güneyde Tacik kültürünün büyük etkisi altında kalan Özbekler, daha sonraki yüzyıllarda küçük hanlıklara (Hiva, Buhara ve Hokant) bölündüler. Genelde tarım ve ticaretle uğraşan Afgan Özbekleri, yoğun olarak Tehar, Badağşan, Semengan, Şebergan, Mezari Şerif, Kunduz ve Faryab illerinde yaşarlar.

Afganistan'ın ikinci kalabalık Türk topluluğu olan Türkmenler, yine Afgan Türkistan'ında, kuzeydeki Kunduz'dan en batıdaki Herat'a kadar olan bölgede yaşarlar. VII. yüzyıldan beri Afgan Türkistan'ında yaşayan Türkmenlerin önemli bir bölümü, 1887'de Afgan-Rus sınırının çizilmesinden sonra bugünkü Türkmenistan'a geçti. Geride kalan Türkmenler ise yerleşik hayata geçerek, tarım ve hayvancılıkla uğraşmaya başladı. 1920'li yılların başında Bolşeviklerin Türkistan ülkelerini teker teker işgal etmelerinden sonra, Türkmenistan'dan Afganistan'a büyük bir Türkmen göçü başladı. 1930'lu yıllarda Türkmenistan'da komünistlerin uygulamaya koyduğu zorunlu kolektifleştirme sırasında da Afganistan'a doğru ikinci bir göç dalgası daha yaşandı.

Afganistan'da bulunan bir başka Türk topluluğu Kazaklardır. Ülkenin kuzeyinde yaşayan Kazakların önemli bir bölümü, Rusya'daki iç savaş ve Bolşevik Devrimi sırasında bugünkü Kazakistan'dan kaçarak kuzey Afganistan'a sığınmıştır. Genellikle Mezarı Şerif, Kunduz ve Tehar illerindeki kent merkezlerinde Özbeklerle karışık halde yaşayan Kazaklar, esas olarak ticaretle uğraşırlar. Afganistan Kazakları, Özbeklerle bir arada (aynı mahallelerde) yaşadıkları halde asimile olmamış, Kazak dilini ve kültürünü titizlikle korumuşlardır. Afganistan'da yaşayan Kazakların sayılarının 50 000 civarında olduğu sanılmaktadır.

Konuştukları dil ve kültür açısından Kazaklara son derece benzeyen Kırgızlar ise Afganistan, Tacikistan ve Çin sınırının kesiştiği Vahan Koridoru'nda yaşarlar. Sayılarının 10 000 civarında olduğu tahmin edilen bu bölgedeki Kırgızların 4 000 kişilik bir bölümü, 1982'de, liderleri Rahmankul Han'ın öncülüğünde, sürüleriyle birlikte Pakistan'a geçmiş, oradan da Türkiye'ye iltica ederek Van'a yerleşmiştir.

Afganistan'da var olan bir başka Türk topluluğu da Karakalpaklardır. Özbekçe ve Türkmençe'den çok farklı bir dil konuşan ve 1917'deki Bolşevik Devrimi'nden sonra Afganistan'a geldiği sanılan Karakalpakların sayısı konusunda kesin bir rakam vermek zordur. Karakalpaklardan yaklaşık 2000 kişilik bir grubun, 1950'lerde Afgan Türkistan'ından göçerek, başkent Kabil ile ünlü Hayber Geçidi arasında yer alan Celalabad kentine yerleştiği bilinir.

Afganistan'da Şii olan tek Türk boyu, Avşar Türklerinden gelen Kızılbaşlardır. Başlarına giydikleri kızıl şapkalardan dolayı "Kızılbaş" olarak anılan grup, XVIII. yüzyılın ortalarında Afganistan'ı işgal eden Nadir Afşar'ın geride bıraktığı askerlerin soyundan gelir. Bugün Kızılbaşların büyük bir bölümü başkent Kabil'de yaşar. Bunun dışında, Hazaracat bölgesindeki Foladi Vadisi'nde de küçük bir Kızılbaş topluluğu vardır. Kızılbaşların toplam sayısı yaklaşık 50-60 000 kişidir.

Daha önemli bir grup olarak, Halaç Türklerinin, hatta beklide oğuzların varlıkları görülür. Marquart'a göre, kuzeyde Toharistan'dan ve Bedeşan'dan güneyde Bust'a kadar göçebelik eden Oğuz ve Halaç Türkleri, Ceyhun kuzeyinden getirilmiş Türk halklarının parçalarıdır. Bu Türkler Akhun konfederasyonu çerçevesinde Afganistan'a gelmişlerdir.¹⁴

Hazaralar:

¹⁴ Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, Üçüncü Kitap, İstanbul, Doyuran Matbaası, 1985, s.1111.

Afganistan'ın dördüncü büyük etnik grubu Moğol asıllı Hazaralardır. Cengiz Han'ın XIII. yüzyıl başlarında Afganistan'ı işgalinden sonra geride bıraktığı askerlerin, bugünkü Hazaraların ataları olduğu söylenir. Ancak tarihi kaynaklar, Cengiz Han'ın Afganistan'da asker bırakmadan gittiğini doğrular. Hazaraların Cengiz Han'ın oğullarından biri olan Çağatay'ın askerleri olduğu yolunda iddialar da vardır. Buna göre, Çağataylılar, XIII. yüzyılın sonuna doğru Hindistan'ı fethetmek için bu ülkeye üst üste ordular göndermiş ve Moğol ordularının güzergahındaki Afganistan'da çok sayıda garnizon ve kale kurmuşlardır. Orta Asya'da Çağatay haki-miyeti zayıflayınca, bu Moğol ordularının büyük bir bölümü Afganistan'da kalmıştır. Daha sonra Babür Şah'ın, Hindistan'da Moğol İmparatorluğu'nu kurmasıyla Hazaralar büyük bir güce sahip olmuşlardır.

Afganistan Emiri Abdurrahman Han'ın 1880 yılında Hazaracat bölgesini ele geçirme girişimi üzerine Hazaralar ayaklandı. Başarısızlıkla sonuçlanan ayaklanmalardan sonra Hazaraların birçoğu, özellikle de Uruzgani ve Caguri aşiretlerinin önemli bir bölümü kaçarak, bugünkü Pakistan'ın Kuette ve İran'ın Meşhed kentine sığındı. Abdurrahman Han'ın oğlu Habibullah Han, iktidara geldikten sonra isyancı Hazaralar için genel af ilan etti ve geri dönen Hazaraların bir kısmını Afgan Türkistan'ında bulunan Meymene ile Sarpul kentleri arasındaki bölgeye yerleştirdi.

Hazaraların çoğu Şii'dir ve Farsça konuşur. Hazaracat bölgesi dışında yaşayan Hazaralar da vardır. Herat çevresinde bulunan Batı Hazaraları Sünni'dir. Buna karşılık, İran'da yaşayan ve "Berberi" olarak bilinen Doğu Hazaraları Şii'dir. Hazaraların konuştuğu Farsça'da, bugünkü modern Özbekçe'nin temeli sayılan eski Çağatay Türkçesi'ne ait çok sayıda kelime ile XIII. yüzyılda kullanılan eski Moğolca deyimler bulunur.

Kafiriler veya Nuriler:

Afganistan'ın kuzeydoğusunda, Pakistan sınırı yakınındaki dağlık bölgede yaşayan Kafirilerin veya bugünkü adıyla Nurilerin etnik kökeni konusunda kesin bir şey söylemek zordur. Kafirilerin, Büyük İskender'in Afganistan'ı işgali sırasında geride bıraktığı askerlerin torunları olduğu yönünde bazı iddialar vardır. Gazneli Sultan Mahmud ve Timur dönemi tarihçileri de Kafirilerin varlığından söz ederler.

Kafiriler Afgan Emiri Abdurrahman Han'ın 1896'da Kafiristan bölgesini işgali sırasında İslamiyet'i kabul ettiler. Bu tarihten sonra da Kafiristan ismi "Işık Ülkesi"

anlamına gelen Nuristan olarak değiştirildi. Böylece Kafiriler de Nuriler adıyla anılmaya başladı. Çünkü bölge halkı İslam'ın nuruyla aydınlanmıştı.

Çaraymaklar:

Afganistan'ın batısında, Tacik kültürünün etkisi altında yaşayan Çaraymaklar, Moğol kökenli bir halktır. Çaraymak kelime olarak "Dört Aşiret" anlamına gelir. Nitekim, Çaraymaklar Firuzkuhi, Taymani, Cemşidi ve Teymuri olmak üzere dört boydan oluşurlar. Bunlardan ilk üçü Şii, sonuncusu ise Sünni'dir. Farsça konuşan Çaraymakların toplam nüfusunun 450 000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Beluciler:

Göçebe bir halk olan Beluciler Afganistan, Pakistan ve İran sınırının kesiştiği bölgede yaşar. "Sistan" olarak bilinen bu bölgede sınırın her üç tarafında da Beluciler bulunur. Sayılarının 100 000 civarında olduğu tahmin edilen Afgan Belucilerinin en önemli uğraşı ve gelir kaynağı kaçakçılıktır. Üç ülke sınırının kesiştiği bir bölgede yaşamak kaçakçılık için çok uygundur. Sınırları rahatlıkla geçebilen Beluciler, bir ülkeden aldıkları malı öteki ülkede satarak geçimlerini sağlarlar. Afganistan'da Belucilerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler batıdaki Ferah ile güneybatıdaki Hilمند illerini kapsar. İran, Pakistan ve Afganistan'da yaşayan Belucilerin hepsi Sünni'dir.

Hindular:

Afganistan'da Müslüman olmayan tek etnik grup Hindular'dır. Hindular yoğun olarak yalnızca başkent Kabil'de yaşarlar. Genellikle şehir merkezinde toplanan Hindular en çok bankacılık, eczacılık, kuyumculuk ve ticaret gibi meslek dallarında çalışırlar. Hintçe'nin Landa adlı değişik bir şivesini konuşan Afgan Hindularının sayısı 50-60 000 kişi civarındadır.

Araplar:

Afrika'daki Bedevi soydaşları gibi kara çadırlarda göçebe yaşayan Afganistan Araplarını Taciklerden ayırmak çok zordur. Fizik olarak Taciklere benzeyen Araplar, tıpkı onlar gibi Sünni'dir ve Farsça konuşurlar.

Afganistan Araplarının M.S. VIII. yüzyılda Türkistan'ı işgal eden Arap ordularının soyundan geldiği sanılır. Afganistan'daki çeşitli etnik gruplar arasında

bulunan ve Hz. Muhammed'in soyundan geldiğini iddia eden Seyyidlerin de Arap ordularının bir uzantısı olduğu tahmin edilmektedir.¹⁵

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlılar'ın ilan ettiği cihada katılmak için arkadaşlarıyla beraber Lahor'dan yola çıkan Zafer Hasan Aybek adındaki Hintli bir müslümanın başından geçenleri kaleme aldığı "*Hatırat*" adlı eserinde Afganistan halklarının karakteri hakkında kaleme aldığı şu satırlar Afganistan'da yaşayan halkları tanımak açısından gerçekten değerli bilgileri ihtiva etmektedir:

"Afganistan'da yaşayan Tacik, Hazara ve Türkmenleri egemen sınıfın, kendilerinden daha aşağı ve esir edilmiş uluslar şeklinde mütalaa ettiğini belirtmeden geçemeyeceğim. Bu nedenle bu kabileler kendi fitri güzelliklerinden birçoğunu kaybetmiş durumdadır. Fakir düşürülmüş bu insanlar yönetici tabakanın her türlü isteklerini yerine getirmeye mecbur bırakılmışlardır.

Afganlar-Pathan/Pahtun ulusu için eserinde genellikle Afganlar demektedir; cefakar, mihnetkeş, fedakar ve savaşçıdır. Ata binmeyi severler, ancak kısrağa binmeyi ayıp kabul ederler. Savaş sırasında canlarını hiçe sayarak saldırı yaparlar. Siperlerini korumak için olanca güçleriyle ayak diretirler. Ancak kendilerini koruyamayacaklarını anarlarsa çabucak bozguna uğrarlar. Özgür yaratılışlı insanlardır ve Afgan olmalarıyla gurur duyarlar. Mal ve şöhret düşkünüdürler. Birinden yarar sağlayacaklarını düşünürlerse, o şahsa karşı çok iyi davranırlar, istediklerini elde edemezlerse her türlü kötülüğü yapmaktan çekinmezler. Onların nazarında insan kanının hiçbir değeri yoktur. Bu nedenle Afgan kabileleri, özellikle doğu sınırında yaşayan kabileler arasında çatışma ve çekişmeler bitmek bilmemektedir. Aynı kabilenin insanları da birbirlerine düşmanlık besleyebilmekte, hatta bir cinayetin intikamı için yıllarca bekleyerek fırsat kollayabilmektedir. Bu yüzden iç savaşlar yıllardır süreğen hale gelmiştir."¹⁶

¹⁵ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, İstanbul, Doğan Kitap, 2001

¹⁶ Halil Toker, *Zafer Hasan Aybek ve Afganistan Anıları*, (Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu), Afganistan Üzerine Araştırmalar, İstanbul, Tarih Ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2002, S.151-152.

İKİNCİ BÖLÜM

2. AFGANİSTAN'IN TARİHÇESİ

Orta Asya'dan Hindistan'a inen yolların kesişme noktasında olması Afganistan'ı, tarih boyunca değişik orduların istila ve işgaline maruz bırakmıştır.¹⁷ Afganistan'ın bu stratejik durumundan ilk istifade eden M.Ö. 500'de iki asra yakın eski İranlılardır. İran hakimiyetini yıkan çıktığı meşhur doğu seferi ile Afganistan'ı işgal ederek Hindu-Kuş Dağlarını aşan, Makedonya Kralı Büyük İskender olmuştur (M.Ö.336-323)¹⁸. İskender, Herat, Kandahar, Kabil yoluyla Afganistan'a girmiş ve Hindistan'a yönelirken, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz çevresinden getirdiği ahali ile Baktria merkez olmak üzere bir Helen devleti kurmuştur¹⁹. M.S. 50'den M.S 125'e kadar Türk asıllı oldukları tahmin edilen Sakalar (İskitler), M.S. 125-480 arasında Kuşanlar Afganistan'ı hakimiyetleri altında bulundurmışlardır. M.S. 480'den itibaren Ak-Hun'lar olarak bilinen Halaç Türkleri bu bölgede bir asır kadar hüküm sürmüşler²⁰ ve Belh, Taharistan, Kabil, Gazne, Zabul, ve Kandahar'ı içine alan muazzam Afganistan Akhun Eftalit devletini kurmuşlardır²¹. VII. Asrın sonlarına doğru bölge, İslamiyeti yayan Arap orduları tarafından istila edilmiştir ve Horasan olarak anılmaya başlamıştır. Horasan ismi eski Farsça Hur " güneş" ve Asan "gelen, doğan" kelimelerinden meydana gelmiş ve "güneşin doğduğu yer, güneş ülkesi; doğu bölgesi" anlamını taşımaktadır. İsim muhtemelen Sasaniler zamanında ortaya çıkmış ve kısa zamanda yaygınlaşmıştır. Horasan tarihte İran'ın kuzeydoğusunda yer alan

¹⁷ Ali Ahmetbeyoğlu, *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, Tarih ve Tabiat Vakfı yayınları, 2002, s.1.

¹⁸ Mehmet Saray, *Afganistan ve Türkler*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1997, s.26.

¹⁹ Neslihan Durak, *Gaznelilerin Kuruluşuna Kadar Afganistan'da Türkler*, Afganistan Üzerine Araştırmalar, (Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu), İstanbul, Tarih ve Tabiat Vakfı yayınları, 2002, s.29.

²⁰ Mehmet Saray, *Afganistan ve Türkler*, 1997, s.27.

²¹ Geçmişten Günümüze Türk Afgan İlişkileri, Ankara, Genel Kurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009, s.27.

çok geniş bir coğrafi bölgedir. Günümüzde bölgenin toprakları üç parçaya ayrılmış olup Merv (Mari), Nesa ve Serahs yöresi Türkmenistan, Belh ve Herat yöresi Afganistan, kalan kısmı da İran sınırları içinde bulunmaktadır.

Hazreti Osman'ın Halifeliği döneminde Herat ve Belh şehirlerinin ele geçirilip Afganistan'ın İslam orduları tarafından fethedilmesi sayesinde İslamiyet'in de bölgede yayılması başlamıştır. Emeviler ve Abbasiler dönemlerinde de Müslümanların bu coğrafya ile alakaları devam etmiştir. Bu arada Afganistan'da "Şah" unvanı taşıyan aşiret reislerinin halkın yönetiminde söz sahibi oldukları da dikkat çekmiştir.²²

2.1 Afganistan'ın 1747 Yılı Öncesi Dönemi:

VII. asrın sonlarına doğru Afganistan, İslamiyeti yayan Arap orduları tarafından istila edilmiştir. Arap'ların memlekette uzun zaman kalmamalarına rağmen İslamiyet, Afganistan sakinleri arasında hızla yayılmaya devam etmiştir. Arap istilasından sonra Afganistan'da büyük bir kuvvetin hakimiyetini kurmadığını, ahalinin kendilerine "Şah" ünvanı veren kabile reisleri tarafından idare edildiğini görmekteyiz. Bu durum İran'da kurulan Samaniler devletinin, IX. asrın ikinci yarısında Afganistan'ın büyük bir kısmını işgal edene kadar devam etmiştir. O devirde Samani ordularının büyük bir kısmı Türklerden meydana geliyordu. X. asrın sonlarına doğru Samani devletinin zayıflaması üzerine Samani ordularında vazife gören Türkler ayrılarak Sebük Tekin önderliğinde Afganistan'daki Gazne şehri merkez olmak üzere Gazne devletini kurdular. Gazne devletini kuran Türkler kısa zamanda Afganistan'daki Halaç Türkleri ile birleşerek ordularını daha da kuvvetlendirdiler. Bununla yetinmeyen Gazneliler, Afgan kabilelerinden de ordularına süvariler olarak kısa zamanda Afganistan ahalisi arasında büyük bir kaynaşma sağladılar. Bilhassa Gazneli Mahmud (999-1030) zamanında Türk-İslam nüfuzu Afganistan'a iyice yerleşmiş ve hatta Hindistan'a kadar yayılmıştır. Fakat bu iyi

---

²² Mehmet Fazlı, *Afganistan'a Seyahat*, İstanbul, (Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu), Selis Kitaplar, 2008, s.8.

gelişmeler, bir ara Süleyman dağlarında yaşayan bazı Afgan kabilelerinin isyankar tutumları ile bozulmuş ise de Mahmud tarafından bu isyanlar bastırılarak sükunet tesis olunmuştur.²³

Tarihi olaylar “Kabil’e hakim olan alt kıtaya da hakim olur” görüşünü doğrular nitelikte deniliyor. Örneğin M.Ö. İran imparatoru Siruş, Mekadonya İmparatoru Büyük İskender, M.S. ise Cengiz Han, Timurlenk, Babür ve nihayet İran imparatoru Nadir Şah, Hindistan’a Afganistan’ı işgal ettikten sonra inebilmişlerdir. Hindistan’da kurulan hükümdarlıkların da ana siyaseti, Afganistan’ı topraklarına katmak veya nüfus bölgelerine dahil etmek olmuştur. Tarihi gerçeklere göre Afganistan toprakları M.Ö. 97 yılından itibaren başlayan Saka İmparatorluğunun hakimiyetinden, ilk bağımsız Afgan devletinin kurulduğu 1747 yılına kadar, yani 1844 yıl içinde pek az istisnalar dışında sık sık Türk kökenli olan hanlarca yönetilmiştir. Örneğin: 190 yıl Gazneliler (Gazneli Mahmut dönemi en şaşalı dönem olmuş, 960-1150), 281 yıl Cengiz ve Timur hanları ve hanedanları (1220-1501), 235 yıl Babür imparatorluğu (1504-1739). Bütün bunların sonucu bir çok Türk boyları buraya yerleşmiş (Özbekler, Türkmenler, Paşailer, Kırgızlar vb...)²⁴

Gazne devletinin en parlak zamanı Mahmut devridir. Bazı Avrupa tarihçileri bu parlaklığın üretim ve çalışmadan doğma olmayıp Hindistan yağmalarıyla sağlanmış olduğunu ileri sürmüşlerdir. Böyle bir iddia savaş ve fetihlerle zenginleşen herhangi bir devlet için ileri sürülebilir. Hele Haçlı seferleri, yeni bulunmuş Amerika yağmasıyla zenginleşen veya sömürgelerini başta soyan ve sonra sömüren birçok devlet için bu iddia en az Gazne devleti için olduğu kadar doğrudur. Ancak bu iddia ileri sürülürken büyük Gazne hükümdarlarının iyi yönetim ve çalışma yolu ile sağladıkları zenginlikler de anılmalıdır; devrin eskiliği ve o devir tarihçi ve yazarlarının tutum işleriyle pek ilgili olmamaları yüzünden bu yoldaki bilgiler az olmakla birlikte yine elde bulunanlar yukarıdaki iddiayı büyük ölçüde yalanlamaya yeter.²⁵

Sultan Mahmud’un 421/1030’da ölmesi ile yerine geçen Sultan Mesud, babasından sonra Herat’ı karargah olarak kullandı. O yıllarda Şamiran Kalesi mevcut idi. Herat dizdarı burada bulunurdu. Sultan Mahmud 422/1031 yılında Herat’tan ayrılıp Gazne’ye gitti. Bu yıldan itibaren Selçuklular şehri ele geçirmek için

²³ Mehmet Saray, *Dünden Bugüne Afganistan*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1981, s.22-23.

²⁴ Hasan Uysal, *Adı Afganistan*, İstanbul, Boyut Yayınevi, 1988, s.69-70.

²⁵ Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi I. Cilt*, İstanbul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, s.240.

uğraştılar. Sultan Mahmud, 425/1034 yılında Türkmen isyanını bastırmak için Herat'a gelmek zorunda kaldı. 428/1037 yılında Selçukluların (Türkmenlerin) şehri muhasarasına karşı vezirini Herat'a gönderdi. Vezir, Herat hacibi ve Subaşı ile birlikte bu muhasaraya karşı başarılı olmalarına rağmen, Subaşı'nın 429/1038'de Selçuklularla yaptığı Talhab Savaşında yenilince ancak yirmi kölesi ile Herat'a döndü.

Bu sıralarda Gur dağlık bölgelerinde, her tarafları Müslümanlarla çevrili olduğu halde Müslüman olmayan dağ halkı, Müslüman halkı soyma girişimlerini arttırmışlardı. Geçimlerini böyle sağlıyorlardı. Bu duruma bir son vermek isteyen Sultan Mesud, Şur dağlarına giren ilk Müslüman ordusu olarak anılır (1020). Fakat Şurlular sözlerinde her zaman durmamışlar zaman zaman soygunlarına devam etmişlerdir. Herat şehrinde meydana gelen bir halk isyanını bastıran Sultan Mesud, 431/1039 yılında durumdan istifadeye kalkan Selçuklularla yaptığı savaş uzayınca Herat'a çekilmesine müsaade edilmesi şartıyla barış yaptı. Kısa bir süre sonra Mesud, Gazne'den gelmesini beklediği ordu gelince buradan hareketle Sultan Tuğrul'u yakalama girişiminde başarı sağlayamadı. Daha sonra Sultan Mesud, 432/1040'da Selçuklularla yaptığı Dandanakan savaşında yenildi ve Horasan bölgesiyle birlikte Herat Selçuklulara geçti. Aynı yıl Mesud ölünce yerine tahta geçen Sultan Mevdud bir ara Herat'ı geri aldı ise de Selçuklu sultanı Çağrı Bey, O'na karşı oğlu Alparslan'ı gönderdi. Alparslan'ın karşısında Gazneliler yenildi. Gazne hükümdarı Sultan Mevdud yirmi dokuz yaşında 441/1049 tarihinde öldü. Yerine geçen Sultan Abdürreşid tarafından Selçukluları durdurma görevi verilen hacib Tuğrul Bozan, Sistan'a doğru yola çıkınca Ebü'l-Fazl Bel'ami ve Selçukluların Herat valisi Musa Yabşu ona karşı çıktılar. Fakat savaşta yenilince Herat'a kaçtılar. Bu yenilgiye rağmen Herat'a girip alamadılar.

Herat şehrini Selçuklular, 422/1031, 428/1037, 430/1038 yıllarında kısa süre ellerine geçirmeyi başardılar. Gazneli Sultan Mesud'un 1038'de Subaşı idaresinde gönderdiği ordu Herat'ı Selçuklulardan aldı. Tuğrul Bey Selçuklu sultanı olduğu zaman Musa İnanç Yabgu'ya başkent Herat olmak üzere İsfizar ve Sistan bölgesini verdi (1041). Gaznelilerle Selçuklular arasında bir sınır şehri durumunda kalan Herat, Gaznelilerle 1059'da yapılan anlaşmanın ardından, Çağrı Bey'in henüz hayatta iken gönderdiği oğlu Alparslan zamanında muhtemelen 1061'den sonra

Selçuklular tarafından ele geçirildi. 1066 yılında tamamen Selçuklu şehri olan Herat'ta Alparslan her yıl Ramazan ayında altın sadaka dağıtırdı. Alparslan'ın hakim olduğu yerler arasında İnanç Yabgu'nun elinden aldığı Herat da sayılır. Burada kendi adına para bastırmış, oğlu Melikşah'ı evlendirirken Togaşah'ı Herat'a atamıştır.

Gazneliler Selçuklular karşısında zayıflamaya başlarken, Herat'ın doğusunda dağlık bölgelerde yer alan ve soygunculukla geçinen Gurlular güçleniyorlardı. Gurlu-Gazneli çekişmesinin iyice alevlenmesi 541/1147'de başladı. Gazneliler tarafından kardeşi öldürülen Gur Emiri Alaaddin (Cihansuz) 548/1153'de Gazne'ye gelip yakıp, yıkınca "Cihansuz" lakabıyla anılmaya başlandı. Bu tarihten sonra Afganistan'da Selçuklu ve Gurlu hakimiyetinden söz edilebilir.²⁶

Sultan Sencer'in ölümüne dek Selçuklu idaresinde kalan Afganistan, 12. asra kadar Gurlular'ın kontrolüne girmiştir. Harezmsah Sultanı Alaaddin Mahmud tarafından işgal edilen Afganistan, Harzemşahlar zamanında en parlak çağlarından birini yaşamıştır. 1220 yılında Moğol orduları Afganistan'ı istila ederek 150 yıl kadar bölgeyi ellerinde tutmuşlardır. Moğollar'ın Timur tarafından yıkılmasından sonra, Timur'un torunlarından Babür (1483- 1530), Afganistan'da yeni bir devlet kurmaya muvaffak olmuştur. Ülkenin birçok yerinde kütle halinde yerleşmiş kendi başkanlarınca yönetilen kalabalık Afgan oymaklarında çarçabuk dağlık bölgede alışık oldukları gibi, bağımsızlık duyguları üstün gelecek ve ilk değersiz veya daha doğrusu anlayışsız sultan devrinde devleti temelinden sarsacak ve dışarıdan gelen bir istilaya karşı aciz bırakacaktır. Babür'ün dehası da işi tamamlayacaktır.²⁷ Zamanla devletin ağırlık merkezinin Afganistan'dan Hindistan'a kayması, Babürlüler'de görülen idari zaafın XVII. asrın başlarında artması İranlılar ile Babürlüler arasında sık sık el değiştiren Batı Afganistan'da güçlü kabilelerin daha serbest hareket etmelerine yol açmıştır. Kabilelerin başlarına buyruklukları ve ayaklanmalar Afganistan'da milli bir devlet olma anlayışının başlangıcını oluşturmuştur. Ancak bu faaliyetler bir sonuca ulaşmadan Safevi hükümdarı Nadir Şah, Kandehar ve Herat'ı ele geçirerek 1738 yılında Afganistan'ı yönetimi altına almıştır.²⁸

²⁶Recep Uslu, *İslam Orduları Tarafından Fethinden Selçuklular'a Kadar Afganistan*, (Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu), *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2002, s.19-21.

²⁷ Bayur, s.470.

²⁸ Fazlı, *Afganistan'a Seyahat*, (Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu), s.9.

Afganistan merkez olmak üzere, Babür'ün kurduğu devlet, yalnız bu ülkeye değil, Hindistan'a da yeniden pek çok Türk'ün yerleşmesini sağlamıştır. Her ne kadar Babür ve oğulları devletin sınırlarını Hindistan içlerine kadar genişletmişler ise de, Afganistan, Nadir Şah'ın istilasına kadar daima onların kontrolünde kalmıştır. Ne var ki, bu kontrol her zaman sağlıklı yürümemiştir. Devletin zamanla ağırlığını Hindistan'a kaydırması, kuzeyden Özbeklerin ve kuzeybatı'dan da Safevilerin Afganistan'a tasallutuna ve dolayısıyla ülkede tedirginliğe yol açtı. Nitekim bu huzursuzluk yüzünden Afgan kabilelerinden Yusufzaylar güneye göç ederek Peşaver vadisine yerleşmişlerdir. Bunu, XVII. asrın ortalarına doğru Abdali ile Gılzay adını almış olan Halaç'ların dağlık bölgelerden inerek, Kandehar ve Zemirdaver'in daha verimli olan mntıkları ile Tarnak ve Argandab vadilerine yayılmaları takip etmiştir.

XVII. asrın sonlarına doğru Babür'lülerde görülen zaaf alametlerinin, XVIII. asrın başlarında daha da ağırlaşması, Afganistan'daki kuvvetli kabileleri daha müstakil hareket etmeye sevk etmişti. Bu hareketler, İranlılar ile Babür'lüler arasında sık sık hakimiyetin değiştiği batı Afganistan'da bilhassa görülmeye başladı. Gılzaylar ile Abdalilerin öncülüğünü yaptıkları bu kabileler hareketinin neticeleri, ileride Afgan tarihine de yön verdi. Bu arada kabileler hareketinin öncülüğünü yapan Gılzaylar ile Abdalilerin daha önce aralarında mevcut olan rekabet, birincinin Babür'lüleri, ikincisinin de Safevileri batı Afganistan'a hakim olma yolunda desteklemeleri yüzünden düşmanlık haline dönüştü. Bunlardan daha kuvvetli olan Gılzaylar, bilahare tam manasıyla müstakil hareket etmeye başladılar. Bunu gören Abdaliler de Herat'a hakim oldular, fakat İranlılarla da dostluklarını bozmadılar. Safevi devletinin içine düştüğü zaafa rağmen, Şah Hüseyin (1694-1722)'in aşırı şii politikası, sünni zümrelerin ve hususiyle bir gürcü vali tayin edilen Kandehar'da, bölgenin hakim unsuru Gılzayların reisi Mir Uveys'in tepkisine ve Kandehar'da müstakil bir hükümet kurmasına yol açtı. Uveys'in oğlu Mahmud ise, Safevilerin içine düşmüş olduğu zaafı iyi müşahede edip, bir Gılzay ordusunun başında İran'a yürüdü. Safevi kuvvetlerini üst üste mağlup eden Mahmud Han en son İsfahan'ı alarak İran'da Şahlığını ilan etti. Fakat Mahmud'un ölümünden sonra İran Şah'ı olarak yerine geçen amcazadesi Eşref, kuvvetli bir şahsiyete sahip olmadığından kısa zamanda İran'da kendi aleyhinde bir hareketin doğmasına sebep oldu. İran'ı, Türk asıllı Gılzay kabilesinin hakimiyetinden kurtarmak için yapılan hareketin önderliğini

de Nadir Bey adında başka bir Türk yapıyordu. Afşar Türkmen kabilesi ileri gelenlerinden bir Bey olan Nadir-Kulu kısa zamanda İran'daki Gılzaylar hakimiyetine kanlı bir şekilde son verdi, 1729. Büyük telefata veren Gılzaylar perişan bir şekilde Kandehar ve Belucistan taraflarına çekildiler. Nadir-Kulu bu arada Meşhed'e kadar ilerlemiş olan Abdaliler üzerine de yürümüş ise de, onların kahramanca dövüşüklerini görünce kendilerini affedip korumuş ve ordusuna pek çok kişiyi asker olarak almıştır. Bir müddet sonra İran Şahlığını da ele geçiren Nadir Kulu, Gılzayların rahat durmadığını görünce üzerlerine yürüyerek Kandehar'ı onların elinden almıştır. Bununla da yetinmeyen Nadir, Kabil cihetine çekilen Gılzayları takip ederek onları iyice sindirdiği gibi, Kabil şehrini de zapt etmiştir.²⁹ Eski şehrin yakınlarında kendi adıyla (Nadirabad) anılan yeni bir şehir kurdu. Burada iken Galzayi ve Abdali kabilelerinin de katılımıyla güçlenen ordusu aynı yıl içerisinde Kabil, Celalabad ve Peşaver'i de ele geçirdi. Oğlu Rıza'yı İran hükümdarı olarak Meşhed'e gönderen Nadir Şah, bundan sonra hedefini Hindistan ve Türkistan olarak belirledi ve Ocak 1740'da Lahor'a girdi. Bir ay sonra da Babürlü ordusunu bozguna uğratarak Dehli'yi ele geçirdi. Ancak Hindistan'da kalmak istemeyen Nadir Şah, Babürlülerle yaptığı anlaşma ile İndus nehrinin batısında kalan yerleri topraklarına kattıktan sonra Kabil'e doğru yola çıktı. Bu sırada Rıza Han Türkistan seferine çıkmıştı. Nadir Şah da Türkistan'a yöneldi. Buhara ve Hive Hanlıklarını mağlup ederek 1741'de Meşhed'e döndü. Osmanlılara karşı yeni bir cephe açarak Irak seferini başlattı. 400 bine yaklaşan ordusuyla 1743'de Kerkük'ü ele geçirdi. Ancak Musul'da aynı başarıyı gösteremedi. Daha sonra Bağdat valisi Ahmed Paşa ile görüşerek varılan anlaşma ile bölgedeki mukaddes mekanlara ziyarette bulundu.

Tarihte zaman zaman İskender, Napolyon veya Timur ile mukayese edilen Nadir Şah bir Türk olmasına rağmen, batıda Osmanlılara verdiği zararlar Rusların işini, doğuda da Babürlülere yaptığı tahribatla İngilizlerin işini kolaylaştırmıştır. Nadir Şah'ın bu anlamda istisna sayılabilecek belki de en önemli başarısı, onun tarihte ilk defa modern anlamda bir Afganistan ülkesi ve devletinin ortaya çıkmasındaki rolüdür.³⁰

²⁹ Saray, *Dünden Bugüne Afganistan*, s.26-28.

³⁰ Azmi Özcan, *Nadir Şah ve Afganistan*, (Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu), Afganistan Üzerine Araştırmalar, İstanbul, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2002, s.51.

2.2 Şah Dürrani Dönemi Afganistan:

Nadir Şah'ın bir grup İranlı komutan tarafından suikast sonucu öldürülmesiyle, Ahmed ve komutasındakiler İran'ı terk etmeye zorlandılar. Ahmed, Kandahar'a giderken Nadirabad yakınlarındaki Şir Surh'ta toplanmış olan kabile temsilcileri tarafından lider olarak belirlendi ve Şah unvanını aldı (1747-1772). Ahmed Şah'ın lider olarak seçilmesinin ana sebepleri iyi bir komutan olması, emrindeki askeri gücün büyüklüğü ve Nadir Şah'ın hazinesinin bir kısmına sahip olması olarak görülmektedir. Ahmed Şah, tüm Peştunları ilk kez bir devletin (Durrani Devleti 1747-1819) çatısı altında birleştirmeyi başarmıştır. Kandahar'ı kurduğu devletin merkezi yapan Ahmed Şah, ilk adımda Gazne, Kabil, Peşaver ve Herat'ı ele geçirerek devletin çekirdeğini oluşturmuş, daha sonra sınırlarını Kuzey Hindistan, İran'ın doğusu ve Güney Türkistan'a kadar genişletmiş ve Durrani Devletini bölgedeki en geniş devletlerden biri haline getirmiştir.³¹ Nadir Şah'ın ölümünden sonra başlayan İran aleyhtarı hareketin, liderliğini Nadir'in himayesine mazhar olan Abdalilerin lideri Ahmed Şah üstlenmiş, bugünkü Afgan Devleti'nin temellerini kurmuştur. Kandahar'ı ilk Afgan devletinin merkezi yaptıktan sonra kendisini de "Ahmet Şah Durrani" adı ile Afgan Emiri ilan etmiştir.

2.3 Şah Dürrani Sonrası Dönem:

Afgan Devleti'ni resmen ilk tanıyan da Osmanlı Devleti olmuştu (1750). Bu yıllarda İran'ın sergilediği yayılcı Şii politikasını gören Ahmet Şah, bu konuda Osmanlı Devleti ile müşterek hareket etmek istemişse de, girişimlerinden olumlu bir netice alamamıştır. Ahmet Şah'tan sonra Afganistan yönetiminde bulunan Timur Şah ve Zaman Şah dönemlerinde ülke, önceki ihtişamlı ve güçlü durumunu koruyamamış, iç karışıklıklar baş göstermiştir. Bu karışıklıklar 19. asrın ilk çeyreğine kadar sürdükten sonra, Dost Muhammed'in yönetime geçmesi ile ülkedeki birlik tekrar sağlanmıştır.

---

³¹ ORSAM, s.11.

Ancak bu dönemde de Kuzey Hindistan, Afgan birliğini zayıflatma çabası içine girmiştir. İngilizlerin Hindistan'ı hakimiyetleri altına alma çabaları da bu dönemde başlamıştır. İlk Afgan-İngiliz ilişkisi, Kuzey Hindistan'da Peşaver sorununun çözümünde İngiliz hakemliği ile olmuştur. Arkasından 1839-1842 yılları arasında süren ilk İngiliz-Afgan harbi patlak vermiştir.³²

Durrani devleti için, Ahmed Şah'ın 1772 yılında ölümünden sonraki elli yıl, kabileler arası çatışmaların eksik olmadığı ve toprakların büyük bir kısmının kaybedildiği bir çöküş süreci olmuştur. Aynı zamanda, pek çok Durrani kabilesi de yönetimden uzaklaşmıştır. Bu süreç, Dost Muhammed Han döneminde geçici olarak durmuştur. Zaman Şah'dan sonra oğulları Şah Şüca ile Mahmud Şah arasında başlayan taht mücadelelerinde Mahmud Şah'ı destekleyen Barakzaylardan Vezir Feth Han'm daha sonra Şehzade Kamran tarafından öldürülmesi, kardeşi Dost Muhammed'i harekete geçirmiş ve onun, Herat ve Kabil'i ele geçirmesine sebep olmuştur. Daha sonra Kandahar'da Şah Şüca'yı mağlup ederek, Hindistan'a kaçırılan Dost Muhammed Han, 1834 yılında Kabil'e gelerek Emirliğini ilan etti. Böylelikle Afganistan'da Sadozaylar dönemi kapanmış ve Barakzaylar dönemi başlamıştı.³³ 1826 yılında, yönetime gelen Dost Muhammed Han, Afgan ordusunu modern silahlarla donatarak güçlendirmeye başlamıştır. Kabil'in artan bu gücü, İngilizlerin bölgeye yönelik yayılma planlarına ters düşmüş ve bu çelişki, Rusya ve İngiltere'nin bölgede Afganistan üzerindeki güç mücadelesini de içine alan "Büyük Oyun"un ilk tetikleyicisi olmuştur.³⁴

³² Mehmet Köçer, *Türk-Afgan İlişkileri (Emanullah Dönemi 1919-1929)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Elazığ 2004, s. 16.

³³ Orhan Yazıcı, *Birinci İngiliz-Afgan Savaşı ve Sonuçları*, (Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu), Afganistan Üzerine Araştırmalar, İstanbul, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2002, s.51.

³⁴ ORSAM, s.11-12.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TARİHİ SÜREÇTE AFGAN- İNGİLİZ SAVAŞLARI

Herat'ın 1837'de Rusların desteklediği İranlılar tarafından kuşatılması karşısında İngilizlerin Afganistan'a herhangi bir yardımda bulunamaması, bölgede Rus nüfuzunun artmasına sebep olmuş, hatta, Afgan Şahı Dost Muhammed Han, Nisan 1838'de milli meselelerin halli için Rusların desteğine ihtiyaç duyduğunu resmen ilan etmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine bölgede her geçen gün Rus nüfuzunun artması ve Rusların Hindistan kapılarına dayanmasına engel olmak isteyen Hindistan genel valisi Lord Eden Auckland, bir takım tedbirler alma ihtiyacını hissetti.

Hindistan'da göreve başladığı günden itibaren Afganistan siyasetini, Sikhlerle olan dostane münasebetlere dayandıran Lord Auckland, Herat önlerine kadar gelmiş olan İran ordusunun Kandahar'ı tehdit etmesi, bir başka açıdan bakıldığında Hindistan kapılarına dayanması üzerine süratle harekete geçerek o sırada Hindistan'a sığınmış bulunan Sadozaylardan Şah Şüca'yı, Afganistan'da yeniden tahta çıkarmanın yollarını aramaya başladı. Böylelikle Afganistan'da oluşacak dost bir yönetimin, İngiliz menfaatlerini Rus ve İranlılara karşı koruyacağını düşünmekteydi. Ancak bunu gerçekleştirebilmek önemli bir gücün harekete geçirilmesi ile mümkündü. Dolayısıyla Lord Auckland da bunu yaptı ve Mayıs 1838'de büyük bir orduyu Afganistan'a sevk etme kararı aldı.³⁵

3.1 Birinci Afgan- İngiliz Savaşı:

Biri Hayber geçitleri vasıtasıyla Şah Şücca'nın oğlu refakatıyla Sikh kuvvetlerinden mürekkep bir ordu Pencap üzerinden, ve diğeri Sir J. Keane ve Sir W. Cotton'un

---

³⁵ Yazıcı, s.51,52.

kumandası altında ve bizzat Şah Şücca'nın refakatıyla Sind'den geçmek şartıyla ikinci bir ordu Bolan geçitlerinden Afganistan'ı istila edecekti. Sind Hükümdarı her ne kadar anlaşma hilafına İngiliz kuvvetlerinin kendi arazisi üzerinden geçmesine muhalefet etmişse de dinleyen olmamıştır. Martta İngiliz kuvvetleri Bolan geçitlerinden geçerek Kandahar'ı ve bilahare Gazne'yi işgal etmiştir. 1839 Mayıs ayında Şah Şücca Kandahar'da tahta çıkarılmıştır.

İşgal ordusunun fevkalade ağır masraf oluşturması, İngilizleri düşündürmeye başlamış ve her nedense bu orduyu geri çekmemişler ve akılları sıra iktisat etmek niyetiyle güney tarafta kalan kabilelere verdikleri rüşvetten kısımaya başlamışlardır. Neticesi ise hemen baş göstermiştir. Bu hareket kabile reislerini gücendirdiğinden derhal geçitleri kapatmışlardır. Geçitlerin kapanmasıyla Hindistan'la irtibat kesilmiş ve Kale dışında yaşayan İngiliz ordusu perişan olmuştur.³⁶

İngilizlerin Afganistan'a girişlerindeki amacı bu ülkeyi kendilerine bağlı bir Şah vasıtası ile Ruslara karşı elde tutmaktı. Bundan dolayı yoksul, dağlık ve kayalık bir ülke olan Afganistan'da çok büyük giderleri göze alarak son derece çetin ve savaştı oymaklarla sonu gelmeyen çarpışmaları göze almışlardı. Ama İngiliz hükümetine göre ordu hedefine ulaşmıştı. Dolayısıyla geri çekilmesi gerekiyordu. İngilizler için esas olan Hindistan'dı. Onun için daha fazla masraf yapmadan, bir an önce ordunun geri dönmesi gerektiği yönündeki görüşler dile getirilmeye başlandı.

Birinci derecede temsilci ünvanıyla görev yapan Macghnaten, Bombay eyaleti valiliğine, onun boşalttığı makama da Aleksander Burnes atandı. Her ikisine de Ekim ayına kadar yeni görevlerine başlamaları emredildi. General Cotton Hindistan'a geri dönerken, yerine yaşlı ve hasta biri olan General William Elphinston getirildi. Bu değişikliklere memnun olan Macghnaten ve Burnes, bir an evvel yeni görevlerine başlamak arzusundaydılar. Onun için aşiret reisi ve hanlara verilen paranın kesilmesinin İngiliz idaresi için getireceği tehlikeleri hükümetlerine bildirmekten kaçındılar. Bu arada karla kapanan boğazlardan orduyu geçirmenin tehlikeli olacağını düşünen İngiliz hükümeti, kuvvetlerinin 1841 kısmı da Afganistan'da geçirmesine karar verdi.

İngiliz kuvvetleri, Ekim 1841'de Hisarek'de Gilcaillerle uğraşırken, Kabil'de genel bir ayaklanmanın hazırlıkları yapılıyordu. Afgan ileri gelenleri, halkı,

³⁶ Mehmet Cevat, *Afganistan*, Ankara, 1934, s.27,28.

İngilizlerin Afgan aşiret reislerini aileleriyle birlikte Hindistan'a sürgün etmeye hazırlandığı yolunda haberlerle iyice kışkırtılmaktaydı. Bu doğrultuda hareket eden Afgan serdarları 2 Kasım 1841 günü Aleksander Burnes'in Kabil'deki ikametgahını basarak Burnes ve maiyetindeki yirmi bir kişiyi öldürdü. O arada onyediyi bin pound tutarındaki İngiliz hazinesi de yağmalandı. Bu haberi Bala Hisar'da iken öğrenen Şah Şüca, Burnes'e yardım gönderdiyse de bu kuvvetler Kabil'in dar sokaklarında saldırıya uğrayıp geri çekilmek zorunda kaldı. Aynı zamanda Albay John Shelton idaresindeki bir grubun piyade ve topçulardan oluşan destek kıtası da hiçbir şey yapamadan Bala Hisar'a geri döndü.

Dost Muhammed Han'ın Buhara'da esir bulunan oğlu Muhammed Ekber Han ile Serdar Muhammed Azim Han'ın oğlu Sultan Ahmed Han, Buhara Emiri tarafından serbest bırakılmış ve Afganistan'a dönmüşlerdi. Kuhistan'a ulaştıklarında Kabil ayaklanmasından haberdar oldular. Onun üzerine doğrudan Kabil'e yönelen ve 8 Kasım'da şehre giren Muhammed Ekber Han, serdarları etrafında toplayarak ayaklanmanın liderliğini ele aldı.³⁷

Aylarca süren sefaletten sonra nihayet (Elphinstone) Afganlılarla Aralık ayında bir mukavele imzalayarak İngiliz kuvvetlerinin Kabil ve Dost Mehmedi (Muhammed) tahliye etmesini ve Şah Şüca'nın arzusuna göre, Afganistan'da kalmak veya İngilizlerle beraber geri dönmek şikkini kendisine bırakmayı taahhüt etmiştir. İhtilal esnasında Şah Şüca ve Burnes katledilmiştir. Dost Mehmed'in oğlu Ekber Han İngilizleri hududa kadar götürecekti. Takriben 16000 kişiden oluşan İngiliz kafilesi yola çıktıktan bir kaç zaman sonra Kabilde kalan bir iki esir ve yarı ölü ve yarı diri bir halde Celalabad'a kaçabilen Sör Brydon haricinde bütün kafile bıçaktan geçirilmiştir.³⁸

İngiliz hamileri gittikten sonra Şüca birkaç ay tahtta kaldı ve Nisan 1842'de bir suikast sonucu öldürüldü. İngiliz birliklerin tamamen yok edilmesi, Afganlara karşı son derece merhametsiz bir misillemeye ve Afganistan'ın denetimi için bir başka mücadeleye yol açtı. 1842 yılının sonbaharında, İngiliz kuvvetleri Kandahar ve Peşaver'den Kabil'e girdi ve Kabil'i yerle bir etti. İntikam hırsıyla kıvranan İngilizler, meşhur Ali Merdane Camii başta olmak üzere Kabil'i yakıp yıktıkları gibi,

³⁷ Yazıcı, s.66-68.

³⁸ Cevat, s.29.

İstelif kasabasına sığındığını öğrendikleri Kabil ahalisini kuşatarak hepsini hunharca katlettiler. Bu katliama iştirak eden Teğmen Chamberlain hatıralarında bu vahşeti şöyle anlatır: “Halkın gözyaşlarına ve yalvarmalarına aman verilmedi. Tüfekler kasıtlı olarak nişan almış ve tetikler çekilmiştir... Hakikatte biz, kiralanmış katillerden başka bir şey değildik.” İngilizlerin intikam hareketinde, hayatlarını kaybeden Afganların sayısı 70.000’in üzerinde idi. Böylece İngilizler, kaybettikleri 17.000 kişilik Kabil garnizonunun intikamını fazlasıyla almış oldular.³⁹ Yabancı işgal, Afgan kabileleri arasında daha önce olmayan bir birlik duygusuna neden olsa da, can ve mal kaybının yarattığı öfke ve yabancı düşmanlığı daha etkili idi. Birinci Afgan-İngiliz Savaşı sonrası otuz yıl içinde, Ruslar Afganistan’a güneye doğru devamlı genişlediler. 1842’de Rus sınırı Aral gölünün diğer tarafındayken, beş yıl sonra çarın ileri karakolu Amu Derya’nın aşağı kısmında idi. 1865’de Taşkent ve üç yıl sonra Semerkand resmen ilhak edilmişti. 1868’de Buhara Emiri ile yapılan bir barış antlaşması Buhara’nın bağımsızlığını neredeyse ortadan kaldırmıştı. Rus denetimi, Amu Derya’nın kuzey kıyısına kadar genişlemişti.⁴⁰

3.2 İkinci Afgan-İngiliz Savaşı:

İngilizlerin yaptığı barbarlığı bir türlü unutamayan Muhammed Ekber ile bir kısım kabile reisleri, düşmandan mutlaka intikam alınması ve bunun için de Hindistan’a taarruz edilmesi hususunda Dost Muhammed’e baskı yapıyorlardı. Fakat, Dost Muhammed, İngilizlerin kuvvetini, bilhassa Hindistan’da sürgünde kaldığı yıllarda, yakından müşahede ettiği için, onların bu isteklerine muhalefet ediyordu. Sonunda, Muhammed Ekber, kendisi gibi İngilizlerden intikam almak arzusunda olan bir grup taraftarı ile Türk asıllı Gılzaylar arasına giderek babasına karşı isyan etti. Fakat topladığı kuvvetlerle babasına karşı savaşmadan esrarengiz bir şekilde ansızın öldü.

Bu arada kuzey Hindistan’da meydana gelen yeni gelişmeler Dost Muhammed’in nazarlarını ister istemez o cihete çevirmiş idi. Ranjit Singh’in

³⁹ Saray, *Dünden Bugüne Afganistan*, s.64-65.

⁴⁰ Oğuz Hamşioğlu, *Afgan Modernleşmesi ve Türkiye (1880 - 1933)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 109.

1840'da ölümünden sonra, eski müttefik Sihler ile İngilizlerin araları gittikçe bozulmağa başlamış idi. Bu bozuk münasebetler kısa zamanda düşmanlığa inkılap etmiş ve taraflar arasında 1845'de vuku bulan harbi İngilizler kazanmış idi. Sihler bu mağlubiyetin intikamını almak için yeniden harp hazırlıklarına girişmişler ve bu arada eski ezeli düşmanları Afganlardan yardım dahi istemişler idi. Sihlerin yardım teklifi Afganlar için gayet cazip idi. Zira, Sihler, Peşaver'i ve batı Pencab bölgesini, yapacakları yardım karşılığında Afganlara tamamen geri vermeyi teklif ediyorlardı. Fakat, 15 Ocak 1849'da Gucerat'da yapılan muharebede Sihler büyük bir hezime uğradılar. Böylece Dost Muhammed, uğrunda Afganların büyük ıstıraplara girdiği Peşaver vadisinin Afganistan'a ilhak fırsatı bulamamış ve her şeyi ile Afgan olan bu bölgeyi İngilizlere bırakmak mecburiyetinde kalmıştır.⁴¹

İngilizler intikam seferinden hemen sonra Hindistan'a dönerek Afganistan'ı terk ettiler. İdareyi yeniden ele alan Dost Muhammed ülkesini yeniden toparlamaya başladı. Her şeye rağmen 1855 ve 1857'de İngilizlerle anlaşmalar imzalayarak İran ve Rus tehdidine karşı destek sağlamayı tercih etti. Bu bir anlamda İngiliz nüfuzunu da kabul etmek demektir. Dost Muhammed'in 1863'te ölümünün ardından oğulları arasında başlayan ve kanlı bir şekilde beş yıl devam eden taht kavgası sonunda Şir Ali Han başa geçti. Taht kavgaları sırasında İngilizlerin tavrı Şir Ali Han'ı güvensizliğe itmiş idiyse de Rus tehdidine karşı o da İngilizlerle işbirliğini mecbur hissediyordu. Nitekim Kırım savaşını kaybedişinin ardından Asya'ya yönelen Rusya 1865'den sonra Türkistan topraklarını işgale başlamıştı. Bu durum karşısında İngilizler de kendilerinden askeri destek isteyen Şir Ali Han'a olumlu cevap verdiler. Ancak daha sonra Ruslar'dan Afganistan'a yönelmeyeceklerine dair bir garanti alınca bu desteği durdurdular. Bunun üzerine İngilizleri iki yüzlülükle itham eden Şir Ali Han hiçbir İngiliz'in Afgan topraklarına girmesine müsaade etmeyeceğini açıkladı. Böylece İngilizlerle Afganlılar arasında yeniden bir gerginliğin başladığı sıralarda İngiltere'de yapılan seçimlerde Ruslara karşı daha katı politikalar taşıyan Muhafazakarlar işbaşına gelince, Şir Ali Han'ın yeniden kazanılması kararlaştırılmıştı. Görevine yeni başlayan Hindistan Genel Valisi Lord Lytton bu hususta tam yetkiyle görevlendirildi. İngilizlerdeki bu değişikliği yeni bir aldatmaca

---

⁴¹ Saray, *Dünden Bugüne Afganistan*, s.67-68.

olarak yorumlayan Şir Ali Han, Lord Lytton'un girişimlerine önce soğuk davrandı. Lytton da aynı şekilde karşılık verince durum düzeleceğine yeniden iyice gerginleşti ve Lytton, Şir Ali'den hasmane tutumlarını sona erdirmesini resmen talep etti. Bunun üzerine oluşan mecburi yakınlaşmanın ardından yeni bir anlaşma imzalamak için görüşmeler başladı. Ancak Afgan temsilciler İngilizlerin Afganistan'ı sömürge gibi görmek arzularına matuf dayatmalarda buldukları gerekçesiyle şartları kabul etmediler ve bir sonuç alınmadan taraflar ayrıldılar. Bu arada İngilizler Afgan şehri Kuetta'ya asker çıkarmışlar, buna mukabil Lytton da, Emir'i, Hindistan Müslümanlarını kendileri aleyhine kışkırtmakla itham etmekteydi. Bununla birlikte kaybedilen Afgan desteğinin sorumluluğundan endişelenen Lytton, bu defa Ruslara karşı aynı duyguları paylaştığı İstanbul'daki İngiliz sefiri Henri Layard'ın yardımıyla Osmanlılardan destek arama yoluna gitti.

Layard'ın teminatı üzerine, Bab-ı Ali ulemadan Ahmed Hulusi Efendi'yi Afganistan'a gönderilecek heyetin başkanı olarak görevlendirdi. Şirvanlı Ahmet Efendi bölgeye yaptığı seyahati kitabında şu şekilde ifade etmiştir: "Yaratıcı Yüce Allah, iman edenlerin Emiri, Allahın vahdetine inanmış olanların Halifesi, eşsiz veli nimetimiz, Osmanlı tahtının ziyneti, cihanın koruyucusu, adaletin dağıtıcısı, şahların şanı, (Sultan Gazi Abdülhamid Han-ı Sani) Efendimiz Hazretlerinin yüce ve mübarek vücudunu azametli makamında ömür boyu kudret ve saadet içinde kararlı ve devamlı kılsın! Yüce Padişahlığının himaye ve nimetleri sayesinde ben acizlerinin erişmiş olduğum nice ihsanları ve padişahlıklarına has lutfü nimetleri cümlesinden olmak üzere fevkalade bir memuriyet dolayısıyla bir müddet evvel İslam kıt'ası Svat'a gönderildiğim zaman yolculuğum esnasındaki gidiş gelişlerimde Hindistan beldelerinde gözlerimle gördüklerimi adı geçen kıt'adan geri dönüşümde methetmenin zamanı gelmişken acizlerinin kısa bir müddet için Pencab kıt'asının Pişaver isimli şehrinde Konsolos sıfatıyla ikametim sırasında not tarzında hazırlanmış bulunduğum yazılarıma, duyup işittiğim bütün haber ve malumatı da tedkikden geçirdikten sonra ilave ederek Allahın gölgesi olan Efendimize, edasında hiç bir an geri kalmadığım devamlı dualarımda, ömürlerinin uzun olması temennilerimi tekrarlayarak bu defa geniş bir seyahatname şeklinde telif ve neşrine

cesaret eyledim. Ve Allahın yardımıyla.”⁴² Layard’la varılan mutabakat üzere, Ahmed Hulusi Efendi, Rusya’nın İslam düşmanı olup müslüman memleketleri mahvetmek istediğini Afganistan Emiri’ne anlatacak ve Emir’in Ruslarla yakınlaşmayıp bilakis Halife’ye destek olmasını isteyecekti. Bunun yanı sıra, Emir’e ayrıca Osmanlı Devleti’nin dostu olan İngilizlerle iyi geçinmesi tavsiye edilecekti. Diğer taraftan heyette bulunan başka elçiler de, başta Suvat Ahund’u olan Abdulgaffar Han olmak üzere bölgedeki diğer Müslüman liderlere yine Sultan Halife’nin benzer mesajlarını ileterek, Rus ihtiraslarına karşı uyanık olmalarını söyleyeceklerdi.⁴³

Osmanlı-Rus harbinin sonlarına doğru İngilizlerin Türkler lehine duruma müdahale ettiği haberini alan General Kaufman, derhal Kabil’e bir heyet göndermek için hazırlıklara başladı. Heyet General Stolietof başkanlığında 6 subay ile 22 er’den meydana geliyordu. Fakat heyet, Taşkent’den ayrılmadan önce General Kaufman, Şir Ali’ ye bir haber göndererek General Stolietof ile maiyetinin varışını haber vermiş ve kendilerinin mutlaka kabul edilmesini, aksi halde 1869’da Ruslara sığınmış ve halen Türkistan’da ikamet etmekte olan Abdurrahman Han’ı, emrine vereceği bir Rus ordusu ile Afganistan’a göndereceğini bildirmiştir.

Bir Rus heyetinin Kabil’e geldiği haberi kısa zamanda Hindistan’a ulaştı. Derhal harekete geçen Lord Lytton, Şir Ali’ye, General Chamberlain başkanlığında bir heyeti bizzat kendileriyle son gelişmeleri acele görüşmek için Kabil’e gönderdiğini haber verdi (14 Ağustos 1878). İngiliz heyeti, Hayber Geçidi’nin ağzındaki Afganların Cemrud hudut kalesine ulaştıkları zaman, kale kumandanı Feyz Muhammed tarafından durduruldu. Afgan hudut kumandanı, Şir Ali’nin cevabı gelene kadar İngiliz heyetinden beklmelerini rica etti. Afganistan’ı zorla da olsa yola getirme kararında olan İngiliz Hindistan’ındaki harp taraftarı grup ile Lord Lytton, Afgan hudut kumandanının hareketini hakaret telakki ederek, heyetin başka bir güzergahtan ve icabında gösterilecek engelleri zorla aşarak yoluna devam etmesini emretti.

⁴² Şirvanlı Ahmet Hamdi Efendi, *Seyahatname Hindistan, Svat ve Afganistan*, (Derleyen: F. Rezan Hürmen, İstanbul, Arma Yayınları, 1995, s.12-13.

⁴³ Azmi Özcan, *II. Abdülhamid Döneminde Afganistan ile İlişkiler ve İngiltere*, (Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu), *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2002, s.84-85.

Bir zamanlar Lord Auckland'ın Dost Muhammed'e yaptığı gibi, Lord Lytton da, İngiliz elçilik heyetinin gelişini kabul etmesine rağmen, Şir Ali'yi haksız olarak hükümetten uzaklaştırmak için İngiliz kuvvetlerini harekete geçirdi. Bu şekilde ikinci İngiliz-Afgan harbi başlamış oldu. Fakat, Afgan ordusu, Dost Muhammed devrinden de kötü olduğu için, İngiliz işgal kuvvetleri karşısında hiç bir mukavemet gösteremediler. Üç koldan ilerleyen İngilizler, kısa zamanda Celalabad, Peyvar Kotal ve Kandeher'ı az bir mukavemetten sonra ele geçirdiler.⁴⁴

21 Kasım 1878 olan harp ilanı tarihinde Afganistan'ın üç büyük geçidi İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Sir S. Browne Hayber geçidini geçerek Ali Mescit'i zapt etmiş ve Celalabat üzerine yürümüştür. Major General Roberts Kerem vadisi üzerine yürümüş Peyvar geçitlerinde bulunan tepelerden Afganlıları kovmuştur. General Stewart Quetta'dan Bolan geçitlerini geçerek Kandahar'a doğru ilerlemiştir. İngilizler karşılaştıkları mukavemetin pek az olduğunu söylemişlerdir.

Şaşkın bir vaziyete düşen Şir Ali Türkistan Umumi Valisi Rus Generali Kaufmann'dan yardım dilemişse de Kaufmann en büyük dostane tavsiyesinin, İngilizler fırsat verdiği takdirde onlarla sulh akt etmek olacağını söylemiştir. Büsbütün telaşa düşen Şir Ali, oğlu Yakup Hanı hapishaneden çıkararak düşmanla başının çaresine bakmak için Kabil'de bıraktıktan sonra, kendisi, Türkistan'a firar etmiştir. Orada her ne kadar Rusya'nın müdahale ve yardımını istemişse de Ruslar kesin olarak halen Rusya'nın Afganistan üzerine kuvvet sevk edebilecek vaziyette olmadıklarını söylemişlerdir.

Şir Ali Petersburg'a gidip Rusya Çarından medet dilemek istemişse de, Türkistan Valisi uygun dille bunun da faydasız olacağını izahla, kimseyi nafîle yere rahatsız etmemesini Şir Ali'ye anlatmıştır. Şir Ali şubat ayında çıldırarak Mezanı Şerif'te vefat etmiştir. Şir Ali'nin vefatı üzerine İngilizler Yakup Han'ı Kabil Emiri tanıyarak O'nunla, müzakereye başlamışlar ve 26 Mayıs 1879 da Gandamak Andlaşması Emir ve Lytton'un temsilcisi Cavagnari tarafından imza edilmiştir.⁴⁵

Bu sırada birkaç kışkırtıcının gayretiyle, isyancı birlikler İngiliz sefaretine hücum etmişlerdir. Yakup Han'ın bu ümit edilmedik gelişmeyi muhafız birliği ile durduracağı yerde atıl kalması, kendisinin ve Afganistan'ın kaderini kısa zamanda

⁴⁴ Saray, *Dünden Bugüne Afganistan*, s.97-98.

⁴⁵ Cevat, s.68-69.

değiştirmiştir. İngiliz sefirini korumakla mükellef Hind asıllı 75 kişilik muhafız birliğinin mukavemetini kısa zamanda kıran isyancılar, sefir Cavagnari de dahil bütün sefaret mensuplarını katlettiler.

Cavagnari ve maiyetinin katledilmeleri haberi Hindistan'a ulaşır ulaşmaz Lytton, Kabil'e 80 kilometre mesafede ve Hindistan'a dönüş hazırlığı yapmakta olan General Roberts komutasındaki orduya, Afgan başkentini derhal işgal etmesini emretmiştir. Bu arada olanlardan fevkalade üzüntüye kapılan Yakup Han, Afgan emirliğinden feragat etmiş ve bir müddet sonra da İngilizler tarafından Hindistan'a sürgüne gönderilmiştir.

Afganistan'da durumlarının gittikçe kötüleşmesinden endişelenen İngilizler, Abdurrahman Han'ın emirliğini kabul ederek 11 Ağustos 1880'den itibaren Kabil'i boşaltmağa başladılar. Bu olayı takip eden aylarda Sadozaylardan Şir Ali Han'ın dirayetsiz bir şahsiyet olduğunu anlayan İngilizler, Kandehar'ın idaresini de 21 Nisan 1881'de Abdurrahman Han'a devrederek Afganistan'ı tamamıyla boşalttılar. Abdurrahman Han'a daha önce Yakup Han ile yapılmış olan Gandamak Antlaşması'nın şartlarını da kabul ettiren İngilizler, Hindistan'ın müdafaasında stratejik ehemmiyeti büyük olan Hayber Geçidi, Kuram Vadisi ve Kuvetta gibi mevkileri de kontrollerinde bulundurdular. Böylece, İngilizlerin Afganistan'ı ikinci istilaları da tam bir fiyasko ile neticelendi.⁴⁶

3.3 Üçüncü Afgan- İngiliz Savaşı:

Abdurrahman Han döneminde İngilizler'in bugünkü güney Afganistan sınırını tespit etmeleri, Hayber geçidini Hindistan sınırları içerisinde bırakmaları çok sayıda Afganlının vatanlarının dışında kalmasına yol açmıştır. İngilizler'in işgalinden korkan Abdurrahman Han, Durand Hattı diye tanınan antlaşmayı 12 Kasım 1893'te imzalamak zorunda kalmıştır. Bu durum Afganistan'ı felakete sürükleyecek gelişmelerin başlangıcı olmuştur. 1901 yılında babası Abdurrahman Han'ın yerine tahta geçen Habibullah Han, babası zamanında sürgüne gönderilen hanedan mensuplarını ülkeye çağırması ve çeşitli görevlere tayin etmiştir. Ayrıca bu sıralarda

⁴⁶ Saray, *Dünden Bugüne Afganistan*, s.100-106.

Avrupa teknolojisi de ülkede yayılmaya başlamıştır. Habibullah Han'ın 1919'da ölmesi üzerine Emanullah Han tahta çıkmıştır (*Tahta çıkış ile ilgili haberlerin dönemin gazetelerine yansımaları tezimizin 71-72. sayfası ve EK-1,2,3'tedir*). Kayınpederi Mahmud Beg Tarzi'nin yardımı ile devletin dahili teşkilatını yeniden tanzim eden Emanullah Han, Afganistan'ın bağımsızlığının tanınması için diplomatik çalışmalara hız vermiştir. Emanullah Han'ın müstakil politikası ve özellikle Ruslar ile yakınlaşması İngiltere ile arasının açılmasına yol açmıştır.⁴⁷

İngiltere Birinci Cihan Savaşında ağır darbe yemişti. Bu durumdaki bir İngiltere'nin Afganistan'a saldıramayacağını hesap eden Emanullah Han bağımsızlık ilan etti. İngilizler askerlerini Durand hattına yığdılar. Pan-İslamizmden korkuyorlardı, kara savaşını da göze alamadıkları için, Birinci Dünya Savaşında ilk defa kullandıkları ve başarılı neticeler aldıkları uçaklarla Kabil'i bombaladılar. Afganlılar, İngilizlere karşı ordularını üç kola ayırmışlardı. Celalabad'da Salim Muhammed Han, Kandehar'da Abdülkuddüs Han, ikisinin ortasında Nadir Han. Üç ordu Kabil'den alacakları yardımla İngilizlere hep beraber saldıracaklardı. Celalabad komutanı Salim Muhammed Han diğerlerinden önce harekete geçerek İngilizlere saldırdı. Mağlup olarak geri çekildi. Kandehar cephesi de başarısız oldu. Nadir Han, Veziristan'da İngilizleri mağlup etmeyi başardı. İngilizler barış masasına oturmayı kabul ettiler. Afganistan içişleri bakanı Ali Ahmed Han ve İngilizlerin Hindistan dış işleri bakanı Sir Hamilton Gran başkanlığındaki heyet 8 Ağustos 1919'da Ravalpindi'de beş maddelik bir anlaşmayı imzaladılar (*Basına yansımaları tezimizde, sayfa.74-77 ve EK-9-14'tedir*). Afganistan böylece İngiltere'nin tasallutundan kurtularak, bağımsız bir devlet oldu. İngilizler de Afgan Şahı'na vermiş oldukları ödeneği kestiler.⁴⁸

⁴⁷ Fazlı, *Afganistan'a Seyahat*, (Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu), s.11.

⁴⁸ Ferhad Dağcı, *Savaşın Afganistan*, İstanbul, Rahmet Yayıncılık, 1985, s.16.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 1919 AFGAN- İNGİLİZ SAVAŞININ TAHLİLİ

Tezimizin konusunu oluşturan üçüncü İngiliz-Afgan Savaşı (1919), vuku bulduğu dönemin Türkiye'nin de kurtuluş mücadelesiyle çarpındığı ve bugünkü Afganistan'ın ilk tohumlarının atıldığı dönemi kapsamı itibariyle bizim için ilgi çekici olmuştur. Bu nedenle 1919 döneminde Afganistan'ın yeniden diriliş mücadelesini ayrıntılarıyla işlemeye karar verdik (*Yeniden diriliş mücadelesi, dönemin 13 Mayıs 1924 tarihli Cumhuriyet gazetesinde ayrıntılı olarak ele alınmaktadır, tezimizde sayfa 80, EK-19*). Bunu yaparken Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Talim ve Terbiye Dairesince yayınlanmış, Matbaa-i Osmaniye tarafından hicri 1341, miladi 1922 yılında basılmış olan "1919 Afgan-İngiliz Harbi" (*EK-25*) isimli, hangi dilden tercüme olduğu, müellifi ve mütercimi belirtilmemiş tercüme eseri esas aldık. Bu eseri bizim belirlediğimiz bölümler halinde aşağıdaki şekliyle sunmaya çalıştık.

4.1 1919 Afgan-İngiliz Muharebesi Öncesi Durum:

Türk'ün gazisi istiklal için nasıl doğrudan doğruya kendi milletine müracaat ettiyse Amanullah Han'da doğrudan doğruya Afgan milletine müracaat etti, hem de öyle saraylarında oturan hükümdarların müracaatları gibi değil, bir ferd-i millet, bir millet babası sıfatıyla onların içine girdi, kendilerine hitap etti.

Kabil'in "İydgah" camii şerifine toplanan cemaatin arasında bulundu, namazı müteakip mimbere çıktı, halk mütehayyir bir halde kendisine bakarken aynen şu hitapta bulundular: " - Ey ahali, Allah'ın lütf-u keremi ve sizlerin arzusuyla Afgan tahtına cülus eyledik. Bize tevzi olunan vazifeyi ifaya başladık. Fakat ben şahsım itibarıyla başkalarının himayesinde seray-ı saltanata hiçbir vakit taraftar değilim. Ben

hükümdarlık yapacak ve bana tevdi olunan bir devletin ümürünü idare eyleyeceksem mutlaka bir şartla yaparım: İstiklal. Evet ancak müstakil bir devletin müstakil bir hükümdarı olmak şartıyla bu memlekete hizmet edebilirim. Şunun bunun himayesinde değil, ben böyle istiyorum, ey ahali siz ne dersiniz?

Genç hükümdarını ve onun doğrudan doğruya halkın kendisine hitabını işiten halk müteheyyic ve mesrur bir surette ve bir ağızdan bağırdı.

“İstiklal için, istiklal-i tam uğrunda biz de seninle beraberiz bir fikirdeyiz ve her türlü emirlerine amadeyiz!”

Milli şerefi, varlığı ve istiklali uğrunda bu kadar zamanlar fedakarlık ibrazından çekinmeyen, kanını akıtmaktan hiç korkmayan milletin arzusunun zaten genç hükümdarca malum idi. O da orada yemin eyledi ve dedi ki:

“- Afgan istiklal-i tammı için icab ederse öleceğim, fakat azmimden dönmeyeceğim.”

İşte bu suretle ve pek demokratça verilen kararın tatbiki için Afganistan’ın ali haslet hükümdarı faaliyete koyuldu. İstiklal deyince her şeyden evvel bunu müdafaa zaruretini düşünerek ve bu hususta kendisine karşı koyması muhtemel olan kuvvetleri hesaplayarak derhal üç müdafaa cephesi tesis etti:

1. Hindistan’dan Kabil’e gelen geçitleri kapamak için Celalabad cephesi.
2. Hindistan’dan vasati Afganistan’a gelen yolları kapamak üzere Host ve Ürkün cephesi.
3. Cenubi Afganistan’a gelen istikametleri kapamak üzere Kandahar cephesi.

Bu üç cepheye de çok itimat ettiği üç kumandanı tayin etti. Bunlardan sıra ile Sipahsalar Salih Mehmet Han, Sipahsalar Mehmet Han, Sipahsalar serdar Abdülkudüs Han idiler.⁴⁹

İngilizler, Afganlarla birkaç defa muharebe etmişlerdir. Fakat eski muharebelerin hiç birinde 1919 muharebesinde olduğu derecede büyük kuvvetle hareket etmemişlerdir.

Hindistan’da zuhur eden büyük ihtilallerde dahi (mesela 1858 ihtilal-i kebirinde ve 1897 senesinde Hindistan-Afganistan hudut kabilelerinin umumi isyanında) 1919 muharebesindeki kuvvet kadar bir kuvvet toplanmasına ihtiyaç

⁴⁹ Ahmed Mahbub Alizar, Afganistan Mazisine ve Haline Umumi Bir Nazar, Cumhuriyet 1448, 19 Mayıs 1928, s.3

görmemişlerdi. 1857 Büyük Hind Ayaklanması sırasında Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı ittifakından dolayı mecburen İngiltere'ye destek vermiş, hatta her ne kadar kullanılmamışsa da ayaklanmayı bastırmak için Hindistan'a gönderilebilecek İngiliz askerlerinin Osmanlı topraklarından geçmesine müsaade etmişti. Sultan II. Abdülhamid'in tahta geçmesinden kısa bir müddet sonra Osmanlı Devleti'nin dış siyasetinde İttihad-ı İslâm anlayışının belirgin bir şekilde öne çıkması ve İngiltere ile ilişkilerin yavaş yavaş bozulması Osmanlıların Hindistan Müslümanlarına yaklaşımında da kendisini gösterecektir. İstanbul'daki İngiltere Büyükelçisi Henri Layard ve Hindistan Genel Valisi Lytton tarafından Londra'ya yazılan raporlarda, Sultan II. Abdülhamid, 93 Harbi'ndeki tutumundan dolayı İngiltere'ye olan kızgınlığının tesiriyle intikam alabilmek için Hindistan Müslümanlarını İngiltere aleyhinde bir ayaklanma için teşkilâtlandırmaya çalışmaktadır.⁵⁰ İngilizler her nedense bu 1919 Afgan muharebesine büyük bir ehemmiyet vermiş ve ilk defa olarak sayıca büyük miktarlarda toplanmış bir ordu istihdam etmişlerdir.

Hindistan'ın Afganlara karşı müdafaası planı 1. Dünya Savaşı esnasında, 1919'da tertip edilmiştir. Afganistan ile bir muharebe ihtimali oluştuğunda, Hindistan ordusu yukarıda anılan plan gereğince Afganistan hududunda müdafaada kalacak ve taarruza geçmek lazım geldiği halde de huduttan uzaklara uzanmayacaktı.

Ve yine bu plan gereğince Hindistan'ın Afganlara karşı müdafaası için Hindistan Ordusu Baş Kumandanlığı emrine, iç güvenliğe memur kıtalardan başka dört tümen piyade, üç tugay hudut askeri, dört tugay süvari (topçusu bilinmiyor) den ibaret seyyar ve seferber bir kuvvet tahsis edilmişti. Bu ordunun her ihtimale karşı hareket edebilecek surette tertip ve hazırlıkları biliniyor iken, harbi umumi sebebiyle böyle olmayanlar çoktu. Mesela: Hindistan ordusunda tağ (isyan) muharebelerine alışmış birçok zabitan ile kıtaatı fenniye zabitanının iyileri, harbi umumi icabı olarak Avrupa'ya gönderilmişlerdi ve bunlar Afgan muharebesinin başladığı tarihte Avrupa'dan henüz Hindistan'a dönmemişlerdi.

1918 senesi nihayetinde Avrupa'da harbi umumi mütarekesi imzalanınca 1919 senesi başlangıcında Hindistan ordusu Avrupa'daki Hindistan kıtalarının yakında

⁵⁰Azmi Özcan, *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Osmanlılar ve Hindistan Müslümanları*, Türkler (editörler:Hasan Celal Güzel, Prof.Dr. Kemal Çiçek, Prof.Dr. Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara, 13.cilt, s.245,247.

Hindistan'a döneceği mütalaasıyla şu anda tertip edilenlerden fazla efradını da terhis etti. Doğrusu genel seferberlik ve harp sebebiyle Hindistan'da ve İngiltere'de zaman durmuştu. Fabrikaları canlandırmak için, halen silah altında boş yere beklemekte olan tertip edilenlerden fazla askerin hemen terhisiyle iş başına sevkleri icap ediyordu.

Fakat bu mütalaalar hep yanlış çıktı: 1919 senesi nisanında Hindistan'ın her tarafında ihtilal zuhur etti. Hükümet her mühim yere askeri kıtaların ikamesine mecbur oldu. Bir ay kadar sonra da (1919 Mayısında), terhis ve ihtilal sebebiyle zayıflamış ve dağılmış olan Hindistan ordusu kendisine karşı Afganistan ordusunun harekete geldiğini gördü.

1919 Nisan ihtilali Hindistan'da o derece çabuk genişledi ve alevlendi ki, 13 ve 14 Nisanda Lahor'un şimendifer istasyonu bile ihtilalcilerin eline düştü ve yarım gün onların elinde kaldı. Hükümet, istasyonu geri almak için piyade, süvari ve topçudan oluşan bir müfrezenin sevkine mecbur oldu. Bu müfreze ile ihtilalciler arasında çarpışma gayet şiddetli cereyan etti. İki taraftan toplam beş yüz ölü ve 1500 yaralı sayılmıştır. İstasyon, işte böyle zor şartlarda ele geçti. Bununla beraber Sind nehri boyunca ve Pencab vilayeti dahilinde demir yolu, ihtilalciler tarafından birçok yerlerinde tahrip edildi. Ve zayıf bugünlerde Hint hükümeti için pek zor ve hassas idi. Fakat bir hüsnü tali olarak Hindistan limanlarına Irak'tan gelen bir kolordu yetişiyordu (Bu kolordu, hazır kıta durumuna geçmek üzere Irak'tan geliyordu). Hükümet işte bu kolordunun sahile henüz ayak basmış olan topçusunu derhal trene bindirip, Afganistan hududuna sevk ederek Hindistan ordusunun zayıf topçusunu takviye edebildi.

Sind nehrinin sağ sahilinde bin bir eziyetler ile bir araya getirilmiş olan 340 bin (muharip, gayri muharip ve amele) insan ve 188 bin bargir (beygir, at), ester (katır), deve gibi hayvanın iâşe ve idaresinde de fevkalade sıkıntı çekiliyordu.

Hindistan'da bulunan yük otomobillerinin ekserisi 1. Dünya Savaşında Avrupa'ya ve bargir, ester, deve gibi nakliye vasıtaları da Irak'a gönderilmişti. Ahali ellerinde kalmış olan hayvanatı hem ihtiyaç hem ihtilal sebebiyle hükümete vermiyorlardı. Orduda hayvan mevcudu pek azdı. Binaenaleyh erzak ve mühimmat nakliyatı fevkalade sıkıntı içerisinde cereyan ediyordu. Bu sebeple hükümet şirketlerin ve ahalinin otomobillerini zorla aldı ve Amerika'dan Hindistan'a yeni

gelmiş olan bir otomobil şirketinin arabalarını da zorla aldı ve bu sayede erzak ve mühimmat Peşaver'den ileriye nakledilebildi. Hükümet, her gün Peşaver'den Hayber Geçidine beş yüz ton İngiliz erzağının ve mühimmatının nakline mecbur idi. Bu miktar yükler hemen hemen tamamıyla yukarıda sözü edilen millileştirilmiş motorlarla yapıldı.

Hindistan hükümeti Hindistan'ın müdafaası planı gereğince 1. Dünya Savaşı esnasında Afganistan hududuna karşı vücuda getirmiş olduğu otomobil yollarından çok istifade etti. Bu yollar şunlardır:

1-Landi Kotal-Cemrud (Cemrud: Peşaver ile Landi Kotal arasında bir kaledir.)

2-Kuhat-Pare Çınar (Pare Çınar: Afganistan'ın Host tarafının şarkında hududa yakın bir yerdir.

3-Bannu-Miramşah (Miramşah: Afgan hududuna yakın bir yerdir.)

4-Dere i İsmail Han-Tank

5-Sibi-Kuetta

Harbi umumi esnasında vücuda getirilmiş bu yollar otomobillerin geçişine müsait olarak yapılmış ve sular üzerine de demir köprüler atılmıştı.

4.2 İngiliz Ordusunun Tertibi:

Hindistan ordusu baş kumandanı general Monro (General Sir Charles Carmichael Monro) yukarıda bahsedilen ordusundan:

1-Peşaver-Kabil yolu üzerinde, Hayber Geçidinin müdafaası için, (Hayber geçidinin muhafazasına memur daimi kıtadan başka) iki piyade tümeniyle bir süvari tugayı, (Hindistan ordusunda bir piyade tümeni 14 taburdur.)

2-Kühat-Kerim-Kabil yoluna (Bu istikamette bulunan kalelerdeki daimi askerden başka) bir tugay piyade,

3-Bannu-Gazneyn yoluna bir tugay piyade,

4-Dere i İsmail Han-Gazneyn yoluna bir tugay piyade,

5-Kuetta-Kandahar yoluna bir tümen piyade ve bir tugay süvari.

6-Belucistan şimendiferlerinin muhafazası için Noşki mevkiine üç tabur piyade, iki bölük süvari, iki bölük istihkam ve iki tayyare tahsis etti.

Genel ihtiyat kuvveti olarak da eli altında bir tümen piyade, bir tümen süvari alıkoydu.

Muharebe esnasında görülen lüzum üzerine genel ihtiyat kuvvetlerine, muhtelif kıtalardan birer kıta alınmak suretiyle vücuda getirilen iki takviyeli tugay daha ilave etmiş ve Hindistan'da bahsedilen ordu kuvvetine ilave olarak 7 tugay piyade ve bir tugay süvari teşkil edilerek seyyar ordunun kuvvetini bir yere toplamak suretiyle, yedi tümen piyade, dört tugay süvari ve genel ihtiyat kuvveti olarak beş tugay piyade bir tugay süvari seviyesine çıkartılmış ve bu tertibata bakıldığında, ordusunu kuzeybatı grubu, Belucistan grubu namıyla ikiye ayırıp kuzeybatı grubuna general Kali Mu kumandan oldu.

İran dahilinde (Horasan) de general Mali San kumandasında bir İngiliz kuvveti vardı. Şayet Rusya, Afganistan'a yardım edecek olursa, bu kuvvete Rus harekatına engel olma görevi verilmişti (mevcudu bilinmiyor).

İngiliz ordusunun bu taksimatına bakılırsa görülür ki Peşaver-Kabil istikametinde ve Kandahar semtinde kuvvetlidir, bu iki grup arasında ise açıklık büyük ve Veziristan gibi ahali cengaver ve Afganlara taraftar bir mıntıka mevcut olması sebebiyle mevcut kuvvetler zayıftır. Böyle tehlikeli bir vaziyet almağa baş kumandanı sevk eden sebepler bilinmemektedir. Fakat aşağı yukarı şöyle düşünmüş olması muhtemeldir: "Hindistan ihtilal içindedir, binaenaleyh Afganlarla muharebeyi çabuk bitirmek zaruridir. Bunun için ise Celalabad ve Kandahar'ın zabtı kafidir. Buralar elde edilince Afgan hükümeti mecburen sulha talip olur. Bundan başka bu iki istikamette yollar harekatı askeriyeye elverişlidir. Halbuki Veziristan'dan geçerek Gazne'ye giden yollar harekatı askeriyeye gayri müsait, çetin ve harap dağ yollarıdır. Binaenaleyh Veziristan karşısında Şimali Garbi ve Belucistan gruplarının arasını muhafaza etmek üzere hal i müdafaada kalmak lazımdır."

Afganistan'ın bu muharebeyi açmasının sebebi, Hindistan ordusunun zayıf bir zamanında Afganistan'ın istiklalini İngiliz hükümetine kabul ettirmek ve imkan hasıl olursa Afganlarla meskun bulunan Yağıstan'ı İngilizlerden geri almak olması pek muhtemeldir. Hiç şüphe yoktur ki Afganistan ordusu Hindistan'ı istilayı düşünmüş olsun.

Afganlar bu muharebeye Şu suretle giriŐmeyi tasarlamıŐ idiler: Hudut kabilelerini ayaklandırarak İngilizlerle muharebeye baŐlatmak, bunlar İngiliz askerini hırpaladıktan sonra Afgan ordusunu ihtiyat gibi ileri sũrerek, bunun yardımıyla hudut kabilelerini de ileriye sũrerek gelişme kaydetmek.

Binaenaleyh Afganistan hũkũmeti bu neticeyi elde etmek ũzere cihad ilan etti. Cihad, Afganistanlılar işin ve bilhassa serhat kabileleri işin Çok meşhur ve dinen farz kılınmıŐ idi.

Serhat kabileleri, İngilizlere karşı bũyũk bir nefret ve husumet beslerler ve hususiyetle İngilizlere karşı cihadı bir dinin gerektirdiği farzlardan sayarlar. Binaenaleyh cihat ilan olununca adı geÇen kabileler, Őũphesiz silahlanacak ve İngilizlerin ũzerine atılacaklardı.

4.3 Afgan Ordusunun Tertibi:

İngilizlerin Őũphesiz mũbalaĐalı olan ilanlarına nazaran Afganistan ordusu toplanmıŐtı:

1-Kabil-Peşaver yolunda 29 tabur piyade (16500 nefer), 7 Sũvari alayı (2800 nefer), 110 top.

2-Gazne-Bannu ve Gazne-Dere i İsmail Han yolları ũzerinde Metunda (yani Host mıntıkasında ve Gŕmel geÇidinin mukabilinde) 17 tabur piyade (9500 nefer), 3 alay sũvari (10100 nefer), 60 top. (Halbuki yalnız altıŐar toplu 3 batarya vardı.)

3-Kandahar-Kuetta yolunda 10 tabur ya da 5000 nefer, bir alay sũvari (450 nefer) 24 top, (Halbuki burada da altıŐar toplu bir veya iki batarya vardı.)

4-Kend ve İsmar'da 4 tabur piyade (2000 nefer), 4 top. (Kend ve İsmar Hindistan'ın Pancavur kıtasına mukabildir. Buradaki Afgan kuvveti, İngiliz ordusundan Pancavur ve Çetral cihetlerine kuvvet kaydirmek maksadıyla bulunuyordu.)

Gŕrũlũyor ki Afganistan ordusu sayısal olarak bile Hindistan'a bir hamlede girebilecek kuvvette değildi. Afganistan'ın bũtũn ũmitleri serhat kabilelerinde idi. Hakikaten, serhad kabilelerinin silahlı ferdleri Afganistan ordusundan birkaç kat fazla idi. Hatta yalnız Veziriler (Veziristanlılar) Afgan ordusunun tũm kuvvetlerine hemen hemen eşit miktarda bulunuyordu.

İngilizlerin tahminine bakıldığında, Afridiler 15-20 bin, Orak Zailer 22 bin, Mehmendeler 18 bin, Meshudiler 10 bin, Veziriler otuz bin, silahlı muharip çıkarabilecek durumdadırlar.

Serhad kabileleri gerçi büyük bir silahlı kuvvet çıkarmakta iseler de başlarında onların hareket ve faaliyetlerini sınırlandırabilecek bir kuvvet ve kudret bulunmaması büyük bir noksan idi.

Gerçi Afganistan hükümeti kabilelerin içine bazı rütbeli askerler gönderdi, silahlar ve mühimmat da verdi ise de bu müteferrik ve çeşit çeşit insan cemiyetlerini bir arada tutacak bir kumandan noksanı telafi edilemedi ve muharebe esnasında anlaşıldı ki hudut kabilelerinde silah ve özellikle cephaneye miktarı yeterli değildir. Binaenaleyh Afgan ordusunun pek güvendiği hudut kabilelerinin hal ve vaziyetini şu zamanda tahkik ve tespit hususunda büyük bir ihmal ve ilgisizlik gösterilmiştir.

4.4 Muharebenin Cereyan Tarzı:

Afgan ordusu, Hayber ve Kerim cihetinde taarruz etmeyi tasarlamıştı. Eğer seferin kararlaştırıldığı zaman tasarlandığı gibi hareket edilse idi, İngilizlerin fena bir vaziyete düşecekleri şüphesizdi, fakat maalesef o alınan kararlar tatbik olunamadı.

Harekat, gayet intizamsız cereyan etti. Yukarıda zikri geçtiği şekliyle evvela kabileler muharebeye başlayacak, ondan sonra nizami birlikler kabileleri ileriye sürerek mesafe alınacaktı. Halbuki iş tersine döndü. Kabileler henüz toplanıp muharebeye başlamadan evvela nizami birlikler muharebeye girdi ve kabilelerin ayaklanıp içtima ettiği zaman ise nizami birlikler, İngilizler önünde geri çekilmeye mecbur olmuştu. Bundan başka ordunun muhtelif grupları arasında da harekatta birlik sağlanamadı. Hayber istikametindeki grup mayıs başlarında muharebeye girdi. Host mıntıkasındaki grup mayıs ortalarında işe başladı. Kandahar'daki grup ise barış imza olununcaya kadar hareketsiz kaldı.

Bu niçin böyle oldu ve başlangıç kararları niçin planlandığının aksine tatbik edildi? Deke hududunda İngiliz tayyareleri bir hudut postasını bombardıman etmişler, hadise, serdar Salih Mehmed Han'ın izzeti nefesine dokunmuş ve mevkii ve

memuriyetiyle doğru orantılı bir şeref kazanmak hülyasına kapılarak bir baskın hareketiyle Hayber Geçidini elde etmenin planlarını kurmuştu. Emrin verdiği talimata bakıldığında taarruzi hareket bir yahut iki hafta sonra falan gün başlayacaktı. Serdar Salih Mehmed Han bu talimata riayet etmedi. Afridi ve Mehmendlerin henüz birleşmemiş olmalarına da ehemmiyet vermedi ve Emir'in haberi olmaksızın askerini hareket ettirdi.

İngilizler, Afganların muharebe arzularından ve hazırlıklarından hiçbir haber alamamışlardı. Afganların hudud civarında toplandıklarına ve serdar Mehmed Han Deke'de bulunduğu dair ilk haber 3 mayısta Peşaver'e vasıl olabildi ve Hayber cihetinden Afganistan hududuna doğru gelen bir ticari eşya kafilesi de 3 mayısta hududun Hindistan ve Afganistan arasında, ihtilafli bir yerine geldiğinde bahsedilen arazinin küçük bir Afgan müfrezesi tarafından işgal edilmiş olduğunu gördü. (Bu arazi Tarhane ve Lindihane arasındadır, Lindihane'de İngilizlerin küçük bir kalesi vardır.)

3-4 Mayıs gecesi Lindihane kalesi civarında kalenin biricik su kuyusundan su çeken birkaç nefer ve amele Afganlar tarafından öldürüldü.

4 Mayısta Peşaver'de Afgan postahanesi müdürü, Emir'in cihad ilanını neşretti ve bugünlerde Peşaver postahane müdürüne Celalabad'dan bir takım ilanlar gönderilmişti. Bunlar, 1.Dünya Savaşının mütarekesini müteakip İngilizlerle Almanlar beyanında yeniden bir muharebe başladığını ve Mısır'da şiddetli bir ihtilal zuhur etmiş olduğunu haber veriyor idi. Postahane müdürü bu ilannameleri de cihad emriyle birlikte neşretti ve yayımlanmasını sağladı. Binaenaleyh, Hint hükümeti de 5 Mayıs'ta seferberlik ilan etti.

Bu tarihte Peşaver'de ve Peşaver vilayeti dahilinde general Berrat kumandasında aşağıdaki askeri birlik mevcudu:

Birinci, ikinci piyade tümenleri, birinci ve onuncu süvari tugayları (bunlar o mıntıkanın yerleşik birliklerindendir.)

Bunlardan başka Bannu, Kühat, Dereicat da da birer tugay piyade ve serhad kabilelerinden teşkil edilmiş olan serhad milis birlikleri bulunuyordu.

General Berrat, Peşaver vilayetinde dağılmış olan iki tümenini Peşaver'de toplamak istedi. Fakat 4 Mayıs sabahı Afgan öncü kuvvetlerinin bir miktar serdar kabileleri efradı ile birlikte Lindi Kutal kalesi civarına geldiği görüldü. Lindi Kutal

kalesi, Hayber geçidinin Afganistan tarafında başlangıcı gibidir. Kale haricinde kale efradının suyunu tedarik için Tengi ve Bağ namlarıyla anılan iki su kuyusu vardır, kalede su yoktur. Afgan öncü kuvvetleri 4 Mayıs sabahı işte bu kuyuları zapt etti. Kalenin kuzeyinde Durseper ve İspinasuke sırtları vardır, kuyulara yakından hakimdirler ve Hayber yoluna paralel bir istikamette uzanırlar. Afgan öncü kuvvetleri o sırtları da işgal ederek tahkim etti. Şu halde Lindi Kutal muhafız kuvvetleri susuzluktan bittabi bir iki gün zarfında ya teslim olacak, ya da kaleyi tahliye ile çekilecekti. Bu kalede daimi surette 450-500 nefer bulunuyordu.

5 Mayıs'ta Peşaver'den Lindi Kutal'a otomobillerle bir yardım kuvveti sevk olundu, kale mevcudu bu suretle ziyadeleşti, fakat su ihtiyacı da bir o kadar arttı. Kalede bulunan ihtiyat su, kale mevcudundan fazlasına kifayet edemezdi. Binaenaleyh-ya kuyuları fedakarlıkla tekrar ele geçirmek, yahut kaleyi tahliye ile çekilip gitmek lazım geliyordu.

Kale muhafızları, yarım kuvveti ile birlikte Afganlara taarruz ettiler, fakat kuyuları geri almaya muvafık olamadılar.

8 Mayıs'ta Peşaver'den bir yardım kuvveti daha yetişti: birinci tugaydan dört tabur, ikinci tugaydan bir tabur ve on dört sahra ve cebel (dağ) topu.

Bundan başka Peşaver'deki birinci tümenin geri kalan askeri de (9 tabur) 8 Mayıs'ta Peşaver'den hareket etti.

8 Mayıs'ta Peşaver'den Lindi Kutal'a yetişmiş olan beş tabur 9 Mayıs sabahı kale muhafızlarıyla birlikte Afganlara taarruz ettiler. Afganlar epey şiddetli mukavemet ettilerse de Tengi kuyusunu kaptırdılar.

10 Mayıs'ta Peşaver'den Lindi Kutal'a üç tabur piyade, bir cebel (dağ topu) bataryası ve bir bölük mitralyözden oluşan bir yardım kuvveti daha yetişti. Binaenaleyh kalede daimi muhafızlarından gayri 8 tabur piyade, yirmi top ve bir mitralyöz bölüğü toplanmış bulunuyordu.

11 Mayıs'ta bir buçuk tabur daha yetişti. Tümenin yoldaki geriye kalan taburlarının da bugün Lindi Kutal'a yetişmeleri muhtemeldi. Şu birkaç gün zarfında Peşaver'den bir tayyare filosu da gelmişti. Onbir Mayıs'ta İngilizler, Afganları şiddetli bir bombardımanla sarstıktan sonra taarruza geçtiler. Taarruz epeyce şiddetli oldu ve Bağ kuyusu da tekrar ele geçirildi. Lakin Afganlar kuyulara hakim olan sırtlardan püskürtülemediler.

İngilizler burada muharebe ederken tayyare filosu da Deke'yi bombardımana gitmiş ve hayvanat tavilolarına (hayvan katarı) bombalar yağdırmış idiler.

13 Mayıs'ta Lindi Kutal'daki 12 bölüklük süvari tugayıyla, 6 cebel topundan müteşekkil bir batarya her halde tayyarelerin keşfi neticesi olacak, doğruca Deke üzerine sürüldü. Bu kıta aynı günde Deki'yi engelle karşılaşmaksızın işgal etti.

Lindi Kutal su kuyularına hakim olan sırtlar serhad kabilelerinden Mehmendlerin arazisi dahilinde bulunduğu için Afganlar orada hala barınabiliyorlardı.

14 Mayıs'ta Deke'ye iki tabur piyade ve 16 Mayıs'ta diğer iki tabur piyade ile bir cebel bataryası ve bir istihkam bölüğü yetiştirildi. Deke'de toparlanmış olan İngiliz kuvveti 16 Mayıs'ta Celalabad cihetine bir ay keşif maksatlı bir süvari kıtası gönderdi. Bu kıta Deke'den üç dört kuru (Kuru okunur: Hindistan'da kullanılan ve birbuçuk İngiliz miline karşılık gelen bir ölçüdür.) ileride Afgan süvarisine çattı ve Deke'ye çekilmeye mecbur oldu. Bu çatışma ansızın vukua geldiğinden ve Afgan süvarisi İngilizler'i esir etmek için cüraatkarane kuşatmalar yapmağa çalıştığından İngiliz süvarisi üç dört defa Afgan süvarisiyle çatışmaya mecbur oldu ve kılıç ile yolunu açabildi. Afgan süvarisi İngilizleri Deke civarına kadar takip etti ve Deke'ye hakim batı sırtlarını ele geçirdi.

17 Mayıs'ta Lindi Kutal'dan Deke'ye iki tabur piyade ve 3,7 inçlik (tahminen 90 milimetre) iki obüs bataryasından oluşan bir ihtiyat kuvveti yetiştirdi. Bunun üzerine İngilizler Deke'nin batı sırtlarında bulunan Afgan süvarisine taarruz ettiler. Afganlar şiddetli ve sağlam bir mukavemetle taarruzu püskürttüler ise de İngilizlerin şiddetli bir bombardımandan sonra yaptıkları ikinci bir taarruz üzerine anılan tepeleri terk ettiler. İngilizler bu muharebede Afganların perişan olduklarını, toplanabilmeleri için çok zaman lazım geldiğini ilan etmişlerdi, fakat doğru değildir. Çünkü perişan olduklarını ilan ettikleri Afgan askerini takip edememişlerdi (*Konu Anadolu'da yayınlanan 3 Haziran 1919 tarihli Yeni Gazete'de de teferruatlı olarak ele alınmaktadır, tezimizde sayfa 73, EK-7*).

Yine İngiliz tebligatına bakarak İngiliz kumandanı bu Deke muharebesinden dört gün sonra Celalabad üzerine hareket emri vermiş ise de bu da icra olunamadı. Çünkü Lindi Kutal'da muharebe olurken Peşaver'de ihtilal zuhur etmişti ve serhad kabile kuvvetleri Peşaver civarındaki kalelere ve özellikle Lindi Kutal'ın gerisinde

ve Hayber geçidinde mevcut bulunan Ali Mescid kalesine ve bunun etrafındaki küçük kalelere taarruz etmişlerdi.

Hayber geçidinin muhafazasına memur milis askeri de topyekün kabile kuvvetlerinin bulunduğu tarafa geçmiş olduğundan, İngilizler bunların yerine nizami birliklerden oluşan müfrezeler ikamesine mecbur olmuş ve Ali Mescid kalesi civarında kesilmiş olan Hayber yolunu açmak ve kabileleri geçitten uzaklaştırmak için ayrıca bir tugay tahsis etmiş ve elde kalan askeri Peşaver'in müdafaa ve muhafazası için orada tutmağa mecbur kalmış olduğundan Deke'deki kuvvet takviye edilememiş ve bu sebeple kumandanın emri mucibince Celalabad üzerine yürümek mümkün olamamıştır.

Yukarıda görüldüğü üzere muharebenin başlangıcında İngilizlerin genel ihtiyat kuvveti olarak iki tümen askeri vardı. Bunlardan biri, Peşaver cihetinde vaziyetin hassaslaşması üzerine 12 Mayıs'ta general Berrat kumandasına verildi. Seferberlik ilanından yedi gün sonra yahut başka bir tabirle muharebenin hemen ilk günlerinde genel ihtiyat kuvvetlerinin yarısının elden çıkarılmış olması İngilizlerin ne derecede sıkışmış olduklarını göstermeğe kafidir.

14 Mayıs'ta Hindistan ordusu başkumandanı General Munzur, Afganların Host'da da asker topladıkları haberini aldı. Dere-i Toçu ve Dere-i Kumal'dan Afganların ilerleyerek Peşaver'e yüklenmeleri pek muhtemel idi. Binaenaleyh bu istikamette Afganları durduracak bir kuvvet bulundurmak lazım geliyordu. Afganların böyle bir hareketi halinde Kerim ve Veziristan'da bulunan askerin vaziyeti tehlikeye düşeceğinden bunun da takviyesi icap ediyordu. Halbuki genel ihtiyatta yalnız bir tümeni kalmış olduğundan, Host istikametine asker göndermekten mecburen sarfı nazar ettiği gibi Kerim deresinin tahliye edilmesini ve oradaki askerin yavaş yavaş geri çekilmesini de emretti.

İşte bu sebeplerle İngiliz ordusu 19 Mayıs'ta şu vaziyette bulunuyordu:

Bir tümen: Peşaver'den Lindi Kotal'a kadar yolun ve Hayber geçidinin muhafazasına memur.

Bir Tugay: Lindi Kotal'dan Deke'ye kadar olan Hayber geçidi kısmıyla yolun muhafazasına memur.

İki Tugay: Deke de.

İhtiyat-ı umumiden General Berrat kumandasına verilmiş olan tümen Peşaver vilayetinin muhafazasına ve meydana gelebilecek ihtilal hareketlerine karşı emniyet ve asayişin sürdürülmesine memur edilmiştir (Bu tümenden ufak bir kısım General Berrat'ın elinde ihtiyatta).

İngiliz gazeteleri, Afganların bildirdikleri talepleri üzerine 15 Mayıs'ta mütareke müzakeratına başlanıldığını yazıyorlarsa da doğru olmasa gerektir. Çünkü 15 Mayıs'a kadar Afgan askeri henüz kati bir bozgunluğa uğramamıştı. Zaten İngiliz gazetelerinde bu müzakeratın ne netice verdiği de konu edilmeden geçiştirilmiştir.

17, 20, 24 Mayıs'ta İngiliz tayyareleri Celalabad'tan Afgan askeri ordugahlarını bombardıman etmişlerdir. Bunlardan 24 Mayıs'ta Hanlı Behiç sisteminde ve yüzbaşı Halli kumandasında bir tayyare Kabil'e kadar ilerleyerek şehrin muhtelif bölgelerine ve Emir'in sarayına birkaç bomba attı. Bu tayyare Kabil'de fevkalade heyecan ve yıkıma sebep oldu. (rivayete bakılırsa ahali saray önünde toplanmış olan devlet adamları, bakanlar Emir'in sıhhatini sormaya gerek duymamış; Emir'in pederi Mahmud Han Tarzi saraya hemen bir beyaz bayrak çekilmesini bağırarak ihtar etmiş ve derhal oluşturulan danışma meclisinde yahut harp meclisinde daha önceden muharebe taraftarı olmayanlardan biri Şah Ağası Meliki Ali Ahmet Han, hak kazanmış olmak gururuyla söze başlayıp, derhal cepheye bir heyet gönderip mütareke görüşmelerine girişilmesini teklif etmiş ve bu teklif, ittifak oylarla kabul olunarak, yukarıda bahsedildiği gibi, adı geçenlerin başkanlığı altında bir heyet teşkil edilerek Deke'ye gönderilmiştir.

Bu heyet tarafından 31 Mayıs'ta Afgan Emiri namına Deke'de İngiliz kumandanına mütareke teklif edildi. Afgan Emiri namına vukua gelen bu müracaat üzerine Deke taraflarında Afgan askeriyle İngilizler arasında düşmanlık oldu ise de kabile askerleri kendiliklerinden muharebeye devam ettiler ve Deke'de bulunan İngiliz ordugahını her gün tüfek ateşiyle taciz ettiler, hatta Mehmendler bu tacizleri o kadar ileriye götürdüler ki, 19 ve 20 Haziran'da Deke'yi kuşatma altına almış olan kabileleri oralardan uzaklaştırmak için İngilizler süvari ile taarruza mecbur oldular.

Haziran baştan nihayete kadar serhad kabile birlikleriyle İngilizler arasında vukua gelen muhtelif çatışmalarla geçti. Kabile unsurları, Afgan hükümetinin İngilizlerle yaptığı mütarekeyi tanımamış idiler. Hatta 18 Haziran'da serhad ahalisinden on bin kişi Hayber Geçidinde Ali Mescid kalesine ve Peşaver ile Ali

mescid kalesi arasındaki ufak kalelere taarruz ettiler. Yalnız Ali Mescid kalesinde muvaffak olamadılar. Fakat diğer ufak kaleleri tamamen ele geçirdiler.

Kerim-Kerhat-Kabil Yolu:

Hint ordusu Başkumandanı General Monro'ya 15 Mayıs'ta gelen bir raporda Afganların Host'ta topladıkları kuvvetten iki tabur piyadenin hududu geçerek Peyvar Kutal'a geldiği ve diğer üç tabur piyade ile bir miktar topçunun hududun Afgan cihetinde Ali Hil namılı mevkiye bulunduğu bildiriliyordu. Binaenaleyh Peyvar Kutal'a Kerim milisinden bir takım piyade (500-800 neferlik bir kıta) ile iki taburluk piyade, bir bölük süvari ve dört cebel topu gönderildiği gibi Kumat kasabasına da genel ihtiyatta kalmış olan bir tümeden dört tabur asker sevk edildi. Bunlar Kuhat'a vardıkları zaman Afgan askerinin ilerlemekte olduğu haberi geldiğinden, derhal Tol ve Pare Çenar'a gönderildiler.

24 Mayıs'ta alınan bir raporda General Nadir Han'ın Toçi yahut Kerim cihetine hareket etmek niyetinde olduğu ve bundan başka Afgan askeri birliklerinin de hudud civarında kain Tanaist Peynaveym namında küçük kaleye taarruz ettiği bildiriliyordu. Binaenaleyh Kuhat'tan bir tabur piyade ve iki top, şimendiferle Tol'a sevk edildi. Bunun da mevcut kuvvetlere katılmasıyla, Tol'da dört tabur piyade, bir bölük süvari, dört dağ topu, bir istihkam bölüğünden ibaret bir kuvvet toplanmış oldu. Pare Çenar da da mayısta iki tabur piyade, bir bölük süvari, dört top bulunuyordu.

27 Mayıs'ta Afgan askeri serhad kabile kuvvetleriyle birlikte Tol civarında görüldü ve kasabayı ve bunun güney batı cihetindeki sırtları işgal etti. İngilizler şehrin şark tarafında bulunan Tol Kalesinde bulunuyorlardı. Afganlar kaleyi şiddetle bombardıman ile sarstılar (İngilizler bu bombardımanda Afganların 3,8 inçlik iki Alman obüsü kullanmış olduklarını yazıyorlar), bu şiddetli bombardıman üzerine İngilizler Tol Kalesine teslim bayrağını çektiler. Fakat ne yazık ki, Afganlar teklifi kabul etmediklerinden İngiliz askeri kaleyi terk ile çıktı gitti!

General Berrat, Tol'un bu feci durumundan haberdar olunca Peşaver'den Şimendiferle Kuhat'a bir tabur piyade ve bir batarya sahra topu gönderdiği gibi, Hayber geçidinin muhafazasına memur ikinci tümeden de bir yardım kuvvetinin sevkini emretti. Hakikaten vaziyet pek ziyade önem kazanmış ve hassaslaşmıştır.

General Nadir Han yürüyüşüne devam edebilirse Hayber Geçidinin arkasını almak üzere Peşaver önüne düşebilecekti.

General Berrat'ın emri sebebiyle Hayber geçidinin muhafazasına memur ikinci tümenden tertip edilen yardım kuvvetleri (3 tabur piyade 29 Mayıs'ta Kuhat'a sevk edildiği gibi Lahor'da genel ihtiyat kuvveti olarak, elde kalmış olan kuvvetten 4 ve Anbala'dan da 2 tabur piyade gönderildi. Bu gönderilen birlikler 29 Mayıs'ta Kuhat'a yardıma başladılar. 30 Mayıs'ta Tol'un şarkında bir araya geldiler, 31 Mayıs'ta taarruza geçtiler ve Haziran'da Tol kasabasını Afganlardan tekrar ele geçirdiler. İngilizler bu muharebede Afganlardan pek zayıf bir mukavemet görmüş olduklarını yazıyorlar. Fakat bunun sebebi Emir tarafından General Nadir Han'a düşmanlığın kesilmesi emrinin gelmiş olmasıdır. Bu sebeple Afganlar mukavemet göstermeden geri çekilmişlerdir.

2 Haziran'da İngilizler, Afganları takip ederek hududu geçtiler ve Pare Çenar'a vardıklarında altı Afgan köyünü yakıp yıktılar.

Bu vakada İngilizler Tol'un geri alınması için 12-14 tabur asker istihdam ettiler. (Yukarıda Beyvar Kutal' a iki tabur piyade, bir Takım milis, bir bölük süvari ve dört cebel topu gönderilmiş olduğu işaret edilmişti. İngiliz gazeteleri bunlardan hiç bahsetmiyorlar. İhtimal ki bunlar da Kuhat'a sevk edilen birlikler ile beraber Tol'un geri alınması için gönderilmişlerdir.)

General Nadir Han'ın hareketi pek mühim ve olaylara hakim bir tavır idi. Tol'dan ilerlediği halde Hayber geçidinin güneyinden Peşaver üzerine düşebilirdi. Bunun için Tol kasaba ve kalesinin düştüğü haberi üzerine İngilizler var kuvveti bu cephe üzerine sevke mecbur oldular.

General Nadir Han'ın Tol'a taarruz ettiği günlerde genel ihtiyat kuvveti olarak İngilizlerin yalnız dört taburları kalmıştı. (Bir defa genel ihtiyattaki tümenden 6 ve ikinci defa dört tabur sevk edilmiş olduğundan elde tümenin yalnız dört taburu bulunuyordu.) Elde fazla tayyare yoktu.

Zaten mevcudu az olan tayyare kuvveti Hayber geçidine tahsis edilmiş olduğundan oradan da tayyare alınamıyordu. Mütareke emri bugünlerde Nadir Han'a yetişememiş olsa, O da cüretkarane ilerlese idi, İngilizler pek perişan bir vaziyete düşeceklerdi.

Çünkü Hayber cihetindeki asker, kabile guruplarının tacizleri sebebiyle yerlerinden kımıldatılamıyordu. Genel ihtiyat kuvveti olarak, yalnız dört tabur kalmıştı ve Nadir Han'ın ileri hareketini görünce serhad kabileleri bütünüyle ayaklanarak ilerleyecek ve Hayber geçidinin arkasına düşerek o taraflardaki İngiliz askerini gerilerinden çevirecekti.

Nadir Han, Evrek Zayi kabilesi arazisine henüz girmemişti. Oraya vardığı halde Evrek Zayi'ler de O'na katılarak ederek Nadir Han kolunda büyük bir kuvvet toplamış olacaktı.

24 Mayıs'ta bir tayyarenin attığı dört beş bombadan ürkererek mütarekeye karar verilmeyip de, Hayber cihetinde muharebe yalnız serhad kabilelerinin taarruzlarıyla sınırlı bırakılmasa ve Afgan ordusunca devam ettirilse idi, General Berrat, Hayber geçidindeki kuvvetten Tol'a asker sevk edemeyecek ve binaenaleyh Nadir Han'ın işi daha kolaylaşacaktı.

Bundan başka serdar Salih Mehmed Han ile Nadir Han'ın hareketi senkronize olunabilseydi, yine İngilizlerin vaziyeti fenalaşacak ve Afgan ordusuna karşı Hayber geçidini ve Peşaver'i müdafaa ve muhafaza edemeyeceklerdi.

Hayber geçidinde Mayıs'ın dördünde, Tol cihetinde ise Mayıs'ın ancak on dördünde muharebeye başlanmış olması, Afgan ordusuna pek pahalıya mal oldu. Haziran'da Tol cihetinde de Afganlar ve İngilizler arasında muharebe olmamış, yalnız kabile unsurları Hayber tarafında olduğu gibi yalnız başlarına mücadelelerine devam etmişlerdir.

Temmuz zarfında kabile unsurlarının tacizleri o derecede ziyadeleşti ki, İngilizler Tol havalisindeki 14 taburu diğer iki tabur ile takviye mecburiyetinde kaldılar ve mütareke sulh ile neticelenmediği halde, eldeki 16 tabur ile Host istikametinde ilerlemeyi tasarladılar. Fakat 22 Temmuz'da Afgan barış heyeti Deke'den Raval Pindi'ye hareket etmiş ve 8 Ağustos'ta Raval Pindi'de iki taraf delegeleri arasında barış imza edilmiştir.

Bennu-Gazne ve Vere i Eshasil Han-Gazne Yolları:

Yirmi mayısa kadar Afganlar Veziristan cihetlerinde hiçbir harekette bulunmadılar. İngiliz başkumandanlığına o cihetlerdeki Afgan askerinin Tuçu ve Vana'ya ilerleyecekleri haberi geldi.

Vana Veziristan'ın ortalarında Tuçu ve Kumal nehirleri arasında mühim bir mevkidir.

Veziristan'daki İngiliz askeri kumandanı General Udvat emri altındaki askerin , merkezlerinden Dere i Kumal , Vana, Meyram Şah istikametlerinde uzaklaşmalarını emretti. Onun fikrine göre kuvveti çok az idi ve askerinden bir kısmı milis idi ve İngiliz başkumandanı Hayber'deki acı tecrübe üzerine milislere hiç itimat olunamayacağını bildirmişti.

Bu sırada General Berrat'ın bir emri geldi: (Afganlar taarruza başlarsa Tuçu, Vana, Kumal kaleleri tahliye edilsin İngiliz zabıtları, İngiliz hakimiyeti altında kalacak sadık milislerle geri çekilsinler!) diyordu.

24 Mayıs'ta General Udvat, Tur Donu kalesinden bir askeri birliğin, batı istikametinde hareketle serhad kabilelerinin çıkardıkları fitne ve ihtilali teskin etmesini emretti ve General Berrat'ı haberdar etti. Berrat bu haberi o gün almış, derhal General Udvat'e emrini geri alarak hareketi ertelemesini emretmiştir. Bu emir üzerine Udvat henüz beş küru (Kuru okunur: Hindistanda kullanılan ve birbuçuk İngiliz miline karşılık gelen bir ölçüdür) kadar ilerlemiş olan müfrezeyi yerine geri dönmesini emretti.

Berrat'ın bu emri isabetli idi. Çünkü o günlerde Nadir Han Tol'a yaklaşmıştı. Udvat'ın müfrezesi ilerleyecek olursa Nadir Han Hayber ile o kıta arasında bulunduğundan fitneyi teskin etmek üzere kabilelerin içerisine girmiş olan müfrezenin hali tehlikeli vaziyet kazanacaktı.

Berrat'ın Tuçu, Kumal, Vana kaleleri hakkındaki emri üzerine de General Udvat'ın hakimiyeti altında bulunan kalelerdeki askere Nadir Han'ın hareketi sebebiyle artık yardım edemeyeceğini ve bu halde milislerin Afganlar tarafına geçeceğini düşünerek, Tuçu kalesinin tahliyesi emrini verdi.

Vana'da bulunan serhad politika memuru Polinikolkey Cennet, Tuçu kalesinin tahliye emrini alınca Vana ilerisindeki küçük kalelerin de tahliyesini emretti. Filhakika, Tuçu tahliye edilince sınır kabileleri ayaklanacak, milisler kabilelerin tarafına geçecek ve artık o küçük kaleler muhafaza ve müdafaa edilemeyecekti.

Politika memuru küçük kalelerin tahliyesinden sonra Vana'yı da tahliye etti ve İngiliz zabıtları milislerden İngilizlere sadık kalan zayıf bir kuvvetle Vana-Mukelkut-Ali Hil Pola (Zihub) nehri kenarında bulunan Murtaza kalesine çekilmeye başladılar.

Geri çekilme esnasında, yollarını dikey olarak kesen bir sırt üzerinde, sınır kabile unsurlarının yolu kesmiş olduklarını gördüler. İster istemez taarruza geçerek bütün gündüz ve gece boyunca muharebe edip yolu açtılar ve dinlenmeksizin, 40 İngiliz mili yürüyerek Mukulkut yahut Mukulkutal kalesine kendilerini atabildiler. Vana'dan birlikte hareket eden sadık milislerin de ekserisi geri çekilme esnasında sınır kabilelerinin tarafına geçmişlerdi. İngiliz zabitleri, Mukulkut'tan 10 küru (Kuru okunur: Hindistanda kullanılan ve bir buçuk İngiliz miline karşılık gelen bir ölçüdür) mesafede Ali Hil'e vardıklarından kabilelerin bir taarruzuna daha maruz kaldılar. Sekiz İngiliz zabitinden dördü öldü, ikisi yaralandı ve kılıçtan kurtulanlar, arta kalanlardan ikisi, milislerden elde kalan birkaç kişi ile bir gün bir gece yol yürüyerek Sandemak kalesine iltica ettiler (Sandemak kalesi Mukulkut'tan seksen İngiliz mili mesafededir).

Tuçu ve Vana kalelerinin tahliyesi emri 24 Mayıs'ta verilmişti. 26 Mayıs'ta İngiliz başkumandanı Hayber'den bir miktar asker alarak Veziristan cihetini takviye edebileceğine hükmetti. Binaenaleyh Hayber'den iki tabur piyade ile bir batarya cebel topunu Pannu'ya hareket ettirdi. Dere-i İsmail Han'dan Tanek yoluyla kale-i Murtaza'ya da bir tugay piyade sevk etti. Bu askeri birlikler 30 Mayıs'ta Mesudilerle çatışmaya başladılar.

27 Mayıs'ta General Udvat azledilerek (Sebebi azl anlaşılammıştır.), yerine General Kalumu tayin olundu. Veziristan'daki İngiliz askeri doğrudan doğruya başkumandanlığa bağlandı. Bir haziranda Veziristan'da vaziyet şöyle idi:

Pannu-Meyramşah arasında ulaşımın kesilmesi, Pannu'da dört İngiliz taburu, (Bunlar Tuçu tarafına taarruz edeceklerdi.)

Murtaza kalesinde 4 tabur ve bir cebel bataryası (bunlar da Tuçu ve garb istikametinde taarruz edeceklerdi.)

Afgan askeri Tuçu etrafında ve Meyramşah'ın 4 kilometre güney batısında (İspin Avaim kalesi, birçok Veziri ve Mesudi ile takviye edilmiş olan Afgan askeri elinde) Veziristandaki milislerin büyük bir kısmı kabilelerin tarafına geçmiş, İngilizlerin hakimiyeti altında yalnız altıda biri kalmış idi.

Bir Haziran'da Bannu şehrinde bulunan İngiliz ordugahına; Afganların geri çekildikleri haberi geldi. Binaenaleyh General Kalumu için tek bir iş kalmıştı: kabilelerin ihtilalini bastırmak. Bunun için ise elinde şu kıtaat vardı:

Bannu'da bulunan dört tabur piyade, Dereicat'tan gelen 4 tabur piyade, Hayber'den gelen iki tabur piyade, Bir Hintli süvari alayı, altı toplu bir cebel bataryası ve ayrıca iki cebel topu ve 45 neferlik bir istihkam kıtası, ki toplam 10 tabur piyade. Üç bölük süvari, sekiz cebel topu ve bir istihkam birliği askeri.

General Kalumu elinde bu kadar askeri bulunduğu halde de sınır kabile unsurları üzerine harekete cesaret edemedi ve Hayber'den diğer iki taburun gelişini beklemek zorunda kaldı.

General Kalumu grubunun manevi dengesi o derecede sarsılmış idi ki, birlikler ordugahlarından hiçbir tarafa kımıldayamıyor; hatta etrafta ne olup bittiğini anlamak için bir keşif kolu bile çıkaramıyorlardı. Yukarıda denildiği gibi bir haziranda Kalumu'ya kalmış olan yegane vazife kabilelerin isyanını bastırmaktan ibaret olup, bu ise fiiliyatta iki kısma ayrılıyordu: Biri Tuçu kalesini elde etmek, diğeri küçük kaleleri kabilelerden tekrar ele geçirmek ve Can Dola mevkiini takviye etmek.

Kalumu Afganların geri çekilmesine, Tuçu etrafında toplanmak istedikleri manasını veriyordu. Binaenaleyh o gündeki iki işi aynı zamanda icra edebileceğine kani değildi. Bu sebeple ancak küçük kalelerin geri alınmasına karar verebildi ve Haziran'da kabileler aleyhine ufak müfrezeler sevk etti. Fakat küçük kaleleri tekrar ele geçirmek ve bu suretle kabilelerin ihtilalini bastırmak için sevk edilen bu müfrezeler kabileler ile çatışmaya başladıkları zaman, diğer cihette Can Dola ve DereiCat'ta vaziyet tehlikeli vaziyet kazandı. Mesudiler 400-500 neferlik gruplarla her gün İngiliz karakollarına taarruz ediyorlardı ve zikredilen yerlerin Kalumu ile irtibatları kesilmişti. 5 haziranda Çavudan namlı İngiliz karakolu Şizani taifesi tarafından zapt olunduğu gibi, Bin Van ve Şermal namlı küçük kaleler de Mesudilerin eline düştü.

Bu sırada General Kalumu üç tabur kuvvetinde yardım almış olmakla 9 Haziran'da büyük bir müfrezeyi Can Dola yolunu açmaya memur etti. Bu müfreze 11 Haziranda yolu açarak Can Dolaya geldi. 9 Haziranda General Kalumu'ya Afgan askerinin Vana'yı işgal ettiği haberi gelmişti. Kalumu bunun da sebebini anlayamadı. Halbuki hakikatte Afgan askeri mütareke emri üzerine Vana'yı terk ederek çekilmişti. Fakat mütareke devrinde Deke'ye mukabil Vana'yı elde bulundurmak için yapılan hata düzeltilerek, ilerleyerek bahsi geçen bölgeyi tekrar işgal etmiş

idiler. Binaenaleyh Afgan askeri sulh antlaşmasının imzasına kadar Vana'da kaldı, Deke'ye karşılık olarak Vana İngilizlere verildi.

Mütareke emri her iki tarafça alınıp ve anlaşılıp yürürlüğe girdikten sonra, Veziristan'da İngilizler sınır kabilelerinin ihtilalini bastırmak ile iştilal ettiler ve bu işi köyleri tahrip ve kabile insanlarını korkutmak suretiyle tayyarelere gördürdüler. Kabile insanların İngilizlerle vuku bulan çatışmalarında gösterdikleri cüret ve fedakarlık hakikaten şayanı takdirdir. Bunlar 14 Haziran'da büyük bir şehir olan Vannu'ya kadar ilerlemişler ve orada siperler bile vücuda getirmişlerdi ve o günün gecesi tayyare hangarlarına da hücum etmişlerse de muvafık olamamışlardı.

Kabile unsurlarının bu cüraatkarane ve fedakarane hareketlerinin üzerine, İngilizler barış antlaşmasının imzasına kadar Veziristan dahilinde ilerlemeğe ve kabilelerin eline düşmüş olan küçük kaleleri geri almak için girişimde bulunmaya cesaret edemediler. Barış antlaşmasının imzasından sonra Hayber'den ve diğer taraflardan birer miktar asker alarak Veziristan'daki birlikleri takviye ettiler ve ancak bu suretle mezkur kaleleri sıra ile geri alabildiler.

Kandahar-Kuvenna Yolu:

Seferberliğin ilanı başlangıcında, İngiliz kumandanı elinde şu birlikler vardı:

1 Tümen piyade (Bunun bir taburu Lahor'da meydana gelen isyanı bastırmaya gönderilmişti)

1 Tugay atlı piyade, 3 tabur Hintli piyade, 1 alay Hintli süvari, 1 milis Takımı (500-800 nefer)

Nöşki demir yolunu muhafaza için de ayrıca 3 tabur piyade, 2 bölük süvari, 2 bölük istihkam ve 2 tayyare vardı.

Bu kuvvete mukabil Afganların Kandahar'da ve Kulat Galçay'da toplam 16 Tabur piyade ve 5 Alay süvariden oluşan bir kuvveti mevcut idi. Sınır Kabilelerinden 40 bin kadar silahlı neferin orduya katılacağı tahmin ediliyordu.

Binaenaleyh İngiliz kumandanı, müdafaa konumunda kalmayı tercih ve Çemen'in karşısında bulunan Kale-i Boldak-Spin Boldak namı Afgan kalesinin gözetlenmesini emretti.

Fakat Mayıs ortalarında Afgan askerinin Galçaylarla diğer sınır kabilelerini ayaklandırmak ve Zi Hub nehri kenarında yerleşik bulunup, daimi surette iki alay Hint ve İngiliz askeriyle muhafaza edilmekte olan Sandeman namı İngiliz kalesini

zapt etmek maksadıyla Zi Hub hududu karşılarında toplanmakta olduğu haberi geldi. Bunun üzerine İngiliz kumandanı General Voypeşer, yolu üzerinde bulunan Spin Baldak kalesine taarruza karar verdi. Bu suretle Afganların kabileleri ayaklandırmak ve Sandeman'a taarruz etmek niyetiyle Zi Hub hududunda toplamakta oldukları askeri, Spin Baldak kalesinin muhafaza ve müdafaasına çekebileceğini ve Spin Baldak kalesini zapt ederse kabilelerin İngiliz kuvvet ve kudretini anlayarak ihtilale cesaret edemeyeceklerini ve Afganların ilkel kalmaları gibi, topraktan yapılmış ve 500 neferden ibaret bir Tabur piyade ile muhafaza edilmekte olan ve Çemen'deki İngiliz ordugahından 3 küru (Kuru okunur: Hindistan'da kullanılan ve bir buçuk İngiliz miline karşılık gelen bir ölçüdür.) mesafede bulunan mezkur kaleyi kolayca zapt edebileceğini düşünüyordu.

Bu işe iki Tugay piyade (8 tabur) bir kısmı atlı piyade, bir alay süvari ve miktarı bilinmeyen sahra topu ve 1,5 inçlik küçük toplarla bir obüs bataryası görevlendirdi. Hendekleri aşmak için seyyar köprüler, duvarlara tırmanmak için merdivenler hazırlandı. İngilizlere taarruza başlamadan evvel Afgan kalesine anlaşma memuru gönderdiler ve kan dökülmeksizin kalenin tahliyesini talep ettiler.

Afganlar anlaşmak için gönderilen İngiliz görevlisini ateşle karşıladılar. İngilizler de taarruza başladılar. İki buçuk saatlik bir bombardıman toprak duvarın üzerinde onlarca yara açtı. Bombardımanın sonlarına doğru kale muhafızlarından iki yüz kadarı kale kapısından çıkarak Kandahar cihetindeki dağ yolunu tuttular. Bunlar kaleden muntazaman çıkmış oldukları için bu çıkışın bozgunluk neticesi olmayıp, iç kalenin koruyabileceğinden fazla askeri topçu ateşine boğdurmamak maksadına yönelik olması muhtemeldir.

İngilizler kaleden çıkan bu askeri mitralyöz ateşine tuttular, kaledeki askerler eski zaman işi tüfekte silahlandırılmış olup, top dahi bulunmadığından İngilizler Afganların tüfekleri menziline kadar yaklaşmışlardı. Sonra da üzerlerine süvariyle saldırdılar. Ancak otuz kadar Afganlı bu süvari hücumundan yakayı kurtarabildi. Bundan sonra kaleye hücum edildi.

İngiliz gazeteleri, ilkel ve eski zaman tüfekleriyle teçhizatlandırılmış 500 Afgan askerinin, ülkenin muhafazası görevinde bulunan bu eski zamandan kalma, toprak ve topsuz kaleye yapılan hücumu pek parlak surette hikaye ederler: (falan alay falan burca, falan alay falan kapıya, falan kıta falan cepheye hücumu memur oldu)

diye adeta şimdiki zamanda kale denilebilen bir yere yapılmış bir hücum gibi tasvir ederler.

Birinci ve yirmiikinci Pencap alayları kalenin büyük kapılarına 1,5 inçlik topların himayesi altında, dördüncü Gurka alayı kalenin güney batı cephesine, Velidngton İngiliz alayı bu cephenin bir köşesindeki burca ve Vestkant kral alayı da iç kaleye hücumla görevlendirilmişti. Bombardıman kalenin duvarlarını tahrip etmiş, barınamayacak bir hale getirmiş olduğu için, Afganların kalede kalan muhafızları, iç kaleyi sağlam tutmakla görevlendirmişlerdi. Binaenaleyh yukarıda isimleri geçen alaylar yavaş ve müdafaasız toprak duvarları naralarla işgal ettiler. Kral alayı da bir yarıktan geçerek iç kale önüne geldiler. Burada İngilizler iç kaledeki Afganlar aleyhine el bombaları dahi kullandıkları halde, Afganlar son vazifelerini ifa ederek İngilizleri süngü ile karşıladılar. Bir müddet devam eden süngü harbinden sonra 160 Afgan esir oldu ve toprak kalenin direğine alkışlarla İngiliz bayrağı çekildi.

General Voypşer Spin Baldak kalesinin zabtı, İngiliz kuvvet ve kudretini gösterecek ve sınır kabilelerinin manevi direncini kırarak onları yerlerinden kımıldanamayacak bir hale getirecek ve Afganları Sandeman üzerine çekecek zannediyordu.

Halbuki öyle olmadı. Spin Baldakta muharebe ediliyorken, İngilizler Tuçu'yu tahliyeye mecbur oldular. Nadir Han Tol kalesini zapt etti. Kabileler hemen topyekün silaha sarıldı. Neri Hob milislerinin altıda beşi Afgan kabilelerinin tarafına geçti. Neri Hob nehri üzerinde kalelerden yalnız Sandeman İngilizlerin elinde kalabildi. Yollar, ayaklanan kabile unsurları tarafından kesilmiş olduğu için, diğer kaleler Çemen'den ve Kuvetta'dan yardım görememekle birer birer kabile unsurlarının ellerine geçmişti.

Sandeman kalesine yardım olarak Çemen'den bir tugay piyade sevkine emir verildi ise de, bu emir icra olunamadı. Çünkü bu tugayın hareketinden evvel Sandeman kalesini takviye etmek üzere dördüncü Gurka alayından gönderilen bir bölük kale civarında kabile unsurlarının taarruzuna maruz kaldı, ekserisi kılıçtan geçirildi ve ancak pek azı kaleye girebildi ve bundan sonra yol kapandı. Bu sebeple mezkur tugayı Sandemen'a sevk etmekten vazgeçildi.

Mütarekeden sonra, haziran başlarında, İngiliz kumandanı Sandeman kalesine yardım göndermeğe karar vererek kuvveti bilinmeyen bir müfrezeyi yola çıkardı. Bu

müfreze 20 Haziran'da Kapip mevkiine vardı ve ihtilali bastırmaya başladı. Fakat bu sırada Çemen kalesinin hali daha da zorlaştı. Çünkü serdar Abdülkuddüs Han emrinde 8 Tabur piyade, 4 Alay süvari ve 26 top Çemen kalesi karşısında Çemen çayırı ve Tahta mevkilerinde toplanmış idi. Ne yazık ki, diğer taraflarda işin bitmiş olduğu bir sırada bu kuvvet işe başlamağa çalışıyordu. Abdülkuddüs Han karşısında Çemen'deki İngilizlerin vaziyeti ciddi vahamet kazandığından, Çemen etrafında 600 yarda adalıklı ve tel örgülerle çevrili, ağır tabyalardan müteşekkil 12 millik bir müdafaa hattı vücuda getirdiler. Çemen ordugahını da tel örgülerle kuşattılar.

Abdülkuddüs Han birliklerinin, Çemen Çayırılığı ve Tahta mevkilerinden toplanması üzerine, İngiliz başkumandanı Çemen'e genel ihtiyat kuvvetlerinden ancak 3 tabur piyade ve bir batarya dağ topu gönderebildi. Bu, başkumandanın genel ihtiyat kuvvetlerinden son neferi, son topu idi. Binaenaleyh General Voyp Şer, Kapip tarafına göndermiş olduğu kuvveti geriye çekmeğe mecbur oldu. Bunun geriye çekilmesi, Zi Hub kabilelerini büsbütün şımarttı ve Çemen'in vaziyeti daha fenalaştı. Filhakika Çemen'in güney tarafını Afgan askeri kuşatmıştı. Dere i Zi Hub tarafından Loreley ve Sahabi'ye gelecek kabile unsurları dahi Çemen'i kuşatır ve onun Hindistan ile olan bağlarını büsbütün keserdi. Kapip'den Çemen'e müfreze gelince, ayaklanmış olan kabilelere karşı Sandeman kalesinin hali tehlikeli vaziyet aldı, kabilelerin eline geçmesi pek muhtemeldi. Binaenaleyh 6 Haziran'da Sandeman yardımına iki bölük Gurka, bir bölük radyotelgraf, dağ topu ve bir milis takımından oluşan diğer bir müfreze tertip ve sevk edildi.

Bu müfreze Kapip mevkiine vardığında, yolu dikine kesen bir tepeyi işgal etmiş olan 300 kadar Veziri ve Mesudi tarafından durduruldu. İngilizler sonucu ne olursa olsun, taarruz ettiler ve büyük kayıplar ile tepeyi tutabildiler. Müfreze bu suretle Sandeman'a girmiş oldu.

Bu tarafta da kabilelerin göstermiş oldukları cüret ve fedakarlık şayan ı hayret derecededir. Sonuç olarak, 14 Temmuz'da Sandeman'a yardıma giden küçük bir birlik, Lekepend mevkiinde kabile unsurları tarafından çevrilmişti. Bunları kurtarmak için Sandeman kalesinden 220 nefer Gurka, 75 nefer Zi Hub milis askeri ve iki dağ topu gönderilmişti. Bunlar Lekepend mevkiinde çevrilmiş olan kıtaya katıldılar ve onunla birlikte Sandeman'a döndüler. Fakat Kapip mevkiine geldikleri zaman Veziri ve Şirani'ler bunları durdurdular. Müfreze taarruz etti. Fakat yolu

açamadığından bulunduğu yerde gecelemeğe karar verdi. Karanlık basınca Veziriler ve Şiraniler müfreze üzerine atılarak hepsini bıçaktan geçirdiler ve iki topu da ganimet olarak aldılar.

Bu vaka İngilizlerin vaziyetini kötü etti. İngiliz kumandanı ihtilalin bastırılması için bir kuvvet tertibine yeltendi ise de elinde asker yoktu, bir şey yapamadı. Çemen, Sandeman, Bannu gibi büyük kalelerden başkası tamamen kabile unsurlarının eline geçti ve 18 ağustosta barış imza edilinceye kadar vaziyet böylece kaldı.

Sulhun imzasından dört gün sonra ihtilalin bastırılması için yine bir müfreze tertibine teşebbüs edildi ise de, o sırada Çemen civarında 500 kişilik bir çete piyade olduğundan niyet sonuçsuz kaldı. Bu çete efradının ekserisi milislerden kabile tarafına geçmiş olan iyi silahlanmış, iyi teçhiz edilmiş ve iyi talim görmüş fertlerden ibaret olması sebebiyle, İngilizleri epeyce meşgul etti. Binaenaleyh Çemen civarında bulunan Hindubak kalesinden mezkur çete aleyhine bir müfreze tertip ve sevk edildi. Gerçekleşen çatışmalarda İngilizler büyük kayıplar vermeye ve geri çekilmeye mecbur oldular.

Bunun üzerine Çemen'den zırhlı otomobillerle bir diğer müfreze tertip ve sevk edildi ve çete bu suretle dağıtılabildi.

Sonuçta, Abdülkuddüs Han yerinden kıyıdanmadığı halde, yalnız kabileler Çemen etrafında İngilizleri fevkalade bunaltmışlardı.

4.5 Sonuç:

Önceki Hindistan kral vekili Lord Kiçner, Hindistan-Afganistan hududu üzerinde bir seyahat yapmış ve milis askerini o teşkil etmiş ve küçük kaleleri onların muhafaza sorumluluğuna vermeyi düşünmüştü. Lord Kiçner milisler için der idi ki: bunlar casusluk ve keşif işleri için gelecek büyük bir muharebede bizim en iyi neferlerimizden olacaklardır. Kabileleri lehimizde ayaklandırmak için bunlardan fevkalade istifade edeceğiz (5 Haziran 1919 tarihli Yeni Gazete'de Hint reislerinin hizmete hazır olduklarını bildirdiğinden bahseder, tezimizde sayfa 73, EK-8).

Kiçner'in bu tasavvurla silah altına aldığı ve yetiştirdiği milisler, 1908 tarihinde birkaç İngiliz zabitanın kumandasında olarak küçük kalelerin muhafazasına memur edildiler. Afgan ordusuna büyük bir ehemmiyet verilmediği için, 1919'a

kadar mezkur kaleler milislerin muhafazası altında kaldı. 1915-16'da sınır kabileleri 1.Dünya Savaşı sebebiyle ihtilal etmiş oldukları halde, milisler yine yerlerinde kaldılar. Çünkü, 1.Dünya Savaşında Afganistan hududuna hiç ehemmiyet verilmiyordu.

Afgan ordusu iyi silahlanmış değildi, muharebe kabiliyetinden mahrum idi. Üçüncü bir devletin yardımı olmaksızın kendi başına Hindistan'a yürüyemezdi. Afganistan'a yardım edecek üçüncü bir devlet ise Rusya'ydı. Fakat O da inkılap ile uğraşıyordu. İşte milislerin sınır kalelerinde bırakılmaları esbabı bunlardır. Lakin İngilizler hakikati görmekte gaflet ettiler.

İslam alemi, 1.Dünya Savaşı sebebiyle İngilizler aleyhine dönmüş idi. Hindistan'daki ordu zayıflamış, kıymetli subaylarını Avrupa cephelerine göndermişti. Hindistan ihtilali sebebiyle Hint ordusu bir çok yerlere taksim edilmiş, bir tümenin bir kısmı bir yerde, diğer kısmı başka bir yerde kalmıştı. Hint ordusu İngiliz askerinin 1.Dünya Savaşından sonra yeni bir muharebeye girmeye razı olmadığı söyleniyordu. Hintli efrad ise gerçi bir şey diyemiyorlar idiyse de, elbette İngiliz efradından ziyade harbe karşı idiler. Binaenaleyh Afgan muharebesinin başlarında, İngiliz ordusu her bakımdan zayıf, intizamsız ve milislerin vefasızlığına maruz bulunuyordu. Hayber cihetindeki milislerden ancak onda biri ve Kerem, Veziristan, Zi Hub cihetlerindeki milislerden altıda biri İngilizlere sadık kalmıştı.

İngilizler Afgan muharebesinde pek büyük bir masrafa mecbur oldular ve muharebenin neticesinde eski İngiliz-Afgan münasebeti ve İngilizlerin Afganistan'a karşı olan hakimiyetleri kalmadı ve Afganistan istiklalini kazandı.

Bundan başka İngilizler Afganistan'ı istila için Hayber geçidinin en önemli köprüsü sayılan Deke'yi almak isterlerdi. Sulh masasında bunu da Vana ile değiştirmeye mecbur kaldılar.

İngilizlerin hareketi baştan aşağıya kadar gözden geçirilecek olursa, sınır kabile unsurlarından çok korkmuş oldukları görülür. Kabile efradı eski zaman işi, çeşitli tüfeklerle silahlanmış, cephanesi az ve talim ve terbiyesi yetersiz olduğu halde, İngilizler hiçbir yerde kendilerine manevi olarak üstün, hatta eşit derecede bir kabile üzerine hareket edememiş ve mutlak kendilerinden pek zayıf gördükleri kabile grupları üzerine yüklenmişlerdir.

Hint ordusundaki Hintlilerden Gurkaların sadakatle iş gördükleri ve muharebe ettikleri ve diğer Hint milletleri arasında daha önce iyi muharebeler etmiş olan Saykların, bu Afgan muharebesinde hiçbir iş görmemiş oldukları İngiliz matbuatınca itiraf edilmiştir.

Vukua gelen muharebenin en çoğunu Gurkalar yapmışlardır ve herhangi tehlikeli bir yerde yardım kuvvetinin sevki lazım gelmiş ise, oraya Gurkalar gönderilmiştir. İngiliz birlikleri her yerde mutlak savunmada kalmış ve beş altı kilometre etrafında neler cereyan ettiğini anlamak için birer keşif kolu bile çıkaramamışlardır.

Hemen her yerde emniyet hizmeti, yürüyüşte ve duraklamalarda, gayet korkakça yapılmış ve bu sebeple pek çok yerlerde İngilizler baskınlara uğramıştır. Muharebeyi kazandıkları yerlerin hiçbirinde düşmanı takip edememişlerdir. Bunlara sebep olarak İngilizler dağ muharebelerine alışık iyi zabitlerinin, Avrupa cephelerine gönderilmiş olduğunu ileri sürmektedirler. Fakat bu da muhakkaktır ki Gurkalardan başka Hint askerinin ve bilhassa İngilizlerin kabile unsurlarına karşı manevi dirençleri pek zayıftı. Daima mutlak savunmada kaldıkları için Kerim, Veziristan ve Zi Hub kabileleri hemen hemen tamamıyla sessiz kalmıştır.

Afgan askerine gelince :

Bunun hakkında sıhhatli bilgi yoktur. Bu sebeple burada bir şey denilemez. Fakat muharebenin, hemen başından sonuna kadar sınır kabile unsurları tarafından icra edilmiş olduğu muhakkaktır.

Afgan askeri iyi silahlanmış, iyi mücehhez, iyi talim ve terbiye görmüş olsa ve özellikle karınları tok bulursa ve kabile unsurlarını önünde sürebilse idi, bu muharebe İngilizler aleyhine pek fena neticeler verirdi.

Afganların henüz ayak basmamış oldukları yerlerde kabileler ayaklanmamış idi. Afgan askeri ilerlediği zaman bunlarda mutlaka Afgan ordusuna katılacaklardı.

Hindistan'da ihtilal çıkmış idi. Sınırdaki İngiliz askeri bozulsa ve Afganlar da ilerlemeğe başlasa idi, Hindistan ihtilali tabiki pek ziyade genişleyecekti.

O zamanlar Afgan askeri daimi surette silah altında bulunduğu için bunlar için seferberlik hazırlıkları için kaybedilecek günler ve saatler yoktu. Asker el altında hazır idi. Başlıca üç yol üzerinde toplanmış bulunan grupların, aynı günlerde harekete başlamaları lazım iken, ne yazık ki bu da olmadı.

Serdar Salih Mehmed Han muharebeye başladı ve ateş kesmeğe mecbur olduğu zaman Nadir Han taarruza geçti. O yorulduktan sonra da Abdulkuddüs Han meydana çıktı. Binaenaleyh İngilizler ateş kesilen yerden asker alarak diğer cepheye takviyeye fırsat buldular.

Abdulkuddüs Han'ın muharebenin başlangıcından sonuna kadar durağan bir halde kalması hayret edilecek bir durumdur. Kabile unsurları gayet cüraatkarane ve fedakarane muharebe ettikleri halde, Abdulkuddüs Han'ın (Stin Baldak)'daki askerinden başkası tüfeklerinin ağız otunu yakmamışlardır.

Afgan ordusu sahra muharebeleri ve manevra yapmak kabiliyetinden mahrumdur.

Cihad ilan edildiğinden, askerın manevi kuvveti pek yüksekti. Fakat muharebenin nihayetinde tamamen bir aksi durum söz konusu oldu. Çünkü askere yiyecek verilemiyordu. Hayber cihetinde haziran zarfında pek çok günler ekmek yerine kendimheşk (ateşte kızartılmış buğday) verilebilmişti ve bu havalide zaten su az olduğu için efradın su ihtiyacı da bertaraf edilemiyordu. Kuhat ve Kerim cihetlerinde de hal böyle idi. Oralarda da su ihtiyacı temin olunamıyordu. Binaenaleyh askerın maneviyatı kırıldıkça kırıldı.

Tarihin bu son iki bin senelik fasılları karıştırılınca görülür ki; iki yüz senede bir Hindistan'a bir hücum vaki olmuştur. Son hücum 1735 de Nadir Şah tarafından vuku bulmuştur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. 1919 DÖNEMİ TÜRK-AFGAN İLİŞKİLERİ

Türkiye-Orta Asya ilişkileri yeni değildir. Osmanlı Devleti, 16.yy.'dan itibaren Türkistan'a ilgi göstermiş ve özellikle Safevi-İran savaşları sırasında Orta Asya'daki Hive, Buhara, Semerkand ve Hokand Hanlıkları ile elçiler göndererek siyasi ilişkilerde bulunmuştur.

Buna karşılık adı geçen hanlıkların başında bulunan iktidar sahipleri (Hanlar) de, 16.yy'dan itibaren İran ve Rusya'ya karşı hem büyük bir siyasi güç ve hem de Padişah'ın "İslam Halifesi" olmasının etkisiyle Osmanlı Devleti'ne elçiler gönderme ihtiyacını hissetmişlerdir.

Fakat Osmanlı-Türkistan ilişkileri sadece siyasi olmayıp ilmi, ticari ve hac ile ilgili faaliyetleri de kapsamış ve Birinci Dünya Savası'nın sonuna kadar devam etmiştir. Her ne kadar bu ilişkiler Türk Kurtuluş Savası sırasında Türk-Sovyet ilişkilerinin var olduğu yıllarda sürmüştü de Sovyetlerin Orta Asya'ya hakim olmasından sonra azalmıştır.

Bu bağlamda öncelikle yapılması gereken, ilişkilerin tarihi boyutuna yönelerek geçmişte yaşanan işbirliği ve dayanışmanın niteliğini tespit etmektir. Aynı zamanda bu tespit bir taraftan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde milli kimlik oluşması, diğer taraftan da Türkiye-Orta Asya arasındaki ortak kimlik bilincinin gelişmesi için de bir zorunluluktur. Bu bağlamda öncelikle yapılması gereken, ilişkilerin tarihi boyutuna yönelerek geçmişte yaşanan işbirliği ve dayanışmanın niteliğini tespit etmektir. Aynı zamanda bu tespit bir taraftan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde milli kimlik oluşması, diğer taraftan da Türkiye-Orta Asya arasındaki ortak kimlik bilincinin gelişmesi için de bir zorunluluktur.⁵¹

Yine Mersin Kaymakamı Abdülkadir Kemali'nin, Tataristan, Buhara, Aral Gölü havalisi, Afganistan'ın siyasi durumu ve Ruslarla İngilizlerin bölge üzerindeki

⁵¹Belgelerle Osmanlı-Türkistan İlişkileri (XVI-XX. Yüzyıllar), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 70, Ankara 2005, md.71,s.115

emelleriyle ilgili olarak Hariciye Nezareti'ne takdim ettiği 21 Mart 1872 tarihli rapor ve İngiltere ve Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmak gayesiyle Buhara, Hive ve Hokand hanlıklarını istila eden Rusya'ya engel olunması için Afganistan, Buhara ve Belucistan beylikleriyle iyi ilişkiler kurulması gerektiğine dair Hayriye Tüccarlarından Buharalı Hacı Osman tarafından Hariciye Nezareti'ne takdim edilen 23 Mayıs 1877 tarihli arıza ve istekler Osmanlı Devletinin Afganistan ve çevresiyle ilgili duyarsız olmadığını göstermektedir.⁵²

Afgan mücadelesinin en önemli safhası, 20.yy.ın başlarında İngilizlere karşı verdikleri bağımsızlık savaşıdır. Afganistan'ın, İngilizlere karşı bağımsızlık mücadelesi verdiği dönemde, Mustafa Kemal Paşa da Anadolu'da aynı emperyalist güçlere ve onların maşa olarak kullandığı uzantılara karşı, Türk Milli Mücadelesi'ni yönetmektedir.

Türk İstiklal Mücadelesi, kendi kaderini kendisi belirleyecek bir milli devlet kurmayı amaçladığı gibi, aynı zamanda bütün mazlum milletlerin ve özellikle Doğu toplumlarının kurtuluşunu da arzu etmiştir. Bu konuda, sömürgeci devletlerin hedefleri arasında yer alan Müslüman ülkelere öncelik verilmiştir. Türk Milli Mücadelesi'ni yürüten kadro için bu konuma sahip ülkelerden Afganistan önemli bir yer teşkil eder. Bu ve benzeri çabalar nedeniyledir ki; Afgan halkının Türk Milletine karşı duyduğu derin sevgi, saygı ve bağlılık günümüze kadar devam etmiştir.⁵³ *Bu konuda Afganistan Elçisinin 25 Eylül 1921 tarihli Anadolu'da Yeni Gün gazetesindeki ifadeleri tezimizin 77. Sayfasında, EK-15'tedir.*

5.1 Mustafa Kemal Atatürk'ün Afganistan'a Bakışı:

Türk Milli Mücadelesi'nin kahramanı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk, aynı zamanda birçok bölge, ulus ve lider için ilham kaynağı, başka bir deyişle örnek bir lider olmuştur. Atatürk, 19. yüzyılın hemen başlarında

⁵² Belgelerle Osmanlı-Türkistan İlişkileri (XVI-XX. Yüzyıllar), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 70, Ankara 2005, md.72, s.119

⁵³ Mehmet Köçer, "Atatürk İnkılabının Nadir Şah Döneminde Afganistan'ın Modernleşme Çabasına Etkisi", http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/mehmet_kocer_ataturk_devrimi_afganistan_modernlesme_etki.pdf (30 Nisan 2013)

dünyada meydana gelen değişimi ve gelişmeleri yakından takip etmiş, ileri görüşlülüğü sayesinde de dost ve kardeş ülke Afganistan'da meydana gelen gelişmelere kayıtsız kalmamıştır.

Rusların destekleyeceği bir Afganistan'ın İngiltere için yaratacağı tehlike çok büyüktü. Buna bir de Türkistan ahali destek verirse, Asya'da sömürgeciliğin sonu getirilebilirdi. Afganistan'ın İngiltere'yi tedirgin eden konumundan yararlanmak isteyen Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti bu ülke ile temas kurmakta gecikmedi. Aslında Türkler ile Afganlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığı gibi temelleri epeyce gerilere giden tarihi ve dini bağlar da mevcuttu. O sebeple Mustafa Kemal, İngiltere ve müttefiklerine karşı büyük bir mücadeleye hazırlanırken, Abdurrahman Bey'i de bu ülkeye gönderdi. Böylelikle Milli Mücadelede temasa geçilen ilk ülke Afganistan olmuştur.

Türkiye'nin Afganistan ile münasebetleri kısa sürede etkisini göstermiş ve beklenen neticeyi de vermiştir. Öyle ki, İngilizler, Türk-Afgan antlaşmasında sömürgecilğe karşı bir İslam konfederasyonunun tesisi; Hindistan, Orta Asya, Doğu İran ve Belucistan'da ihtilal propagandası yürütecek örgütler kurularak yönetilmesi; Orta Asya'nın Türkiyesi olarak görülen Afganistan'ın savunulması için bir Türk askeri heyetince stratejik planlar hazırlanarak uygulanması konularını kapsayan bazı gizli maddeler olduğuna inanıyor ve bundan büyük bir tedirginlik duyuyorlardı. Onlara göre bu anlaşma, Türk hükümetinin Kabil'e göndereceği askeri heyetin yardımıyla Afganistan'ı "Hindistan'ın etine batacak bir diken" biçimine getirebilecek planlarını uygulamak için ortam hazırlayabilirdi. Ama Afganistan'ın hala kendi nüfuzu altında olduğuna inanan İngiltere'yi bu ülkeye karşı harekete geçmekten Rusya'nın müdahale ihtimali ve Hindistan'da baş gösterecek bir ayaklanma tehlikesi alıkoymaktaydı. Onun için İngiltere Afganistan'ın Batılı devletlerle temasa geçmesini önlemeye çalışırken bütün etkinliğini diplomatik alanda yoğunlaştıracaktır.⁵⁴

İttihat ve Terakki Partisi'nin ileri gelenlerinden Ahmet Cemal Paşa; Osmanlı Dönemi Bahriye Nazırı (Deniz Kuvvetleri Bakanı) olup, IV. Ordu Komutanı olarak Filistin ve Sina cephesinde savaşmıştı. I. Dünya Savaşını Almanlar ve dolayısıyla

⁵⁴Salim Cöhce, "Atatürk Döneminde Türk-Afgan Münasebetleri" Atatürk 4. Uluslararası Kongresi II, (Türkistan-Kazakistan, 25-29 Ekim 1999), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s. 1131-1162

Osmanlı İmparatorluğunun kaybetmesi üzerine; Enver Paşa, Talat Paşa ve diğer arkadaşlarıyla Ahmet Cemal Paşa Osmanlı topraklarını terk eder, Almanya kanalıyla Moskova'ya ulaşır, Rus liderleriyle Türkistan, Afganistan ve Hindistan civarında faaliyet göstermesi konusunda anlaşarak Afganistan'a geçer ve 11 Haziran 1920 tarihli bir mektupla da Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya durumu iletir. Cemal Paşa'nın aklında Afganistan Emirine İslam Hilafetinin ve Batı Türklerinin bulunduğu tehlikeyi anlatmak, İtilaf Devletleri elinde Türkiye'yi taksim olunmaktan kurtarmak amacıyla Anadolu'da teşekkül eden Türkiye İhtilal Hükümeti'nin İslam aleminin manevi yardımlarına hazır olduğunu anlatmaktır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa 27 Ekim 1920'de Cemal Paşa'ya yazdığı mektupta, Afganistan'daki faaliyetlerinden dolayı teşekkür eder, her türlü yardımın yapılmasını canı gönülden istediğini belirtir, İstanbul'dan Anadolu'ya geçen subayların ihtiyaca yetmediği sebebiyle, subay isteğini karşılayamadığını belirterek, eski yaveri İsmet Bey'den Anadolu'daki durum hakkında bilgi alabileceğini belirtir. Ayrıca, Mustafa Kemal Paşa; Fevzi Paşa'ya gönderdiği 20.12.1920 tarihli mektubuna, Cemal Paşa'nın mektubunu da eklediği talimatında: Afgan Ordusunu düzenlemek için subay heyetinin gönderilmesinin çok önemli ve gerekli olduğu, gelecekte Anadolu üzerine çöken ağır yükü hafifletmeye yarayacağını düşündüğünü, İngilizler'i daha uzaklarda meşgul etmek için bir vasıta olduğunu, gönderilecek subayların seçiminde aşağıdaki konuların dikkate alınmasını, 1.Bu heyetin başlangıçta kat'iyyen siyasetle işgal etmeyip sırf askeri vazifelerini yapmaları, ve kendisini gerek Afgan, gerek Türkistan ve Buhara halkı ve askerlerine sevdirmeleri, 2.Giden subayların zahiren Afgan Hükümetinin adamları olmuş gibi görünmekle beraber, daima ve her halükarda Türk Hükümetinin bilcümle emirlerine tabi olacak ahlak ve metanette seçilmesi ve bunu bir dereceye kadar temin zımında Afganistan hizmetinde buldukları müddetçe terfi vesair hususlarda Türk Ordusu kadrosuna dahil bulundurmaları, 3.İş bu heyetle telli ve telsiz telgraf muhaberatının tesisine çalışılması, 4.Afganistan idarecilerinin harici entrikalar sayesinde İslamiyet ve Türklüğün menfaatlerine aykırı bir suretle hareket etmeye hazırlandıkları takdirde Heyetimizin bir suretle hareketlerine mani olabilecek ve Türk ve İslam menfaatlerine hizmet eden

bir Afgan partisini iktidar mevkiine getirebilecek kadar kuvvetli bir yer edinmesi, istenmiştir.⁵⁵

5.2 Türk-Afgan Antlaşmaları (1921 ve 1928):

Rusya'da Bolşevik ihtilali gerçekleştiği sıralarda Türkler gibi Afganlılar da İngilizlerle mücadele halindeydiler. İhtilalden sonra Bolşevikler de İngilizlerle savaştığı için bu iki Müslüman milletle Bolşevikler tabii müttefik durumuna geliyordu. Bolşevikler bu iki Müslüman milletle ilişkilerini güçlendirmek için büyük çaba gösteriyorlardı. Bolşeviklerin "Burjuva Emperyalizmi" diye tanımladıkları Avrupa sömürgeciliğine karşı yaptıkları propaganda İngilizlerden nefret eden pek çok Afganlı tarafından sempati ile karşılanmıştı. Bolşevik lideri Lenin bir taraftan Türkiye'de Mustafa Kemal ile ilişkileri geliştirirken bir taraftan da Afgan Emiri Emanullah Han'la dostluk kurmaya çalışıyordu. Milli Mücadelenin önderi Mustafa Kemal de Rusların bu girişimini olumlu karşılamıştı.

Ankara yönetimi, Sovyetler Birliği ile diplomatik münasebetleri kurmak için Hariciye Vekili Bekir Sami Bey başkanlığında bir Türk Heyetini Moskova'ya göndermişti. Bekir Sami Bey başkanlığındaki Türk Heyeti ile Sovyetler arasındaki görüşmeler aylarca devam etmiştir. 24 Ağustos 1920'de Türk Heyeti ile Sovyetler arasında bir antlaşma tasarısı üzerinde mutabakata varılmış, ancak bu anlaşma Kafkaslardaki çatışmalar nedeniyle, yedi ay sonra imzalanabilmişti.

Bolşeviklerle yapılan bu görüşmeler sırasında Moskova'da bulunan Türk Heyeti yeni bir imkanla daha karşılaşmıştır. Bekir Sami Bey başkanlığındaki Moskova'ya gönderilen ilk Türk heyeti orada Afgan temsilcileriyle tanışmışlar ve Türk Afgan Antlaşmasına temel teşkil edecek ilk temas, böylece kurulmuştu. Afganlılar, Türk Heyeti üyelerine son derece dostluk ve yakınlık göstermişler ve Türk Milli Mücadelesine duydukları ilgiyi açıkça ve samimi bir şekilde belirtmişlerdir. Moskova'daki Afgan temsilcileri, Türk-Afgan yakınlaşmasını bir anlaşmayla pekiştirmek arzusunda olduklarını da gizlememişlerdir. Afganlılar

⁵⁵ Sadi Bayram, "Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, S. 264", İstanbul 2008, s.43-47.

Ruslarla Dostluk Antlaşması için Moskova'da idiler ve Moskova'da devam eden görüşmeler sonucunda 28 şubat 1921 de Sovyet Rusya ile Afganistan arasında bir dostluk antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Sovyetler, Afganistan'ın bağımsızlığını tanıyorlar ve her yıl Afganistan'a bir milyon altın Ruble yardımda bulunmayı kabul ediyorlardı. (Bu gelişmeleri izleyen İngiltere de Afganistan'ın tamamen elden gittiğini görerek, 22 Kasım 1921'de İngiliz-Afganistan Dostluk Antlaşması'nı imzalamıştır.)

Rusya ile Türkiye arasında yapılacak antlaşma için Moskova'ya gönderilen Yusuf Kemal Bey ve Dr. Rıza Nur Beylerin oluşturduğu ikinci Türk Heyetine Afganistan ile de bir antlaşma imzalama yetkisi verilmişti. Dr. Rıza Nur'un taslağını hazırladığı antlaşma metni, Afgan temsilcileri tarafından hiçbir noktası değiştirilmeden aynen kabul edilerek 1 Mart 1921 de Moskova'da imzalandı. Bu Antlaşmayı Afganistan adına Afganistan Olağanüstü elçisi General Mehmet Veli Han ile T.B.M.M. Hükümeti adına İktisat Vekili Yusuf Kemal ve Maarif Vekili Rıza Nur Beyler imzalamıştı.⁵⁶

On maddeden oluşan antlaşmanın birinci maddesinde Türkiye devleti, Afganistan'ı tam anlamıyla tanımayı taahhüt etmiştir. Sözleşmenin sekizinci maddesindeyse Türkiye'nin Afganistan'a öğretmen ve subay göndereceği ve bu grubun beş sene boyunca Afganlıların eğitimi hususunda yardımcı olacağı, Afganistan devleti istediği takdirde yeni bir grup daha gönderilebileceği bildirilmiştir. Bir müddet sonra da Fahrettin Paşa, ilk Türk elçisi olarak Kabil'e gönderilmiştir. Bu haber 22 Kasım 1921 tarihli *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde şu şekilde duyurulmuştur:

“Kabil Elçiliği:

Elçiliğe Medine kahramanı Fahreddin Paşa, müşavirliğe Hilmi Bey tayin edilmişlerdir. İlk Kabil elçimiz Fahreddin Paşa:

Memnuniyetle aldığımız bilgiye göre kardeş Afgan hükümeti nezdine Medine kahramanı Fahreddin Paşa elçi olarak tayin edilmiştir. Şu anda Bolu'da bulunan Fahreddin Paşa'nın bu günlerde şehrimize gelmesi beklendiği ve bilahare görev yerine gideceği istihbar edilmiştir. Kabil elçiliği müsteşarlığına daha önceki dış işleri memurlarından Mısırlı Hilmi Bey tayin edilmiştir. Diğer elçilik memurları Fahreddin

⁵⁶Aydın Can, “Atatürk Dönemi Türk Afgan İlişkileri”, [http://turkoloji.cu.edu.tr / ATATURK / arastirmalar / aydin_can_ataturk_donemi_turk_afgan_iliskileri.pdf](http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/aydin_can_ataturk_donemi_turk_afgan_iliskileri.pdf) (19 Mayıs 2013)

Paşa'nın gidişinden sonra tayin edilecektir. Kabil elçiliğinin açılmasında geç kalan hükümet, Fahri Paşa gibi dindar, namuslu, vatanperver bir şahsiyeti Kabil elçiliğine tayin etmekle çok isabetli davranmış oluyor. Bizi dost tanıyan kardeş Afgan hükümetiyle aramızdaki samimi bağı bir kat daha artırmak için fırsat olan bu haberi kaydederken, Fahri Paşa hazretlerini de tebrik ve başarılı olmasını temenni ederiz.”
(*Tezimizde sayfa. 78, EK-16*).

Şekil 2. 1 Mart 1921 Türk-Afgan dostluk antlaşmasını Iydgah Camii'nde tasdik etmeyi müteakip Afgan Şahı Emanullah Han ve Türkiye Büyükelçisi Fahreddin Paşa karşılıklı iki ülke bayraklarını sarınarak hatıra fotoğrafı çektiriyor.

Kaynak: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1Mart Türk-Afgan Dostluk Günü vesilesiyle düzenlenen serginin kataloğu, Kabil 1-7 Mart 2011.

Bundan sonra Türk-Afgan ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Afganistan ordusunun modernleşmesine yardımcı olan bir başka Türk de Cemal Paşa'dır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı devletinden ayrılan Cemal Paşa, önce Almanya'ya daha sonra da Rusya'ya gider. 1920 yılının Eylül ayında Türkistan üzerinden Afganistan'ın başkenti Kabil'e gelir. O, Afgan emiri Amanullah Han tarafından sevgiyle karşılanır ve kendisine Afgan ordusunu yeniden tanzim etme görevi verilir. Cemal Paşa beraberinde getirdiği subayların da yardımıyla kısa zamanda Afganistan ordusuna modern bir hava vermeyi ve Afgan zabitlerine modern harp sanatları öğretmeyi başarır. Böylece Amanullah Han'ın da güvenini kazanır. Aslında Han, güney kabilelerini de içine alacak bir ordu oluşturarak Afganistan'ı güçlü İslam ülkeleri arasına katmayı hedefler. Ancak Cemal Paşa'nın ansızın öldürülmesi amaçlarının gerçekleşmesine fırsat vermemiştir. Onun ölümü Afganistan devleti özellikle Amanullah Han için de büyük kayıp olmuştur. Cemal Paşa'nın öldürülmesinden sonra Türkiye'nin Afganistan'a yardım faaliyetleri duraklamasına rağmen, 1 Mart 1921'de imzalanan Türk-Afgan antlaşmasıyla Türkiye'den Afganistan'a yeniden subay ve öğretmen grubu gönderilmiştir. Bu sözleşme Türklerin Afganistan'ı kuvvetlendirilmesi için yapmakta olduğu yardımların devamını sağlamıştır. Sözleşme metninde belirtildiği üzere Türkiye, Afgan ordusunu modernleştirme, ülkenin idari işlerini tanzim etme ve eğitim alanlarında görev almıştır. (*Türkiye'den Afganistan'a subay ve öğretmen gönderilmesi ile ilgili olarak 13 Mayıs 1924 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan haber, tezimizin 80. Sayfası, EK-19'dadır.*)

Afgan tarihçilerine göre bu dönemde işleri yürüten Türklerden en önemli kişi İstanbul emniyet müdürü olan Bedri Bey olmuştur. O, yanında getirdiği kanunnameleri Afganistan'ın şartlarına uyarlayarak uygulamıştır. Bu kanunla cins olarak ödenen toprak vergisi paraya çevrilmiş, orduya ödenen vergi kaldırılmış ve halkın devlete olan eski vergi borçları silinmiştir. Vergi kanunu mükellef sayılan her Afgan vatandaşı için geçerli kılınmıştır.

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan *Lozan Barış Antlaşması*yla Türkiye'nin bağımsız ve uygar devletler arasına katılması Afgan halkını çok sevindirmiş, Afgan hükümeti Türkiye'nin barış bayramını kutlamakta gecikmemiştir. Ankara'da bulunan Afganistan büyük elçisi Sultan Ahmet Han, Mustafa Kemal'e hem Amanullah Han

adına hem de Afgan ulusu adına telgrafla tebrik mesajı çekmiştir. Emir Amanullah Han, Lozan Barış Antlaşması dolayısıyla Atatürk'ü tebrik eden ilk ve tek devlet başkanı olmuştur denebilir. Yine Sultan Ahmet Han, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ve Mustafa Kemal'in cumhurbaşkanı olarak atanması dolayısıyla gönderdiği tebrik mektubunda, bu zaferin Afgan milletinin ruhunda çok derin hisler uyandırdığını bildirmiştir. 1923 yılında Afganistan da Türkiye gibi bağımsız ve egemen devletler arasındaki yerini almış bulunuyordu. Görüldüğü üzere iki ülkenin dostluğu bu dönemden sonra daha da pekişmiştir.

Amanullah Han 1927 yılının Aralık ayında diğer ülkelerdeki gelişmeleri yerinde görmek amacıyla bir dünya turuna çıkmıştır. Mısır'ı, Fransa'yı, Belçika'yı, İsviçre'yi, Almanya'yı, İngiltere'yi ve Rusya'yı ziyaret ettikten sonra 1928 Mayıs ayında Türkiye'ye de uğramıştır. (*Türkiye ziyareti ile alakalı olarak dönemin gazetelerinden 19 Mayıs 1928 tarihli Ahenk Gazetesinin haberi tezimizin 85. Sayfası, EK-23 'tedir.*) Coşkulu bir şekilde karşılanan Amanullah Han, Atatürk'ün ilgi ve dostluğuna nail olmuştur. Nitekim misafir hükümdar ve eşi şerefine verilen yemekte Atatürk bizzat Şah'ı ve Afgan milletini şu sözleriyle şereflendirmiştir:

“Kıral Hazretleri,

Türk milleti ve Cumhuriyet Hükümeti ve ben zat-ı hükümdarilerini ve kraliçe hazretlerini, Türkiye'de görmekle pek ziyade mesrur ve memnunuz. Kabil'den hareket buyurulduğu günden beri, seyahat-ı hükümdarileri safahatını, büyük alaka ve iffiharla takibediyor ve umumi bir iştirak ve tahassürle memleketimizi teşriflerine intizar eyliyorduk. Bugün kardeş Afgan milletini, asil ve kıymettar şahıslarında temsil eden, birader-i hassım Kral Hazretlerini ve muhterem Kraliçe Hazretlerini hükümet merkezimiz Ankara'da Türk milleti ve Türk devleti namına şahsen selamlamakla bahtiyarım...”

Bu ziyaret, genç Türkiye Cumhuriyeti için de büyük anlam taşıyordu. Çünkü Mustafa Kemal, En büyük eserim dediği cumhuriyeti dünyaya tanıtmak istiyordu. Ancak Cumhuriyetin ilanının üzerinden 5 yıl geçmesine rağmen Ankara hiçbir devlet büyüğü ziyaretçisini ağırlamamıştı. Bundan dolayı Amanullah Han ve eşi Kraliçe Süreyya, genç Türkiye'nin ilk resmi konuğu olma sıfatıyla da ayrıca önem taşıyordu.

Atatürk'ün Türkiye'de yaptığı inkılaplardan etkilenen Amanullah Han, Atatürk'ü çok sevmiş ve onu örnek alınacak bir şahsiyet olarak görmüştür. Yapacağı

ıslahatları Atatürk'le istişare etmiş ve onun tavsiyelerini istemiştir. Bu konuda tecrübe sahibi olan Atatürk, kendisine aceleci davranmamasını ve her şeyden önce Afgan ordusunu güçlendirmesini önermiştir. Amanullah Han, düşündüğü ve Atatürk'ün de tavsiye ettiği ıslahatları gerçekleştirmek için Türkiye'nin yardımını talep etmiştir. Onun bu isteği üzerine İkinci Türk-Afgan İttifakı olarak Türkiye ve Afganistan Arasında Dostluk ve Teşriki Mesai Muahedenamesi (1928) imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Türkiye, Afganistan'ın ordu ve maarif eğitiminde yardımcı olmak amacıyla Afganistan'a ilmi ve askeri uzman göndereceği sözünü vermiştir⁵⁷

5.3 1919-1928 Dönemi Türk Gazete ve Dergilerinde Afganistan Haberleri

YENİ GÜN, (26 Şubat 1919, numara:174, s.1. ⁵⁸, *Orijinal Hali, EK-1'dedir.*)

Afgan Emiri'nin Vefatı:

Afgan payitahtı olan Kabil şehrinde resmi yazıyla bildirildiğine göre yakınlarında vefat eden Serdar Habibullah Han. (resminin altında böyle yazılmış ve şu şekilde devam etmiş);

Londra 25- Kabil'den resmi yazıyla bildirildiğine göre Afgan Emiri vefat etmiştir. Her ne kadar ayrıntılı bilgi verilmiyorsa da, Emir'in bir Afganlı tarafından katledildiği zannediliyor. Sebebi ortaya çıkarılmayan bu cinayetle alakadar olarak hiç kimse göz altına alınamamış veya tutuklanamamıştır.

⁵⁷ Aliye Yılmaz, "Amanullah Han'ın Islahatları ve Atatürk", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2010, Sayı:21, s.155-165.

⁵⁸ Her gün sabahları yayımlanır, siyasi, ilmi, edebi, Türk gazetesidir.

VAKİT, (26 Şubat 1919, Çarşamba, ikinci sene, numara:484, s.1, *Orijinal Hali, EK-2'dedir*)

Afgan Emiri Katledilmiş

Kabil'den resmi yazıyla bildirildiğine göre Afgan Emiri vefat etmiştir. Her ne kadar ayrıntılı bilgi verilmiyorsa da, Emir'in bir Afganlı tarafından katledildiği zannediliyor. Sebebi ortaya çıkarılmayan bu cinayete alakadar olarak hiç kimse tutuklanamamıştır.

VAKİT (2 Mart 1919, Pazar, ikinci sene, numara:488, s.1, *Orijinal Hali, EK-3'tedir*)

Afganistan Emirliği

Yeni Afgan Emiri'nin Tahta Geçmesi

Afganistan Emiri Habibullah Han'ın bir suikasta uğradığını geçenlerde telgraflar haber vermişti. Ölen Emir'in yerine biraderi Hayatullah Han Afganistan tahtına geçmiş ve hükümetin idaresini eline almıştır. Dün Londra'dan gelen bu telgrafnameye göre Lord Kürzon, yeni Afganistan Emiri'nin Hindistan hükümetine karşı dostane hissiyat besleyeceğini beyan etmiştir. Yeni Emir 1881 doğum tarihli olup 31 yaşındadır. (yazıda yeni Afgan Emiri'nin resmi bulunmaktadır.)

ZAMAN (2 Mart 1919, Pazar, birinci sene, numara:323, s.1, *Orijinal Hali, EK-4'tedir*)

Yeni Afgan Emiri, Hindistan ve İngiltere:

Londra- Lord Kürzon, Lordlar kamarasında yeni Afgan Emiri'nin Hindistan hükümetine karşı dostane duygular besleyeceğini beyan etmiştir.

ZAMAN (5 Mart 1919, Çarşamba, birinci sene, numara:326, s.2, *Orijinal Hali, EK-5'tedir*)

Afganistan Ahvali- Yeni Emir Kim?

Londra- Hindistan bakanı, Kabil'den alınan haberlerin Afganistan Emir'inin katledilme sebepleri hakkında bazı malumat ve haberlerin ortaya çıktığını beyan etmiştir. Cenaze merasimi Celalabad'da icra edilmiştir. Öldürülen Emir'in biraderi Serdar Nasrullah Han Celalabad'da, yerel itibar sahiplerinin kabullenişleriyle Emir ilan edilmiştir. Merhum Emir'in büyük oğlu Serdar İnyetullah Han amcası lehine hakkından feragat etmiştir. Fakat başkentte Serdar Nasrullah Han Emir olarak tanınmamaktadır. Merhum Emir'in üçüncü oğlu Emanullah Han burada kendisini Emir ilan etmiş ve hükümet işlerine başlamıştır. Son haberler Nasrullah Han'ın Emanullah Han'a biat ettiğini bildirmektedir.

ALEMDAR (5 Mart 1919, sene:10, Çarşamba, numara:1385-75, s.2, *Orijinal Hali, EK-6'dadır*)

Afgan Emiri'nin Katli Etrafında:

Londra- Hindistan nazırından gelen haberlerde, Afgan Emiri'nin katli keyfiyeti ve sebepleri hakkında tafsilat verildiğini ve Emir'in kardeşinin İngiltere hükümetinin muvafakatiyle Celalabad'da emirliğini ilan ettiğini beyan etmiştir.

YENİ GAZETE (3 Haziran 1919, on birinci sene, Salı, numara:1747-183, s.2, *Orijinal Hali, EK-7'dedir*)

Hindistan Hudutlarında

Londra 27- Ajans Rueter'e gelen 15 Mayıs tarihli bir telgrafa göre; Afgan birlikleri baş kumandanı, Hayber Geçidi'nde bulunan İngiliz siyasi memuruna bir mektup göndererek düşmanlığın durdurulmasını talep etmiştir. Yalanlarla dolu (gazetede böyle ifade ediliyor) bahsi geçen mektupta, İngiliz subaylarının harp ilan etmeden çatışmaya başladıkları bildiriliyor. Mektupta ilaveten deniliyor ki; Hindistan genel valisinden Afganistan Emirine gönderilen bir tabliğ üzerine, Afgan kumandanı

ile vali arasında bir karar üzerinde anlaşmaya kadar katışmaların durdurulmasını emretmiştir.

Reuter'e gelen diğer bir telgrafnamede deniliyor ki: Britanya birlikleri Deke'nin batısında Afganlıları topyekün bir hezimete uğratmışlar ve 1715 esir ve Krup fabrikası ürünlerinden beş top almışlardır. Keşmir valisi ve başka diğer eyaletleri kendi sınırları içinde hizmet etmelerini teklif etmişlerdir. Pencap valisi Hindistan genel valisine bir telgrafname göndererek, Hindli mehmediler ve meyhi memendlilerden müteşekkil olarak anlaşmaya varılan görüşmede, içinde buldukları felaket ortamında kati suretle hükümeti korumaya karar verildiğini bildirmişlerdir.

YENİ GAZETE (5 Haziran 1919, on birinci sene, Perşembe, numara:1749-185, s.2, *Orijinal Hali, EK-8'dedir*)

Hindistan Hadiseleri

Londra 29- Reuter Ajansı Sind'den bildirdiğine göre: 7 Mayıs'ta Hint reislerinden her biri Afgan sınırları üzerindeki hareket için, hükümete hizmet için hazır olduklarını bildirmişlerdir.

ALEMDAR (7 AĞUSTOS 1919, onuncu sene, Perşembe, numara:135-1535, s.2, *Orijinal Hali, EK-9'dadır*)

Afganistan'la Sulh

Raval Pindi-5 Ağustos (Hindistan) 26 Temmuz Ajansı Reuter'in telgrafnamesi: Afganistan'la sulh müzakeratına bugün ibtidar edilmiştir(başlanmıştır). Britanya'nın birinci murahhası (delege) Sör Hamilton, Afgan murahhaslarına hitaben; müşterek sa'y ve gayret neticesinde şimdiye kadar tarihin kaydettiği harblerden en gayri makulu (akla uymayan) bulunan bir harbin neticeleneceğine ümidvar bulunduğunu ve Britanya hududlarına yapılan tecavüz umumi valiyi hayrete düşürdüğünü beyan ettikten sonra, demişdir ki;

“Afgan Emiri Hintlilerle Hint Müslümanlarının Afgan istilasını memnuniyetle karşılayacaklarını zannetmiştir. Britanya hükümeti, Afgan Emiri'nin sulh müzakeresine başlanması hakkında, yapılan teklifi Emir'in pişmanlığına atıfta bulunarak kabul etmiştir. Fakat Britanya'nın sabır ve tahammülü sonsuz değildir.”

Müteakiben Hamilton Afgan murahhaslarına, entrikalardan feragat edilmesi dileğinde bulundu ve harp tekrar ettiği takdirde sulh şartlarının daha da değişeceğini ilan etmiştir.

ZAMAN (7 Ağustos 1919, ikinci sene, Perşembe, numara:449, s.1, *Orijinal Hali, EK-10'dadır*)⁵⁹

İNGİLTERE-AFGANİSTAN

Bariş Görüşmeleri Başladı

Reval Pindi (Hindistan) 26 Temmuz, Ajans Reuter'in Telgrafnamesi-Afganistan'la bariş görüşmelerine bugün başlanmıştır. Britanya'nın baş delegesi Sör Hamilton, Afgan delegelerine hitaben birlikte yapılan gayretler neticesinde şimdiye kadar tarihin kaydettiği harplerden en makul olmayanının neticeleneceğine dair ümitli olduğunu ve Britanya hudutlarına yapılan tecavüz umumi valiyi hayrete düşürdüğünü beyan ettikten sonra, demiştir ki;

“Afgan Emiri Hintlilerle Hint müslümanlarının Afgan istilasını memnuniyetle karşılayacaklarını zannetmiştir. Britanya hükümeti, Afgan Emiri'nin sulh müzakeresine başlanması hakkında, yapılan teklifi Emir'in pişmanlığına atıfta bulunarak kabul etmiştir. Fakat Britanya'nın sabır ve tahammülü sonsuz değildir.”

Müteakiben Hamilton Afgan murahhaslarına, entrikalardan uzak durulması dileğinde bulundu ve harp tekrar ettiği takdirde sulh şartlarının daha da ağırlaşacağını ilave etmiştir.

ZAMAN (18 Ağustos 1919, ikinci sene, Pazartesi, numara:460, s.1, *Orijinal Hali, EK-11'dedir*)

⁵⁹ Her sabah çıkar, Türkçe bağımsız gazetedir.

İngiltere-Afganistan Sulhu

İngiltere ile Afganistan arasında barış imzalanmıştır. Afgan Emiri bütün İngiliz şartlarını kabul etmiştir.

TÜRK DÜNYASI (23 AĞUSTOS 1919, birinci yıl, Cumartesi, sayı:3, s.1, *Orijinal Hali, EK-12'dedir*)

Afganistan ve Kaygı:

İngiltere-Afgan sulh muahedenamesi metni:

- 1-Antlaşmanın imza edildiği tarihten itibaren İngiltere ile Afgan arasında sulh tesis edilmiştir.
- 2-Dünya Savaşında meydana gelen suistimallere binaen Afgan Emiri'nden Hindistan vasıtasıyla silah ve mühimmat getirme hakkı engellenmiştir.
- 3-Evvelce Emir'lere şimdiye kadar ödenen harp vergileri şimdiden sonra verilmeyecektir.
- 4-İngiltere hükümeti Afganistan'ın samimi hareketlerde bulunması şartıyla dostluğu tazeleme arzusundadır. Eğer Afganistan hal ve hareketleriyle samimiyetini isbat ederse İngiltere Afganistan'a bir tahkikat heyeti göndermek tasavvurunda bulunacak ve sabık emir tarafından kabul edilen Hint Afgan hududu meselesini tasdik edecektir. Hatta Hayber'in batısında her iki hududun ayrılmasına İngiliz komisyonları muvafakat etmişlerdir. Hudut hattına kadar İngiliz askeri eski yerlerini işgal edeceklerdir.

AKŞAM (24 Ağustos 1919, birinci sene, Pazar, numara:333, s.3, *Orijinal Hali, EK-13'tedir*)⁶⁰

İngiltere-Afganistan:

İngiltere ile Afgan Hükümeti Arasında Akdedilen Müsalaha Metni

⁶⁰ Her gün öğleden sonra neşrolunur.

İngiltere ile Afganistan arasında harp zuhur etmişti. Ortaya çıkan hareket neticesinde İngiliz ordusu, Afganistan hududuna girdi. Bunun üzerine Afgan emiri sulha mecbur oldu. Son gelen 11 Ağustos tarihli "Times" gazetesinde okuduğumuza göre İngiltere ile Afganistan arasında aşağıdaki şartlarla sulh akdedildi:

Birinci Madde- İşbu sulh muahedenamesinin imza tarihinden itibaren İngiltere ve Afganistan hükümetleri arasında sulh tesis edilmiştir.

İkinci Madde- Harp esnasında zuhur eden ahvale binaen İngiltere hükümeti, Hindistan hududundan silah ve mühimmat vesaire harp levazımının imrarına (geçirilme) dair Afganistan'a verdiği müsaadeyi ve imtiyaz hakkını Afgan Emiri'nden geri almıştır.

Üçüncü Madde- İngiltere hükümeti tarafından eski Emir'in eminlerine verilmekte olan maddi yardım kesilmiş ve müterakimleri (birikmiş paraları) haczedilmiştir.

Dördüncü Madde- Büyük Britanya ile Afganistan hükümeti arasında (caygir olan) yerleşmiş kadim dostluğun yeniden tesisi, İngiltere hükümeti altı ay zarfında tarafların genel hukukuna dair meseleleri müzakere ve halletmek üzere bir heyet gönderecek ve bu heyet tarafından her iki tarafın menfaatlerine uygun ve memnun edici esaslar üzerine iki devletin dostluğu tesis edilecektir.

Afganistan hükümeti, eski emir tarafından kabul edilmiş olan Hindistan-Afgan hududunu kabul ve tasdik eder. Hayber'in batısındaki hududun tahdidi için İngiltere hükümeti tarafından gönderilecek komisyonun kararlarını Afgan hükümeti kabul edecek ve bu komisyonun kararlarını neticelendirmesine kadar İngiliz askerleri yerlerinde kalacaklardır.

ZAMAN (24 Ağustos 1919, ikinci sene, Pazar, numara:466, s.1, *Orijinal Hali, EK-14'tedir*)

İngiltere-Afgan Sulhu

Daily Telgraph Gazetesi- İngiltere-Afgan barış antlaşmasının şartlarını aşağıdaki şekliyle kaydediyor:

Madde 1- Antlaşmanın imza edildiği tarihten itibaren İngiltere ile Afganistan arasında sulh tesis edilmiştir.

Madde 2- 1.Dünya Savaşında meydana gelen suistimaller üzerine Afgan Emir'inden Hindistan vasıtasıyla ülkeye silah ve mühimmat sokulması hakkı alınmıştır.

Madde 3- Daha önce Emir'e verilen harp vergileri bundan sonra verilmeyecektir.

Madde 4- İngiltere hükümeti Afganistan'ın hareketlerinde samimi olması şartıyla tekrar dostluk kurmak arzusundadır. Eğer Afganistan hal ve hareketiyle samimiyetini isbat ederse, İngiltere Afganistan'a bir tahkikat heyeti gönderecek ve önceki Afgan Emiri tarafından kabul edilen sınırlar meselesi tasdik edilecektir. Batı Hayber hattında her iki hududun ayrılmasını İngiliz komisyonları kabul etmişlerdir. Hudut hattına kadar İngiliz askerleri eski yerlerine geri çekileceklerdir.

ANADOLUDA YENİ GÜN (25 Eylül1921, dördüncü sene, Pazar, numara:721-334-21, s.1, *Orijinal Hali, EK-15'tedir*)⁶¹

Afgan Sefiri Hazretlerinin Beyanatı:

“Bugüne kadar İslam bayrağını Türkler yüceltmişler ve korumuşlardır: inanıyorum ki, Cenab-ı Hak bize daima zafer ihsan edecektir, çünkü biz milli sınırlarımızı koruma uğrunda mücadele veriyoruz.”

Afgan sefiri sultan Ahmed Han hazretleri sonra Ankara'da bulunan Açık Söz muhbirine bazı önemli açıklamalarda bulunmuş ve demiştir ki:

“Harp birçok safhalar geçiriyor fakat hak bizdedir. Müslümanlar haklarını korumaktadırlar. İnanıyorum ki, Cenab-ı Hak bize daima zafer ihsan edecektir. Çünkü ne Türkler ne de diğer İslam hükümetlerinden hiçbiri başka devletlerin hukukuna müdahale etmeyi aklından bile geçirmez ve hiçbir zaman insan kanı dökmek arzu etmez. Halbuki düşmanlarımız doğrudan doğruya hayatımıza suikast ediyor, biz de kendimizi müdafaa uğrunda mücadele veriyoruz.

⁶¹ Cuma günü hariç her gün neşrolunur, siyasi, ilmi, edebi Türk gazetesidir.

Afganlılar da diğer Müslüman devletleri gibi Türkleri bütün İslam aleminin reisi olarak tanır ve bilirler ki, bugüne kadar İslam bayrağını onlar yüceltmişler ve muhafaza etmişlerdir. Bütün Afganlıların kalbi Türk kardeşlerine karşı samimi ve sonu gelmeyen bir hürmet hissiyle doludur.

ANADOLUDA YENİ GÜN (22 Kasım 1921, dördüncü sene, Salı, numara:732-345, s.2, *Orijinal Hali, EK-16'dadır*)

Kabil Elçiliği:

Elçiliğe Medine kahramanı Fahreddin Paşa, müşavirliğe Hilmi Bey tayin edilmişlerdir.

İlk Kabil elçimiz Fahreddin Paşa:

Memnuniyetle aldığımız bilgiye göre kardeş Afgan hükümeti nezdine Medine kahramanı Fahreddin Paşa elçi olarak tayin edilmiştir. Şu anda Bolu'da bulunan Fahreddin Paşa'nın bu günlerde şehrimize gelmesi beklendiği ve bilahare görev yerine gideceği istihbar edilmiştir. Kabil elçiliği müsteşarlığına daha önceki dış işleri memurlarından Mısırlı Hilmi Bey tayin edilmiştir. Diğer elçilik memurları Fahreddin Paşa'nın gidişinden sonra tayin edilecektir. Kabil elçiliğinin açılmasında geç kalan hükümet, Fahri Paşa gibi dindar, namuslu, vatanperver bir şahsiyeti Kabil elçiliğine tayin etmekle çok isabetli davranmış oluyor. Bizi dost tanıyan kardeş Afgan hükümetiyle aramızdaki samimi bağı bir kat daha artırmak için fırsat olan bu haberi kaydederken, Fahri Paşa hazretlerini de tebrik ve başarılı olmasını temenni ederiz.

YENİKAFKASYA (1 Ocak 1923, yıl bir, sayı yedi, s.12, *Orijinal Hali, EK-17'dedir*)⁶²

Afgan Hududunda Bir Hadise:

Son hafta içerisinde Afganistan-Hindistan hududunda meydana gelen bir hadise üzerine Afganistan ile İngiltere hükümetlerinin aralarının bozulduğuna,

⁶² On beş günde bir yayımlanır, edebi, içtimai ve siyasi mecmuadır.

İngiltere'nin Kabil hükümetine şiddetli bir ulti­matom verdiğine, hadise esnasında ölen İngiliz subayı ile beraberindekinin katilleri bulunup cezalandırılmazsa veya İngiltere hükümetine teslim edilmezse, siyasi ilişkilerin kesileceğine dair heyecanlı haberler verildi. Bu haberlere ilave olarak Britanya hükümeti tarafından Afganistan'a Rusya ile alakasını kesmesini ihtiva eden bir talep olduğunu ve bu münasebetle Rusya tarafından Afgan hududunda askeri yığınaklanma yapıldığı dahi duyuldu. Bütün bu söylentilere bir taraftan Afgan elçileri, diğer taraftan Çiçerin'in bir takım resmi beyanatta buldukları haberleri de katıldı. Bazı heyecanlı zihinler adeta Afganistan'la yeni bir harp çıkacağını ve bu harbe Rusya'nın da katılacağını düşündüler. Fakat meselenin Hint-Afgan hududunda bulunan Veziri kabilesinin yaşadığı dağlarda meydana gelen adi bir eşkıyalık hadisesinden başka bir mahiyette olduğunu düşünmek pek doğru olmazdı. Nasıl ki bu hadiseye ait Ankara'daki Afgan elçiliğine gelen resmi bir telgraftan anlaşıldığına göre, hadiseyi tetkik için İngiliz ve Afgan üyelerden oluşan bir komisyon tarafından araştırmalar devam etmektedir.

CUMHURİYET (11 Mayıs 1924, birinci sene, Pazar, numara:5,s.1, *Orijinal Hali, EK-18'dedir*)

Afgan İhtilali Fazla Büyütüldü:

Afgan Elçisi, Afganistan ve kendisi hakkında Türkçe gazeteler tarafından yapılan yayınlardan hoşnut olmadığını bildiriyor.

Ankara-1 Mayıs (özel muhabirimiz); "Afganistan'da meydana geldiği söylenen kanlı ihtilaller hakkında Afgan Elçisi Ahmed Han'la mülakat yaptım. Afgan Elçisi çoktan beri Kabil ile muhaberede bulunmadığını ve memleketin mali durumunun perişan olduğunu hatta elçiliğe ait birkaç halıyı sattığı ve maliye bakanlığına müracaat ederek para aldığı hakkında Akşam ve Tevhid i Efkar gazetelerinde verilen haberlerden dolayı çok müteessir olduğunu beyan etmiştir. Ahmed Han bana demiştir ki;

Bu haberlerden çok müteessir oldum elhamdulillah elçiliği uzun süre idare edeceğimiz paramız vardır. Paraya ihtiyacım olsaydı herhalde halı satmazdım. Çünkü kendimi ecnebi bir memlekette değil kardeş bir memlekette bulunuyor saymaktayım.

Kabil ile haberleşmemiz kesilmiş değildir. Bugün Kabil'den malumat aldım. Bu malumatta deniliyor ki; yeni ceza kanununun maddelerinin tatbiki yüzünden güney vilayetlerinde bulunanların tahrikiyle karışıklık meydana gelmiştir. Karışıklığın bastırılması için asker gönderilmiştir. Mümkündür ki; bu karışıklıktan sonra yeni olaylar olmuş olsun. Fakat bizi çok müteessir eden yönü, bazı Türkçe gazetelerin kardeş Afganistan'da gerici bir takım hadiseleri hiç acımadan düşman bir memlekete ait bir olaymış gibi yazmalarıdır.”

Afgan elçisi Ahmed Han, Afganistan'daki hadiseler hususunda, ecnebi kaynaklardan verilen haberler ile mali durum hakkında Anadolu Ajansı vasıtasıyla tekzip yayınlacaktır. Kemal Salih.

Times muhabirinin verdiği haber:

Times muhabiri haber vermiştir: "Peşaver'den gelen haberlere göre Afganistan'daki durumun Kabil hükümetini memnun edecek bir şekilde olmadığına işaret etmekle beraber, Emir'in olaya hakim olamayacağı bir durum yoktur.

Host vilayetinde Mangal kabileleri birkaç aydan beri memnuniyetsiz bulunurken, bu durum silahlı ayaklanma şeklini almıştır.

Bu ayaklanma Emir tarafından icra edilen ıslahatlara karşı başlangıç aşamasındaki, kabilelerin muhalif hislerinden kaynaklanmaktadır. Bilhassa Menalalar bu ıslahatları, İslami hükümlere aykırı buluyorlar. Diğer taraftan askeri yükümlülük usulünün açıktan söylenmesi dahi bir karışıklık sebebi olmuştur. Karışıklıkların genişlememesi, bilhassa Gılzai kabilelerine sirayet etmemesi için Afgan memurlarının haddinden fazla gayret göstererek, kendilerinden beklenen azami iktidar ve liyakati göstermeleri isteniyor.

CUMHURİYET (13 Mayıs 1924, birinci sene, Salı, numara:7, s.3, *Orijinal Hali, EK-19'dadır*)

Afganistan İhtilali:

Asırlarca hurafelere esir, alemin seyrinden, medeniyetin inkişafından bihaber olarak ecnebi devletlerin istilalarına maruz kaldıktan sonra gayretli bir Emir'in çabalarıyla yenilik yolunda süratle yürümeye başlayan Afganistan'da birkaç günden

beri büyük bir ihtilal çıktığı hakkında muhtelif yayınlarda bir takım bilgiler çıkmaktadır. İlk haberler genç Emir ile etrafına toplanmış olan yenilik taraftarlarının vaziyetini ümitsiz olarak gösteriyorlardı. En son haberler ise Afganistan'ın güneyindeki Host vilayetindeki Mangal kabilelerinin eski idareye dönmek için ayaklanmış olduğunu ve Emir'in olaya hakim olduğunu gösteriyor. Birkaç güne kadar Afganistan'daki olaylar hakkında daha açık haberler alınacağı şüphesiz olmakla beraber, gerek İngiliz, gerekse Rus yayınlardan alınan haberlere göre, bütün alemin dikkati bu memleket üzerine çevrilmiştir.

Evvelce İngilizler, güney Hindistan'ı tamamen kontrolleri altına aldıktan sonra kuzeye doğru yönelmişler ve Büyük Ural dağlarını geçerek düz araziye varınca Hintlilerden oluşan başka şartlar altında harp eden cesur bir takım silahlı kabileler ile karşılaşmışlar idi. Vaktiyle büyük fatihlerin yetiştigi muazzam Türk ordularına geçit vermiş olan Afganistan, son dönemde Dost Mehmet ile oğulları idaresinde İngilizlere karşı istiklalini müdafaa için birçok mücadelelerde bulunmuştur. Cereyan eden bu muharebeler Afganlıların tamamen lehte netice vermemiş olmakla beraber, İngilizler Afganistanlıları hakimiyetleri altına alamamışlar ve onlarla uzlaşmayı kabul etmişlerdir. Nihayet on dokuzuncu asrın sonlarına doğru Hindistan-Afgan hududunda sükut tesis edildi. Ekonomik olarak Hindistan'la münasebette bulunmaya mecbur olan Afganistan buhrandan sonra, Emir Abdurrahman ile oğlu Habibullah Han barışçıl bir siyaset takip etti. İngiltere ise bu durum karşısında dostlarının Asya'dan çekilmelerine karşı, bu topraklarda bulunma emelinden feragat etmiş değildi. Siyasetteki başlıca ayırt edici vasfi hile ile şaheserler ortaya çıkarmaktan ibaret olan, bütün milletleri, bütün memleketleri birer işgal altı unsurlar olarak kullanmak için küçük vaatlerden kanlı işlere kadar binbir çeşit vasıta bulunan İngilizler, Afganlıların istiklallerine ne kadar bağlı bir kavim olduklarını çok acı tecrübelerle anladıktan sonra, onları dış işlerinde bağımsız olduklarına ikna etmekle beraber, el altından Afganlıların dünyadan ayrı, asri gelişmelerden, sanayideki ilerlemelerden mahrum olarak yaşamaları ve daima Hindistan'a bağımlı kalmaları için ne mümkünse yapıyorlardı. Şimdiki Emir'in büyük babası Abdurrahman Han İngilizlerin bu hilesini sezdi. Memleketini kurtarmak, geri kalmış her devletin, bilhassa Müslüman doğuluların başının üzerinde asılı duran kılıcı bertaraf etmek için kuvvetlenmek gerektiğini anladı. Fakat bunun için ilim, sanat ve para lazımdı. Afganistan ise

bunların hepsinden mahrumdu. Okul açmak, yol yapmak, silah ve mühimmat bulmak icab ederken İngilizleri kuşkulandırmamak da göz ardı edilemezdi. Memlekette herhangi bir iyileştirme yapmak için yabancı uzmanları getirmek gerekiyordu. Asıl zorluk da bu hususta oluyordu. Afganistan iki büyük ve hırslı komşu devletin halkına güvenemezdi. Avrupa'dan da getirilecek uzmanların Afganistan'a samimane hizmet yerine yabancı devletlerin menfaatlerine çalışacakları ve bu yüzden devletler arasında orta asya için bir rekabet oluşması ve neticede Afganistan'ın bir felakete maruz kalması ihtimali vardı. Memlekette hüküm sürmekte olan dehşetli cehalet ve fanatizm ortamı da, iş başına getirilecek olan hristiyan uzmanların gelmesine engel idi. Abdurrahman Han en iyi çare olarak Türk uzmanların gelmesini düşündü. Gerçi o zamanlar Türkiye'de de çok fazla uzmanlar kitlesi yoktu. Fakat biz öteden beri Avrupa ile temasta bulunduğumuz gibi, çok daha evvel de bir kısım ihtisas okulları açmıştık. Bu sebeple Afganistan'a oranla daha ilerideydik.

Afganistan'da benzer bazı teşkilatlar yapıldı. Birkaç okul açıldı. Ordunun düzene girmesi için çalışıldı. Fakat kendi katkıları olmaksızın memlekette görülmeye başlayan küçük önemsiz gelişmeler bile İngilizlerde şüphe uyandırmaya başlamıştı. Emir Abdurrahman'ın oğlu olup, babasının teşebbüslerini devam ettirmeyi kendine vazife bilen, Emir Habibullah Han aleyhine bir takım düşmanlık besleyen ileri gelenleri elde edip, uzmanları tahrik ettiler. Nihayet Habibullah Han bir gün çadırında ölü bulundu. Bunun üzerine öldürülen Emir'in üçüncü oğlu şimdiki Afgan hükümdarı Emanullah Han, memleketin idaresini eline aldı. Babasının katillerini bulup cezalandırdı ve İngilizlerle savaştı.

Afgan ordusu Türk öğretmenler sayesinde çok ilerleme kat ettiler. İngilizlerin Hint ordusuyla meydana gelen muharebelerde, Afganlılara karşı bir galibiyet alamamış olmakla beraber, Afganistan'ın İngiltere'ye ve bütün dünyaya karşı tam bağımsızlıklarını temin ettiler. Bundan sonra bütün mesaisini eserleri üzerinden köprü kurarak Afganistan'ı orta çağdan yirminci asra yükseltmiştir. Avrupa'ya öğrenci gönderdi. İçeride erkek ve kız çocuklarına özel okullar açtı. Kanunları asri ihtiyaçlara göre yapılandırdı. Birkaç silah ve mühimmat fabrikası kurdu. Rusya, Türkiye ve diğer Avrupa devletleri ile ilişkiler tesis etti. Antlaşmalar imza etti. Fakat Afganistan'ın bu ilerlemesini şüphesiz içeride ve dışarıda iyi gözlerle takip etmeyenler vardı. Evvela içeride yüzlerce seneden beri halk üzerinde bir takım

hurafelerin yardımıyla hüküm kurmuş olan cahil ve mutaassıp hocalar gençlere düşünmeyi ve muhakeme etmeyi öğreten okullara tahammül edemezlerdi. Yeni kanunların da kendilerince onaylanması imkansızdı. Hele orduca kabul edilen üniformalar, Emir'in eşinin kıyafeti gibi küfürden sayılırdı.

Bunlar Emir ile eşinin hayat tarzlarını da kendi hastalıklarına uygun görmüyorlardı. Harici düşmanlara gelince, onlardan ilk safta yer alan tabii ki İngilizler bulunuyordu.

Hindistan'ın güneyinde kuvvetli, müstakil Müslüman bir devletin mevcudiyetini İngilizler çekemezlerdi. Ruslar da, uluslararası bütünleşme fikirlerinden ve din aleyhtarlığından korunmuş bir Afgan devletini esasen son günlerde zelzeleye uğrayan Türkistan'daki hakimiyetleri için arzu etmezlerdi.

Bu yüzden, Afganistan'da meydana geldiği haber verilen ayaklanmayı, harici alakalar neticesinde, dahilideki memnuniyetsizlerin son çırpınışları şeklindeki teşebbüsü diye algılamak icap eder. Bu hareket cehaletin ölüm çırpınışlarından başka bir şey olmasa gerektir. Afganistan'da böyle bir hareket beklenebilirdi. Dünyanın her tarafında olduğu gibi, orada da zulmete alışmış olanlardan bir kısmı yeni doğan ilericilik güneşi karşısında körlenecekler, ne etraflarını ne de ayaklarını, üzerine bastıkları sahayı görmeyerek bir takım düzensiz hasar verici hareketlerde bulunacaklardı. Fakat zekaya karşı taş devri insanlarına mahsus usullerle galibiyet mümkün olmadığından Afganistan'da yeniliği temsil eden Emir'in galip geleceğine inanılabilir. Bize kalırsa Emanullah Han'ın zaferiyle sonuçlanması şartıyla, bu isyan Afganistan'ın ilerlemesi için hayırlı bir hareket oldu. Zira bundan sonra Emir'in aleyhdarları eski hayat şartlarına dönmenin mümkün olamayacağını anlayarak, ya susmaya veya yeni şartlara uyum sağlamaya mecbur olacakları gibi, hükümet ve taraftarları da kuvvet ve kudretlerini daha iyi ölçmeye fırsat bularak adımlarını biraz daha hızlandıracaklardır.

CUMHURİYET (15 Mayıs 1924, birinci sene, Perşembe, numara:9, s.3, *Orijinal Hali, EK-20'dedir*)

Afgan İsyanı Bastırılıyor, Kabil'de Askeri Yığınak:

Afganistan'ın Paris elçisi Tarzi Han yakında Kabil'e gidecek ve dış işleri bakanlığını devralacaktır.

Afganistan'ın Londra elçiliğinde de değişiklik olacaktır.

5 Mayıs'ta Paris'ten Times gazetesine bildiriliyor:

Afganistan'ın Paris elçisi Tarzi Han yakında Kabil'e gidip dış işleri bakanı olması muhtemel görünüyor. Tarzi Han'ın yerine kimin elçi olacağı hakkında bilgi alınamamıştır. Times'a gelen bilgilere göre Afganistan'ın Londra elçiliğinde de değişiklik olacaktır.

Afganistan'da vaziyet hala şüpheler ve belirsizliğini koruyor. Başlangıçta isyan başarılı oluyor gibi göründü. Fakat nisanın son üç günü zarfında gelen savaş bunların aleyhine dönmüştür. Bazıları isyana katılan Gılzai kabilelerinin takınacağı tavır ve hareketlerin gidişatı şekillendireceğini düşünüyor. Son haberler bunların hala tereddütte olduklarını gösterse de, Emir'in talimatlarına uymaya yönelik temayüller artmaktadır. Hindistan sınırındaki şehirler hala isyanın tehdidi altındadır.

Bir taraftan Emir taraftarlarının son günlerdeki başarıları, diğer taraftan isyan bölgelerine gönderilen takviye birliklerin geleceği hakkında emirler verilmeye devam etmektedir. Kabil'den gelen haberler ordu için süratle asker toplandığını göstermektedir.

CUMHURİYET (16 Mayıs 1924, birinci sene, Cuma, numara:10, s.1, *Orijinal Hali, EK-21'dedir*)

Afganistan Elçisi

Ankara Elçiliğinde görevine başladı

Ankara, 1 Mayıs (özel muhabirimizden)

Bugün Kabil'den Afganistan Ankara elçiliğine gelen telgrafta, elçi Ahmed Han'ın vazifesine devamı tebliğ edilmiştir. Bilindiği gibi Ahmed Han'ın yerine daha önce Hindistan generali olan Kunulosi Seyyid Han tayin edilmişti.

AHENK (4 Nisan 1928, otuz dördüncü sene, Çarşamba, numara:10408, s.1, *Orijinal Hali, EK-22'dedir*)⁶³

Afgan Sarayında Türkçe:

Kral hazretleri de mükemmel Türkçe biliyorlar

Afgan kralı Emanullah hazretlerinin hocası ve din işleri danışmanı Sivaslı Ahmed İzzet Efendi tahsilini İstanbul'da yapmış ve Afganistan'a, yaptığı dünya turu esnasında gitmiş ve daha sonra Afgan Harp Okulu'nda öğretim üyeliği yapmıştır. On dokuz seneden beri Afganistan'da bulunan anılan zat Afganistan hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Afgan hükümdarının hizmetine kral hazretlerinin pederleri Emir Habibullah Han zamanında bağlandım. Emir hazretlerinin hakkımda besledikleri iyi duygular beni o kadar etkiledi ki memlekete gitmeyi bile düşünmedim. Habibullah hazretleri bendenizi oğlu şehzade Emanullah Han ile diğer şehzadelere hoca tayin etmişlerdi, o öldükten sonra kral olan Emanullah Han hazretleri de beni devlet işlerinde vazifelendirmek üzere alıkoydular. İstanbul'da kral hazretlerinin teşriflerini bekleyeceğim. Kral hazretleri Türkiye'ye ve Türklere karşı çok büyük hürmet beslemektedir. Türkçeyi ana dili gibi okuyup yazabiliyorlar. Bana kralın huzurunda ve saray dahilinde Türkçeden başka dil kullanmamam buyrulmuştur. Bundan dolayı bendeniz kral hazretlerinin huzurunda kendileriyle daima Türkçe konuşurum. Şehzadelerinin ve kızlarının tamamı Türkçe konuşurlar. Tabii ki resmi işlemlerde Türkçe geçerli değildir.”

AHENK (19 Mayıs 1928, otuz dördüncü sene, Cumartesi, numara:10446, s.2, *Orijinal Hali, EK-23'tedir*)

Aziz Misafirlerimiz İstanbul'a Geliyorlar:

Afgan Kralı Emanullah Han hazretleri ile kraliçe saat altıda İstanbul'a gelecekler ve derhal Ankara'ya hareket edeceklerdir.

---

⁶³ Cuma hariç her gün akşamları yayınlanır Türk gazetesidir.

İstanbul 19 (özel mahabirimizden)- Afgan kralı Emanullah Han hazretleri bugün İstanbul'a geleceklerdir.

Kral ve kraliçe hazretlerini taşıyan İzmir vapuru, öğleden sonra saat on beşte Karadeniz boğazının üç mil açıklarında bulunacak ve donanmamızın İstanbul'daki unsurları tarafından karşılanacaktır.

Kral ve kraliçe hazretlerini İstanbul'da karşılayacak olan heyet bugün saat dokuzda Kavaklar'a gitmek üzere Sirkeci'den hareket etmiştir. Kral hazretleri Kavaklar'da top ateşleriyle selamlanacak ve sonra Kavaklar'da bulunan heyet İzmir vapuruna geçerek hoş geldin seremonisi yapılacaktır.

Yapılan programa göre, İzmir vapuru tam saat on sekizde Haydarpaşa rıhtımına yanaşmış bulunacak ve Kral hazretleri ile kraliçe vapurdan çıkar çıkmaz seyahatlerine tahsis edilen özel tren ile derhal Ankara'ya hareket edeceklerdir.

Afgan kralı Emanullah Han hazretleri Sivastopol'a vardıklarında Moskova elçimiz Tevfik Bey tarafından mihmandarlıklarına tayin edilmiş olan Fahraddin ve Naci Paşalar takdim edilmişlerdir.

Fahreddin Paşa, Gazi hazretleri ile memleketimiz namına mihmandar olduklarını krala arz etmiş ve Gazimizin selamlarını bildirmiştir. Kral hazretleri mukabelede bulunarak demiştir ki;

“Pek müteşekkirim, Türkiye'ye gideceğimden sevinç ve heyecan içindeyim. Hissiyatımı lütfen Gazi hazretlerine bildirmenizi rica ederim.”

Kral hazretleri takdim merasiminden sonra hemen motorla İzmir vapuruna gelmişler ve vapura çıkar çıkmaz bayrağımızı selamlamışlardır. Vapurdaki bahriye askerlerimiz tören kıtası şeklinde kral hazretlerini selamlayarak, “yaşa” diye bağırılmışlardır. Kral askerlerimize iltifatta bulunmuş ve kamarasına geçmiştir. Vapur hemen Sivastopol'dan ayrılmıştır.

ECNEBİ BASIN HÜLASALARI (11Ekim 1925, numara:83, s.1341-1345, *Orijinal Hali, EK-24'tedir*)⁶⁴

Afganistan'daki İsyanın Sonu

⁶⁴ Genel Matbaa Müdürlüğü Yayınlarıdır, Numara:83

24 Eylül tarihli “Frankfurter Çaytong” dan:

Kabil’in 100 kilometre kadar güneyinde doğrudan doğruya Hindistan’la hududu olan, doğuda İngiltere hakimiyetinde bulunan ve güneyde müstakil aşiretlerden Veziri ve Selafenkel kabilelerinin buldukları sınırlarla çevrilmiş olan Host vilayeti bulunmaktadır.

Host şehrinde Mangal kabilesi yaşamaktadır. Burada geçen sene çok büyük bir güçlük ve zahmetle bastırılabilir kadar şiddetli bir isyan vuku bulmuştur. Asilerin reisi, bu mıntıkların her tarafında hürmet ve itibar gören yaşlı, sakat bir adamdı.

Bu isyanın en başarılı olduğu dönemde bir de hükümdarlık davasında bulunan ve kendi iddiasına göre 1880’de Hindistan’da Lord Robert tarafından tutuklanan Emir Yakup Han’ın (nesil itibariyle oldukça uzak) neslinden Abdülkerim ortaya çıktı. Hindistan gazetelerine bakıldığında, bu mahiyeti bilinmeyen bir şahıstı. Kabil’de bu isyanın kışkırtıcısı ve destekleyicisi olarak İngiltere’den şüphe ediliyor ve bu yorum tabiatıyla Ruslar tarafından çok büyük bir memnuniyetle karşılanmasına ve kuvvetlendirilerek bütün dünyaya ilan edilmesine rağmen, asilerin istediği genç Emir Emanullah Han’ın asri icraatları, dinsizlik ve kafirlik tarzında bir cinayet telakki eden bir anlayış göze çarpıyordu.

Gerçekte, bin seneyi birkaç sene içinde atlamak ve bu kadar çabuk ortaya çıkmasının imkansızlığı bellidir. Bu sebeple hakikatte, kısmen itirazların kabul edilebileceği yeni istikametın siyasi değişikliğine gösterilen memnuniyetsizlik anlaşılmayacak bir durum değildir. Tekrar Host’lara dönelim. Bunlar Darulaman projesinin durdurulmasını, Avrupalıların uzaklaştırılmasını ve yeni ceza kanununun kaldırılmasını talep ediyorlardı. Bu istekleri izah etmeye ihtiyaç vardır: Darulaman yeni inşa edilmekte olan Kabil civarında Emir’in yeni idare merkezının ismidir. Bu inşaat şimdiye kadar milli gelir durumuna göre çok fazla miktarlar tutmuştur.

Bunun bitmesi henüz mevzubahis konusu bile olamamaktadır. Bu inşaatlara verilen paralar hiçbir sonuç vermedi. Ve nihayet inşaata lazım olan arazinin zorla istimlakı, kötü bir şekilde tazmin edilmesi halkta büyük bir isyan hissini uyanmasına sebep oldu. İnşaatın bir Alman Firması idaresi altında olduğu ve Afganlıların yabancılara karşı duydukları nefret ve düşmanlık hisleri düşünülürse kabahatin bir kısmının da yabancılara yükletilmesi açıkça anlaşılabilir. Bundan başka buraya getirilen yabancılar, hepsine birden uygun iş bulunamayacak kadar fazla

miktardadır. Gerçi milletin parasının yabancılara yedirilmesi doğru anlayış olmasa da, Afganlıların baştaki düşünce tarzı dikkate alınırsa durum anlaşılabilir.

Sonra, bir de yeni kanunun yayımlanması ve ilanı yegane ve en yüksek kanun kitabı olan Kuran'ın varlığını kabul ve bütün insan eserlerinin dinsiz ve şeytan işi olduğu anlayışını kabullenmiş mutaassıp sınıfınca büyük bir hiddet ve kızgınlıkla karşılanmış ve bir sürü itiraz yağmurları yağmıştır.

Asilere karşı sevk edilen birliklerin baş komutanı şimdiki Savunma Bakanı ve vaktiyle Avrupa'ya gönderilen Emir'in hukuk işlerinde temsil heyeti ve Almanya'ya gelen heyetin reisi olduğu bilinen Mehmed Vali Han idi. Bu zat çok kısa bir zamanda ordusunun bütünüyle Kerdüç'deki karargahında asiler tarafından kuşatılmış ve hemen hemen bütün 1924 senesi yazını hayret edilecek şekilde hareketsiz geçirmişti.

Bu esnada ciddi savaşlar iki noktada toplanmıştır. Birisi Ululabad güneyinde Ahmed Kal civarında, diğeri Altımur Geçidi'nde ki burasını asiler zapt etmişlerdir.

Buradan Kabilden, ancak 60 ila 70 kilometre uzakta Cüzarak civarında bulunan Logar Ova'sına doğru giden ana yol bulunmaktadır. Ve yine burada Mangallar ordunun yumuşak mizaçlı Genel Kurmay Başkanı'nı Abdülhamid Han'ı pusuya düşürerek öldürmeye muvaffak olmuşlardır. Artık asiler başarılarının zirvesine çıkmışlar ve esasen muzaffer edasıyla başkent Kabil'e girmeleri bekleniyordu. Hatta o derecede ki, yabancı mahallelerde hayat ve mallarını temin altına almak için gerekli tedbirler de alınmaya başlanmıştı. Aynı zamanda Emir'e bir suikast icrası maksadıyla 20000 Vardak ilinin Gazne tarafından taarruz edecekleri söylentileri üzerine, Emin'in Yağman Dağı eteklerinde yaz sayfiyelerinde bulunan dikkatler birdenbire Kabil'e hisarlara döndü.

Veziristan'dan gelen söylentilere göre Veziriler de isyana katılmak üzere ve bunlardan başka çok kuvvetli ve silahşör Gılzai kabilesi de Emir tarafını terk etmeye meyillilermiş. Hatta Host'tan gelen haberler, hükümdarlık davasında bulunan Abdülkerim ileride şimdiki hükümetin vazifesini devralacak bir hükümet tesis ettiğini ve bakanlar atadığını bildiriyordu.

Bunlara bakıldığında vaziyet çok buhranlı ve Emir için ümitsiz görünüyordu. Bu vaziyet karşısında acilen yeni askerler, bilhassa Kūhistan'dan silah altına çağrıldı ve derhal cepheye sevk edildi. Bir tarafta o zamanki iç işleri bakanı halkı teskin için Vardak'a giderken, diğer tarafta da Logar Ovasında Vasiamla ki sahip olması

sebebiyle büyük bir kitleye nüfuz eden o zamanki Moskova elçisi Gulam Yeti Han bahsi geçen yerlerde tesir etmeye başlamıştır.

Nihayet Kebir Geçidi güneyinde Afgan-Hindistan hududunda bulunan ve harplerine İngilizlerin çok güzel şahit oldukları fevkalade cengaver Mehman kabilesi Emir'in imdadına koştu. Aynı zamanda da Afganlıların yegane uçağı, bir Alman pilotunun idaresindeki Alman uçağının yaptığı keşif uçuşları sayesinde düşman mevzilerinin keşfi ve kuşatma altında bulunan Mehmed Vali Han ile irtibat temin edilebildi. Diğer taraftan da hükümet kuvvetleri Cezarlık tarafından taarruzla, düşman elinde bulunan Altimur geçidini almaya muvafık olmuş ve bu suretle evvela Horst vilayetine bir müdahale elde edilmiş ve sonra da Kerdeç'teki birlikler beslenmiş bulunuyordu.

Artık olaylar geleceği tayin etmişti. Çünkü, Ahmedkal civarında da merkezi olmayan taarruzlara girişilmeye başlanmıştı. Bununla birlikte, bu çatışmalarla harp epey uzamış ve ancak bu senenin ilk baharında dönebilmişlerdi. Bugün bile memlekette Gulam Beni Han idaresinde kuvvetli bir işgal askeri mevcuttur. Mangallar kısmen en kuvvetli hudut kabilelerinden Afridilere katıldılar. Süleyman Kallar ise her sene kışın olduğu gibi bu sene de Hindistan'a gittiler. Orta Asya'da harp, itilaf devletlerinin bize iftira ile atfettikleri gibi yani çok ilkel ve vahşiyanedir.

Ordu bütün ihtiyar erkekler, kadınlar ve çocukları toplayarak zafer dönüşünde beraberinde götürdü. Asıl maksat belki de Emir'e düşman muhalifin iftirası, kadınların pazarda satılması gibi bir şey yapılmadı, fakat esirlerin memleketlerinden uzak bir yerde iskan edilmeleri kararlaştırıldı.

İhanet esiri olarak sakat Menla ve oğlu da ele geçirildi. Zaten buralarda ihanet ve para ile satın alma o kadar ilerlemiştir ki, harpler ve taarruzlarda bu hesaplar büyük rol oynar.

26 Mayıs'ta Emir bu günü bayram ilan eden büyük bir halk kitlesi huzurunda mahkeme kurarak Menla ve birçok reisi muhakeme etmiş ve burada bunların melanetlerinden, ihanetlerinden bahsederek hepsini idama mahkum etmiştir. Nihayetinde idam hükmü bu zavallı günahkarlara açılan yaylım ateşi şeklinde ifa ve icra edilmiştir.

Harp bitmiş ve Emir kendi evine tekrar hakim olmuştu. Yalnız vaziyet hakkında bir iki mütalaada bulunmak lazım gelecek. Evvela Emir Lahak zamanında

ordunun pek ihmal edildiği, asilerin kazandığı mühim muvaffakiyetlerden anlaşılmalıdır. Bu gerçek şimdi Kabil'de de dikkate alınmış ve her zamankinden daha fazla ordunun ıslahına gayret sarf edilmiştir. O ordu ki şimdiki Emir'in selefi zamanında Afganistan'da çok hürmet ve saygı gören bir kuvvet teşkil etmekteydi.

Diğer taraftan bu isyanın İngiltere'nin teşvikiyle vücuda geldiği iddiasını da olduğu gibi geçmeyelim. Hiç şüphesiz İngilizler Emir Emanullah'tan ziyade Ondan daha az İngiliz düşmanı bir Emiri Afganlıların başında görmek isterlerdi.

Fakat asilerin silahlanma, teçhiz edilmesi ve idaresi, İngilizlerin bu hususta yardım etmediğini göstermekte ve daima olduğu gibi hadiselerin neticesine bakarak şu veya bu tarafı tutmaktan sakındığını meydana çıkarmaktadır. Bununla beraber İngiltere buradan büsbütün eli boş çıkmadı.

Afridilere katılan Mangallar İngilizler, Hindistan güneybatı sınır vilayetlerini Afgan taarruzlarına karşı muhafaza zemininde memnuniyetle yardım edecek ve İngiliz Anglo-Hint ordusuna çok mükemmel bir materyal olacak bir kuvvet takdim etmişlerdir. Gerçi Emir düşürülmedi. Fakat İngilizlerin dilediği oldu, kıymetli hudut vilayetleri her zamankinden daha emin bir vaziyette bulunuyor.

SONUÇ

Emir Emanullah Han, Afganistan tahtına oturduğunun onuncu günü (3 Mart 1919) Hindistan'daki İngiliz saltanat naibi Lord Chalsford'a gönderdiği mektupta, Afganistan ve İngiltere arasında 1905 yılında imzalanan ahitnamenin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini yazmıştı. Buna göre Afgan hükümeti, her iki tarafın eşit haklara sahip olacağı yeni bir sözleşme imzalamaya hazır olduğunu bildiriyordu. Afganistan hükümeti bu öneriyi sunduktan sonra İngiltere'nin cevabını beklemeden siyasi tutumunda özgür olduğunu kanıtlarcasına Rusya'ya elçi göndererek, siyasi ilişkide bulunmak istediğini bildirdi. Rusya'ya gönderilen heyet, birçok Avrupa ülkesiyle de politik sözleşmeler imzalayarak, elçiler tayin etmekle yükümlüydü. Böylece Rusya 27 Mayıs 1919 yılında yayınladığı bir bildiriyle Afganistan'ın istiklalini ve Emanullah Han'ın saltanatını tanıyan ilk devlet oldu.

Tam bağımsızlığı elde etmek için Hindistan'daki İngiliz hükümetini oldu bittiye getirmek isteyen Amanullah, Nisan 1919 sonlarında, Kabil'in ana camilerinden birinde, Mescid-i İdga'daki toplu miting sırasında, Afgan halkının dini ve milli duyarlılığı ile gururuna hitap etmiş ve İngiltere'ye cihat ilan ederek Afgan Bağımsızlık Savaşı'nı veya Üçüncü Afgan-İngiliz Savaşı'nı başlatmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda yorgun düşen İngiliz hükümeti barış masasına oturmayı kabul etti. Bir ay süren savaşın ardından 3 Haziran 1919'da ateşkes ilan edildi. 8 Ağustos 1919 yılında, Ravalpindi'de Afgan ve İngiliz heyetleri arasında imzalanan barış antlaşması altı aylık bir deneme niteliğindedir. Bu süre zarfında İngiltere Hindistan'daki iç karışıklığı durdurabilirse daha uygun şartlarda Afgan hükümetiyle antlaşmayı planlıyordu. Fakat işler umulduğu gibi gitmedi. Hindistan'da işler daha çok karıştı ve Afgan devleti de tam bağımsız bir devlet gibi davranmaya başladı. Böylece İngiltere Kabil'e bir heyet göndererek 22 Kasım 1922'de kesin bir barış antlaşması imzaladı.

Üçüncü Afgan-İngiliz Savaşı, Afganların kendilerine yönelik büyük bir haksızlığı düzeltmek, Afganistan'ın bağımsızlığıyla birlikte, sınırın her iki tarafında

bulunan Peştun kabilelerinin yeniden birleşmesi için Hindistan ile olan eski sınırlarını yeniden oluşturmaya yönelikti. Ancak bu savaş, İngiltere'nin Afganistan üzerindeki egemenliğine, diğer bir ifade ile dış ilişkilerinde İngiltere'ye olan bağımlılığına bir son verdi. Afgan yöneticiler kendi bağımsızlıklarını korumada başarılıyken, büyük güç olma tutkularında başarısızlardı. Yine de, Afganlar tarafından bu gelişme bir zafer ve 1919 yılı yabancı tahakkümünden kurtularak tam bağımsızlığa kavuşmalarının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu aynı zamanda parçalanmış bir kabile toplumunun bir milli devlete dönüşüm sürecidir.

Başka bir devletin tahakkümü altında yaşayamamak olgusu, nasıl ki milli mücadele dönemlerinde bizim baş egemeyeceğimiz bir durumdu; aynı şekilde gururlu Afgan halkı da göğsünü siper edip canını bu yolda feda etmekten bir an olsun geri durmamıştır. İki ayrı coğrafyada ve fakat yürekleri beraber çarpan iki milletin aynı dönemde yaşadığı milli var oluş mücadelesini, kabiliyetimiz ölçüsünde incelemeye çaba gösterdik. Görev maksatlı olarak bulunduğumuz süre zarfında da, metin içerisinde bahsetmeye çalıştığımız Afgan halkının etrafında çevrili yüksek dağlarla yarışır yüce metanetini, sıcak kanlılığını ve asker kişiliğini yakinen tanıma fırsatı bulduk. Bu halis duygularla ifadelerimizi sonlandırırken, şairin bağrındaki hisleri haykırışını hep birlikte aşağıdaki satırlarda soluklayalım istiyoruz:

.....

Güneş buz gibi bir aydınlık damıtmaktadır gökyüzüne. Açlık binlerce Afgan mültecinin arasında kendini bağırmaktadır. Çocuklar, yaşlı insanlar kuzeyden esen elim bir rüzgarın, yahut anlatılır mı dersiniz çetin bir zulmün karanlığında gelinlik yaşta kızlar, siz bunlara mübarek anneler deyin. Ve delikanlı yok. Çünkü delikanlılık savaşla yahut zulümle birlikte rafa kaldırılmış, belki de savaşın kadim adıdır. Aslında her insan bir savaş vermektedir.

İrili ufaklı savaşlar yaşanmaktadır. Soğukla, açlıkla, çıplaklıkla, hastalıkla. İşte onlar ak pak elleriyle kahra bilenmiş zümrüt gibi imanlarıyla insanı onuruna çağırmaktadırlar. Gök yeniden kendine özgü dağdağa içinde yumuşak bir hüzne raptedilmiştir. Bir mağarada çalı çırpıların sığ sıcaklığında gönülleri şişen bir aile yaşamaktadır yeryüzü. Çocuk annesine iri iri bakmaktadır. Ama unutmayalım ki Afganistan'da çocuklar beşeri bir zorunluluğun gereği olarak çocukturlar. Oysa ızdırabın yaşı olmaz kardeşlerim.

.....
Ey buzullarda kavrulmuş bir hüsrânın kargaları
Ey hasılasız bir mevsimin zifiri rençberleri
Ey hiçbir mağduriyete
Acımayı öğrenememiş felaket tacirleri
İşte göğsüm
İşte geçmiş zamanların yarasıyla
Cesur bağrım
İşte fakir ve fakat mert soluklarıyla
On beş asırlık bir inancın yüreğinden
Süzülen sülün etli ülkem
İşte Afganistan
İşte Afganistan...⁶⁵

---

⁶⁵ Edip Gönenc, *Afgan Destanı*, İstanbul, Piran Yayınları, 1982, s.53,64.

KAYNAKÇA

- AHMETBEYOĞLU, Ali, *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı yayınları, 2002.
- ALİZAR, Ahmed Mahbub, *Afganistan Mazisine ve Haline Umumi Bir Nazar*, Cumhuriyet 1448, 19 Mayıs 1928, s.3.
- AVCIOĞLU, Doğan, *Türklerin Tarihi Üçüncü Kitap*, İstanbul, Doyuran Matbaası, 1985.
- BAYRAM, Sadi, *Afganistan Tarihine Kısa Bir Bakış*, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, İstanbul, Aralık 2008, S. 264, s.43-47; Ocak 2009, S.265, s.48-51.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Hindistan Tarihi 1. Cilt*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Belgelerle Osmanlı-Türkistan İlişkileri (XVI-XX. Yüzyıllar), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 70, Ankara 2005.
- BURGET, Fazıl Ahmed, *Türkistan Milli Mücadelesi ve Sonrasında Afganistan Türkleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2004.
- CAN, Aydın, “Atatürk Dönemi Türk Afgan İlişkileri”, [http://turkoloji.cu.edu.tr / ATATURK/arastirmalar/aydin_can_ataturk_donemi_turk_afgan_iliskileri.pdf](http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/aydin_can_ataturk_donemi_turk_afgan_iliskileri.pdf) (19 Mayıs 2013).
- CÖHCE, Salim, *Atatürk Döneminde Türk-Afgan Münasebetleri*, Atatürk 4. Uluslararası Kongresi II (Türkistan-Kazakistan, 25-29 Ekim 1999), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s.1131-1162.
- DAĞCI, Ferhad, *Savaşan Afganistan*, İstanbul: Rahmet Yayıncılık, 1985.
- DURAK, Neslihan, *Gaznelilerin Kuruluşuna Kadar Afganistan'da Türkler*, Afganistan Üzerine Araştırmalar, (Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu), İstanbul, Tarih ve Tabiat Vakfı yayınları, 2002.
- FAZLI, Mehmet, *Afganistan'da Bir Jöntürk Mısır Sürgününden Afgan Reformuna*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

- FAZLI, Mehmet, *Afganistan'a Seyahat*, İstanbul: (Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu), Selis Kitaplar, 2008.
- Geçmişten Günümüze Türk Afgan İlişkileri, Ankara, Genel Kurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Yayınları, 2009.
- GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız, *Afganistan'da Türklük ve Hazaralar*, (editörler:Hasan Celal Güzel, Prof.Dr. Kemal Çiçek, Prof.Dr. Salim Koca), Türkler,Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara, 20.cilt, s.1200.
- GÖNENÇ, Edip, *Afgan Destanı*, İstanbul, Piran Yayınları, 1982.
- HAMŞİOĞLU, Oğuz, *Afgan Modernleşmesi ve Türkiye (1880 - 1933)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk ilkeleri ve inkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2006.
- İslam Ansiklopedisi, İslam alemi, tarih, coğrafya ve biyografya lügatı 1.cilt, İstanbul, milli eğitim basımevi, 1978.
- İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1Mart Türk-Afgan Dostluk Günü vesilesiyle düzenlenen serginin kataloğu, Kabil 1-7 Mart 2011.
- KÖÇER, Mehmet, *Türk-Afgan İlişkileri (Emanullah Dönemi 1919-1929)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Elazığ 2004.
- KÖÇER, Mehmet, *Atatürk İnkılabının Nadir Şah Döneminde Afganistan'ın Modernleşme Çabasına Etkisi*, [http://turkoloji.cu.edu.tr / ATATURK / arastirmalar / Mehmet _ kocer _ ataturk _ devrimi _ afganistan_modernlesme _ etki.pdf](http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/Mehmet_kocer_ataturk_devrimi_afganistan_modernlesme_etki.pdf) (30 Nisan 2013)
- Mehmet Cevat, *Afganistan*, Ankara, 1934.
- OĞUZ, Esedullah, *Hedef Ülke Afganistan*, İstanbul: Doğan Kitap, 2001.
- Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), *Afganistan ve Pakistan'da Yaşanan Gelişmeler ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri*, Avrasya Stratejileri Rapor No: 7, Mart 2011, Ankara: 2011.
- ÖZCAN, Azmi, *Nadir Şah ve Afganistan*, Afganistan Üzerine Araştırmalar (Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu), İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2002.

- ÖZCAN, Azmi, *II. Abdülhamid Döneminde Afganistan ile İlişkiler ve İngiltere, Afganistan Üzerine Araştırmalar* (Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu), İstanbul, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2002.
- ÖZCAN, Azmi, *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Osmanlılar ve Hindistan Müslümanları, Türkler* (editörler:Hasan Celal Güzel, Prof.Dr. Kemal Çiçek, Prof.Dr. Salim Koca), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları 13.cilt, 2002.
- SARAY, Mehmet, *Afganistan ve Türkler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1987.
- SARAY, Mehmet, *Afganistan ve Türkler*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997.
- SARAY, Mehmet, *Dünden Bugüne Afganistan*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1981.
- Şirvanlı Ahmet Hamdi Efendi, *Seyahatname Hindistan, Svat ve Afganistan*, (Derleyen: F. Rezan Hürmen, İstanbul: Arma Yayınları, 1995.
- TANCI, Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, Özgün adı: Rihletü İbn Battuta Tuhfetü'nî-Nuzzar fî Garaibi'l-Emsar ve Acaibi'l-Esfar (Çeviri: A.Sait Aykut), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- The World Factbook, South Asia Afghanistan, [https:// www.cia. gov/library/ publications / the- world - factbook / geos /af.html](https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/af.html) (21 Şubat 2013).
- TOKER, Halil, *Zafer Hasan Aybek ve Afganistan Anıları*, (Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu), Afganistan Üzerine Araştırmalar, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2002.
- USLU, Recep, *İslam Orduları Tarafından Fethinden Selçuklular'a Kadar Afganistan*, Afganistan Üzerine Araştırmalar (Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu), İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2002.
- UYSAL, Hasan, *Adı Afganistan*, İstanbul: Boyut Yayınevi, 1988.
- YAZICI, Orhan, *Birinci İngiliz-Afgan Savaşı ve Sonuçları*, Afganistan Üzerine Araştırmalar (Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu), İstanbul, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2002.
- YILMAZ, Aliye, "Amanullah Han'ın Islahatları ve Atatürk", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2010.

EKLER

EK-1: YENİ GÜN (26 Şubat 1919)

افغان امیری قتل ایڈلش

لوئندہ ۲۵ (تہذیب) — (فارول) دن
 رسمی انتشار ایڈلشکہ نظر افغانستان امیری وقت
 ایڈلشکہ ہر خاندان تعلیمات و بریلورسودہ امیرک بر
 ایڈلشکہ طرفین قتل ایڈلشکہ ملن اولویور۔ ایڈلشکہ
 ہرول قاتل جو سائیلہ علائکہ ہر ہیج بر کیسہ
 تویف ایڈلشکہ ہر ہر۔

افغانستان احوالی - یکی امیر کیم؟

لوئدره ، ۲ - هندستان ناظری ، (کابل) دن امیر آلمان خبر لیک افغانستان امیریک صورت
و اسباب اتلی حقیقه بعض معلومات واضعین حاضر اولدیمین بیان ایتدیز . ختاره مراسم (جلال آباد) ده
احرا ایدیلدیز . قتل امیرک برادری سردار نصراء خان (جلال آباد) ده ، معتبران علیه تک موالاتی
الهامیر اعلان ایدیلدیز . مرحوم امیرک بو بوک تدری سردار غنایه خان هوججی لیه حقوق من اراحت
ایتدیز . فقط یاخنده سردار نصراء خان امیر طانغامقده در . مرحوم امیرک اوچین مخصوص سردار
(امان آه) خان وراده کندیمن امیر اعلان امنش و امور حکومتی تشبیه باسلامتدیز . صولک خبرل نصراء
خانک (امان آه) خانه بیعت ایتدیگی بیلدیرمکه در .

افغان اميرينك قلى اصرافنده
لولدرا ، (ن. ه. ر) — هندستان فاطرى (مول) دن وزير ايدل سويلده افغان اميرينك
كيت قلى و اساني مننده نصيلا ت و بيلديكنى و اميرك رانديك انكته حكومتك هر اوسيه
(بهر آاد) اميرى افغان ابدليكنى بيان افندره .

هندستان حدودلرنده

لوندهه ۲۷ (ت) — سبيله دن آژانس رويتره
ورود ايدن ۱۵ مایس تاريخلي برتلفرافنامه يه نظرأ
افغان قطمانی باش قوماندانی (خيهر) کيچنده بولنان
انگلیز سياسي مأموریه بر مکتوب کوندره رک مخاصماتک
تعطیلی طلب ایشدر . بالاله مالی بولنان مد کور
مکتوبده انگلیز ضابطانک اعلان حرب ایشکرتین
مخاصمات ایشدار ایتدکلی بیلدیریلور . مکتوبده
علاوة دینیلورکه : هندستان والی عمومیتندن
افغانستان امیریه وقوع بولان بر تبلیغ اوزرینه افغان
قوماندانی ایله والی آراسنده برقرار اتحاد ایدیاجه یه
قادار مخاصماتک تعطیلی امر ایشدر .

سبيله دن رويتره ورود ايدن دیگر برتلفرافنامه ده
دینیلورکه : بریشانیا قطمانی (داقا) نک غربنده
افغانیلری بر هریت کامله یه دوچار ایشدر . و ۱۷۱۵
أسیر و قروب طایفه سی معمولاتندن بش طوب
آلدردر . کشمیر والیسی و داهاسائر ایالتلری
کندی قطمانک حدود اوزرنده استعدامی تکلیف
ایشدردر . (پنجاب) والیسی ، هندستان والی
عمومیتنه برتلفرافنامه کوندره رک هندلی عملدیلر
ومیسی مختلارندن مشکلی اولارق عتده ایتمیان بر
متینفده بحران حاضرده حکومت صورت قطیه ده
مظاهرته قرار ویرلدیکنی بیلدیرمیشدر .

هندستان حادثه لری

لوندره ۲۹ — آژانس رویتر سیدن استخبار
ایدیور : ۷ مایده هند رؤسائندن هربری افغان
حدودی اوزرنده کی حرکات ایچون حکومتی عرض
خدمت ایشدر .

۱۰۰۰	۷ اگستوس ۱۳۳۸ - ۱۳۳۹	شنبه	۱۰ ذوالحجده ۱۳۳۷	۱۳۳۸ - ۱۳۳۹
<h3>آمریقا هییتی</h3> <p>دون حرب و اتلاف فرستند ما عا فرقه و جینتر اجماع ایدر اکثر نیا هی ایله اکیچی ناسده و بر لاسیک ایضاحات حتمه مذاکره افکار الیامشردن.</p>	<p>میر سهر امیر قریب ادار ساقس دستال قزوسته داز صوب نقرا آل آدمی استار اولمدار لقون نوروس ۱۷ سلسی (۲) غروشدر</p>	<h1>علمدار</h1> <p>فرکرد میامدی نر اولتر. مستقل اولمدار عثمان فر سهر.</p>	<p>ماس ایتار ویش غروی رایج هراد آپوه شرافتر ظفر ایچول سنکی ۶۰۰ غروش آق آقش ۲۰۰ تافاسین ایچول سنکی ۱۰۰ آلویلی ۲۰ کیر سخر لاجری ۱۰ غروشدر</p>	<h3>استعفا</h3> <p>ازکان حربیه صوبه رئیس سانی جواد باشاک شورای مسکری امضالندن استعفا ایتدیکی تخن الشد.</p>

افغانستانله صلح

راوال ، ۵ آگستوس (ت . ه . ر) —
 یندی (هندستان) ۲۶ تموز آژانس رویتیک
 تلغرافنامه سی : افغانستانله صلح مذاکراته
 بوکون ابتدار ایدلشدر . بریتانیانک برنجی سرخصی
 سیرهامیلتون افغان سرخصلرینه خطاباً مشترک می
 وغیرت نتیجه بنده شیمدی به قدر قاریبخک قید ایتدیکی
 حر لر دن اک غیر معقولی بولنان بر حربیک نتیجه .
 لنه جکنه امیدوار بولوندیغنی و بریتانیا حدود لرینه
 واقع اولان تجاوز والی عمومینک موجب حربی
 اولدیغنی بیان ایتدکن سوکره دیمتدرکه :
 «افغان امیری هند لیرله هند ملاتلرینک افغان
 استیلا سی ممنونیتله قارشیلایه جقلرینه ذاهب اولشدر .
 بریتانیا حکومتی ، افغان امیرینک صلح مذاکره منه
 ابتدار ایدلی حقنده وقوصیولان تکلیفی امیرک
 ندامته عطف ایدرک اشوتکلیفی قبول ایتمشدر .
 فقط بریتانیانک صبر و تحملی لایقنی دکلدر . »
 متعاقباً هامیلتون افغان سرخصلرینه اتر قه لر دن فراغت
 ایدلنی بالا خطار حرب تکرار ایلدیکی قه برده صلح
 شرایطک ده بالطبع ده آغیر الاجنی علاوه ایتمشدر .

انگلتره - افغانستان

♦♦♦♦♦

مصالحه مذاکراته مباشرت

دواله ه — بندي (هندستان) ۲۶ فورز
 آژانس رويترك نامر آفامه سي - افغانستانه صلح
 مذاکراته بوکون ابتدار ايدهدر . بریتانیانك
 برنجي سرخص - سر هاميلتون افغان سرخصلرینه
 خطاباً مشترك سي وغيرت نتیجه ندده شيمدی به
 قادر تاريخك قيدايتديكي حرملردن انك غيرمقول
 بولنان برحربك نتیجه نه چکنه ایدوار بولونديغي
 و بریتانیا محدودلرینه واقع اولان تجاوز وانی
 عموميتك موجب حیرتی اولديغي بیان ایتدکن
 سوکرا ديشدرکه: « افغان امیری هدليلرله هند
 مساملریتك افغان استیلاسی عنویيله قارشيلار
 یه چقلرینه ذاهب اولمشدر . بریتانیا حکومتی ،
 افغان امیرینك صلح مذاکره منه ابتدار ایداسی
 حقدده وقوعبولان تکایفی امیرك نداشتنه عطف
 ایدهرک اشوتکافی قبول ایتمشدر . فقط بریتانیانك
 صبر و تحملی لایقی دکلدر . « متافاً هاميلتون
 افغان سرخصلرینه انتریقهلردن فراغت ایدلسی
 بالاخطار حرب تکرر ایلدیکی تقدیرده صلح
 شرائطكده بالطبع دها آغیر اولاجنی علاوه
 ایتمشدر . (ن.ه.ر)

۲
آزاد

شماره ۲۰ - ۲۰ - ۱۹۱۹

روزنامه آزادی

تاسیس ۱۳۰۲

مقر: کابل - افغانستان

تلفن: ۲۱۰

قیمت: ۱۰۰۰ ریال

پخش: روزانه

تاریخ: ۱۸ آگوست ۱۹۱۹

زَمَان

روزنامه آزادی - کابل - افغانستان

شماره ۲۰ - ۲۰ - ۱۹۱۹

تاسیس ۱۳۰۲

مقر: کابل - افغانستان

تلفن: ۲۱۰

قیمت: ۱۰۰۰ ریال

پخش: روزانه

تاریخ: ۱۸ آگوست ۱۹۱۹

پاڅيزه
آزاد

شماره ۲۰ - ۲۰ - ۱۹۱۹

روزنامه آزادی

تاسیس ۱۳۰۲

مقر: کابل - افغانستان

تلفن: ۲۱۰

قیمت: ۱۰۰۰ ریال

پخش: روزانه

تاریخ: ۱۸ آگوست ۱۹۱۹

انکاتره - افغانستان صلی

انکاتره ابه افغانستان آراسنده صلی

ایدلهدر . افغانستان امیری پوتون انگلیز صلی

لهور ایدلهدر .

افغانستان وقایعی

انگلتره - افغان صلح معاهده نامہ سی متی
۱ - معاهده نیک امضا ایدیلدی کی تاریخدن اعتباراً
انگلتره ایله افغان آراسنده صلح تأس ایلتدر .
۲ - حرب صومئده وقوعه کلن سوء
استعماله بنام افغان امیرندن هندستان واسطه سیله
سلاح ومهمات ادخال حق نزع ایدلدر .
۳ - اولجه امیرله اعطا ایدیله کلن حرب
ویرکیلری شیبیدن سوکره ویریله جکدر .
۴ - انگلتره حکومتی افغانستانک مسیعی
حرکاتده بولونماسی شرطیله تکرار دوستلی تجوید
ارزوستددر . اکر افغانستان حال وحركاتیله
صمیمتی اثبات ایدرسه انگلتره افغانه برهیئت
تحقیقه کوندرمک تصورنده بولک حق وسابق امیر طرفندن
قبوله اقترا ایدن هند افغان حدودی مسئله سی
تصدیق ایدم جکدر . حتی غریب خیبرده هراییکی
حدودک فریقنه انگلیز قومیسونلری موافقت
ایتملدر . تحدید حدوده قدار انگلیز صماکری
اسکی برلینی اشغال ایله جکدر .

انگلتره افغانستان

انگلتره ایدر افغانستان په لومړني آره سنده
عمر ايريلين معاهدې متنې

انگلتره ايله افغانستان آره سنده حرب ظهور
ايجندي. تخدمت ايدن حرکات بجه سنده انگلتره
اردوسي افغانستان حدود بته کوردی . بونک
اوزر بته افغان ايری صلح ماب اولدی .
سوک کلن ۱۱ آغستوس تاریخلی «تایمس»
خبره سنده او قودیمزه کوره انگلتره ايله افغانستان
آره سنده آیدم عرر شرایطله صلح عقد ایدلای:
برنجی ماده — اشو صلح معاهدته نامه سیک
تاریخ امضاتدن اعتباراً انگلتره و افغانستان
حکومتلری آره سنده حال صلح تقرر ایلدور.
اکتیس ماده — حرب آره سنده ظهور
ایدن احوال سده انگلتره حکومتی هندستان
حدود دندن صلاح ، معاهدات و امر لوم ازم حرب بته سیک
امراء بته دتر افغانستان و بر دکی مساعده تی
و حقوق امتیاز بته ایدر حاضر دن ترع ایلده سندر.
اوینجی ماده — انگلتره حکومتی شرایطدن
اسکی امیرک امیر بته و بر سیک اولان معاهدات
تدیه قطع و ترقی کلمری خبر ایدن سندر .
دویمجی ماده — سیک بریتانیا ايله
افغانستان حکومتی آره سنده جا کیر اولان
قره دوستیک کیدن ناسی انگلتره حکومتی
آن آری طرفنده طرفیک حقوق عمومیه سته
تعلق ایدن سالی مذاکره و حل ایتمک اوزر
بر عیبت کوندزه حک و بوهیبت طرفندن هر
ای طرفیک منافع موافق و شایان عمومیت
امیدار اوزر بته ایکی دوایک دوستی ناسی
تقریر کینور .
افغانستانی حکومتی ، اسکی امیر طرفندن
فوق امضات اولان هندستان - افغان حدودتی
قره و سندن ایدر ، غری بجه سنده سکی
معاهدات سندن ایدر انگلتره حکومتی طرفندن
کوردی بته سیک قوم سیکو بیک مترواتی افغان حکومتی
سین اول ایدم سیک و بوقوم سیکو بیک نتیجه مقرراته
سکین انگلتره حکومتی طرفنده قلم جزلدر .

انگلترة افغان صلحي

(د بلي تلفراف) غزني انگلترة افغان صلح ماهد نامي شرايط اساسي بروجي آي قيد ايديور :

ماده ۱ - ماهد نامك امضاء ابدليك تاريخدن اعتباراً انگلترة افغان آرمنده صلح ناپس ابلهدر .

ماده ۲ - حرب همويده وقوعه كلن سوره استصالته بناء افغان انجمنده هندستان واسطه سيله مملكته سلاح ومهمات ادخاله حتى نزع ابلهدر .

ماده ۳ - اوليه اميره وبريكه كلن حرب وبريكلي شيديدن سوكره وبريكه جكدر .

ماده ۴ - انگلترة حكومتي افغانستانك سببي حر كانه بولومسي شرطيله تكرار دوستلني تحديد آرزوسنده در . اكر افغانستان حال حر كانيه سببيني اثبات ايدرسه انگلترة افغان برحيت تمهيديه كوندريك تصورنده بولنه جتي وسابق امير طرفندن قبوله القران ايدن هند - افغان حدودي مسئله سني تصديق ابد جكدر . حتى غربي خيبرده هر ايكي حدودك هر يقه انگلتري لوه سيولتري موافقت اجملهدر . تحديد حدوده قدر انگلتري صاكري اسكي بر لرحي اشغال ابله جكدر .

اداره نامه : سیواس قیوستنده دایره مخصوصه
تلفراف و تئقون آدرسی : قیصری - بکی کون
آپونه نیر اطلی : ۴ آلبی : ۶ آلبی : سنکک : هرورش
۱۲۰۰ ۷۰۰ ۱۲۰۰

۱۳۴۰ عجم
۱۳۳۷ الجله

۲۲ قیصری
۲۵ بازار

۱۳۴۰ عجم
۱۳۳۷ الجله

۱۳۴۰ عجم
۱۳۳۷ الجله

جه دؤن مامدهر کون نشر اولور سیاسی علمی ادبی و تکرار سینه

افغان سفیری حضرتلرینک بیاناتی

« بو گونه قدر لوی اسلامی تور کار اعلا و محافظه ایتشلردر »

« ایمان ابدیوردم که جناب حق دائماً بزه مظفریت احسان ابدیه جکدر ، چوانکه
بز مدافه و دینانی ملی اوغرنده مجاهد ابدیوروز . »

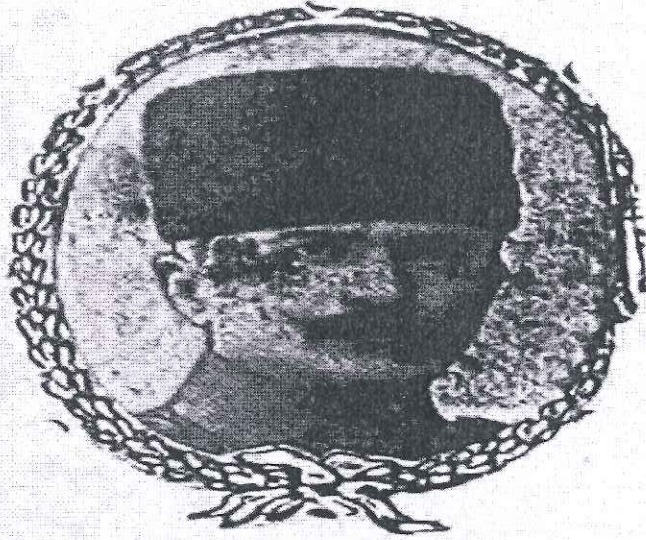

افغان سفیری سلطان احمد خان حضرتلری اخیراً آنقردهده برلانی « آجبق سوز » عیارینه
بعض مهم بیاناتده بولونمش و ارجله دیشدرکه :
« — حرب ، برچوق صفحه لر کیم بورد ، مع مافیله ، حق بزدهدر ، مسایلر ، حقوق و عیورد .
عاریش مدافه ایتکدهدر . بنه علیه ایمان ابدیوردم که جناب حق ، دائماً بزه مظفریت احسان ابدیه جکدر .
چوانکه فانور کار ونده دیکر حکومات اسلامه دن هیچ بری ، باشنه دوانلرک حقوقه مداخله ایتدی
خاطرندن بیه کیم برمش و هیچ بر زمان ، انسان قانی دوکک ، آزو ایتیز ، حالوکه ، دوشمالریمز ،
دوشورودن دوشوروبه حیياتمه سوره لصد ابدیوروز ، بزده کیندن بزی مدافه و دینانی ملی اوغرنده
مجاهده ایلدوروز . »

اقتایلرده ، دیکر مسلمان حکومتلری کی تور کاریم ، بونون اسلام مالک پندوامس اولارنی
طایر و بیلیرلر ، که بولوننده لوی اسلامی اونر اعلا و محافظه ایتشلردر . بونون اقبالیرک قانی ،
تورک قوه لرینه قانی سیمین و زوال ناپندیر برحس حرمتله مشهوردر . »

كابل سفارتی

سفارتہ مدینہ قہرمانی فخری پاشا،
مستشارانہ حلمی بك تعیین ایدیلشدر

ایلك كابل سفیریمز : فخری پاشا

منونیتله آلدیمز معلوماته كوره قردمش
افغان حكومتی نزدینه مدینه قہرمانی فخری پاشا
حضرتلری سفیر تعیین ایدیلشدر. ایوم ایتم بولیده
بولونان فخری پاشا بولورده شہریمز. عودتہ
انتظار ایدیلدی و بالاخره عمل مأموریتہ. توجہا
عزیمت ایلیه چکی جمله مستخیرا تمزدندر. کابل
سفارتی مستشارانہ سابق مأمورین خارجیه دن
صرلی حلمی بك تعیین ایدیلشدر. دیگر
سفارت مأمورلری فخری پاشا عودتدن
صوکره تعیین ایدیلشدر. کابله سفارت
تأسیسده بك آج قالان حكومت. فخری
پاشا کی دستداره ناموسكار و وطن پرور بر شخصیت
مذکور سفارتہ تعیین ایتمکله جدا اصابت ایتمش
اویور. بی وقتدایه طایبان قردمش افغان
حكومتله آره شہرده کی روابط سیانہ بی برقات
دعائزید ایدمچك اولان بوخبری منونیتله اید
ایدركن فخری پاشا حضرتلری ده تبرک ووقفیلرخی
تعی ایزد.

افغان حدودنده برحادثه

صوك هفته ايجريسنده افغانستان - هندستان حدودنده ظهور ايدن برحادثه اوزرينه فغانستان ايله انكلتره حكومتلري آره-سنگ بوزولديغنه ، انكلتره نك كابل حكومتنه شديدالمثال براولتيا توم ويرديكنه ، حادثه اثناسنده مقتول دوشن انكلتره ضابطى ايله رفيقه-سنگ قاتللىرى بولنوب تجزيه ايدلن ويا خودانكلتره حكومتتا تسليم اولموزه مناسبات - ياي-سنگ منقطع بولونا جغنه عائد هييجانلى خبرلر ويرلدى . بو خبرلره علاوه اولارق برتانيا حكومتى طرفندن افغانستانه روسيه ايله قطع علاقه اتمه-نى متضمن بر طلب واقع اولدنى وبومنا سبتله روسيه طرفندن انغاز حدودنده تحقيقات عسكريه اجر ايدلديكى دخی شايع اولدى . بوتون بوشايه لره بر طرفدن افغان - فيرلى ايله ديكر طرفندن ده (چيچهرن) ك بر طاقم رسى بيانانده بولوندى قلى انضمام ايتدى . بعضى هييجانلى ذهنلر عادتتا افغانستان ايله يكي بر حرب چيچاغنى وبو حرب روسيه نك ده اشتراك ايدنه حكمنى دوشونديلر . فقط مسئله نك هند - افغان حدودند. ساكن « وزيرى » طائفه سنگ مسكون بولوندىنى طاغرده على الاكثر ظهور ايدن عادى بر شقاوت حادثه سندن باشقه بر ماهيتى اجر از ايدنه حكمنى دوشونمك پك دوشرو اولامازدى . ناصل كه بو حادثه يه عائد انقره ده كي افغان سفارتنه كلن رسى بر تلغرافه نظراً حادثه يى تدقيق ايجون انكلتره افغان مرخصلردن متشكل بر قوميسيونك مذاكرانه كمال فعاليتله دوام ايتكده اولدنى بيلديرل كده در .

ممکندر که بواغتشاشدن سوکره یکی
 حادثه‌لر بیقش اولسون . ققط بزی جوق
 متأثر آیدن جهت ، بعضی توریکه غزته‌لرک ،
 قاردهش افغانستانده کی سرحیما نه حادثه‌لری ،
 هیچ تأثر دوریمتسزین ، دشمن بر مملکت
 طائد وقایع ایش کبی یازمالیدر .

افغان سفیری احمد خان ، افغانستانده کی
 حادثات حقتده اجنبی میپلرتدن ویریان خبرل
 ایله وضیعت مالیه سی حقتده کی معلوماتی آکامطولی
 آزانسی واسطه یله رسماً تکذیب ایدم بیکدر .

کمال صالح

(تایمس) مختابرتک ویردیکی خبر

(تایمس) غزته‌سک (سیلان) مختابری
 ایشمار ایدیور :

(پشاور) دن وارد اولان خبرل افغان-
 نستانده کی احوالک (کابل) حکومتنی ممنون
 ایدم بیک برشکلده اولادیفنه دلالت ایتمکله
 برابرا امیرک وضیعت حاکم اولامایاجنبی ظن
 ایتمک محل بوقدر .

(خوست) ولایتده (مافقال) قبائلی
 برقاچ آیدن بری غیر ممنون بولونور ایکن
 شمعی بوعدم ممنونیت مسلح قیام شکلی
 آلمتدر .

بوقیام ، امیر طرفندن تطبیق اولونان
 اصلاحات قارشنی ابتدائی حالده کی قبائلیک
 بسله مکده اولدیسی حس مخالفتدن نشأت
 ایدیور . بالخاصه منلار بواصلاحاتی احکام
 دینییه مخالف بوابورور . برطرفدن اردونک
 نسلی ، دیگر طرفدن مکلفیت عسکریه
 اصولک وضعی دینی بواغتشاشانده برعامل
 اولمتدر . اغتشاشک توست میدان ویرله‌می
 وبالخاصه جوارده کی (غیلزائی) قبائلنه سرات
 ایتمیسی ایجنون افغان مأمورلرتک اعطسی
 شهیت کویستره رک کندیلرندن بیکلری اقتدار
 ولیاقتی ابراز ایتمه‌لرینه صبرسنزلله انتظار
 اولونوبور .

افغانستان اختلالی

ضرر له مدت خرافاه اسیر ، عالمک
 سیدیل ، مدیتک انکشافدن یخیر اوله رق
 مختص اجنی دولتیرک استیلاسه معروض
 قلمقل صوکره تالیهت برامیرک شیرینه محمد
 یولنده سرشته یوزومکه باشلایان افغانستانده ،
 برفاج کونلدری بویک بر اختلال بیقیدیشی
 خنده مختلف منیلردن برطاقم معلومات
 آلتیمدر . ایسک خیرل ، کنج امیر الله
 اسیراف طویلاش اولان محمد علی فدارلیرک
 رستینی امیدسز اوله رق کوستریوزوردی ،
 اک صوکره وارد اولانلر ایسه افغانستانک
 بنوینده کاش خوست ولایتده کی مافان
 قائلکک نسب ساقچیلک اسکی اداره به
 عودت ایجهوم قیام ایتمش اولدقیرنی وامیرک
 وضیته تاما کما اولدیننی کوستریوزور . قیامک
 یاقینده تشکیل ییلمه بیک قوتله احتمالیر برلکده در .
 برفاج کونه قدر الفان احوالی خنده وضع
 معلومات آله حقیقی شهنش اولقله برار کرک
 انکلیز و کرکه روس محافلندن آنا صوکره
 خیرل ، بتون ناملک افشار وقتنی بو مملکت
 یوزومدر .

اولی انکلیز جنوں هندستان کمال
 غولری آنته آتقل سوکره شاه طوسی
 و الا نکلر و واسع اولری قطع ایدرک
 طامق اراضی و اصل اولنجہ قندیلدن
 بدون باشقہ شرائط آنتده حرب ایدل
 جور برطانیہ مسلمان قبائل ایلہ قارشیلا نکلر
 ایدی. و قلیبیوک قاعلمعید شہر اوانش
 معظم تورک اردولر بکید و بریش اولان
 افغانستان، سوک دننه دوست قدر ایلہ
 اولانلری اداره ستمہلرم ضررندرا نکلر
 قاشی، استقلال مدافہ ایچور، بیوق
 عیادلر دمچولونشدر، جریان ایدل، عیارک
 امانلیک تمام ایلہ نتیجہ و بریش اولقل
 رابر انکلیز، افغانیلری ما کت لری
 آنتده آلمانقلر و اولرله ضیا اوللا
 شعلی موافق کوردنلردی، نہایت
 اولر طوقور عین عصرک سوکره طوسی
 هندستان، افغان جدودندہ سکوت کاسی
 ایدی، انصادا هندستانکہ مناسبہ ہونکہ
 خود اولان افغانستان چوندل سوکره ایلہ
 عدالرحظہ اولی حیدرہ حال ادا ہونکہ
 مسالمنورہ، نہایت خوب ایدی،
 لکنہ ایہ جو ممکن کایا ہونکہ آنتہ
 آلازلر دوسرک اولر کسب اولر آدیج

ترقیاتینہ غارتی بر حسب مقلندہ قولانی
 املدن فرات ایش کلادی۔
 سیاست کی بائیلیجہ میز وصلی داما
 حیلہ و خدعہ شاہ ازلی ابداع ایتکدن
 مبارت یولنان ، یون ملطری ، یون
 مملکتی بر انتفاع آلی اولهرق قولانی
 ایچون جزو دانلرندہ و عدلون ، قتل عاملہ
 قدر بیک بر وساطت موجود اولان انگلیزلر
 اھالیلرک استقلالینہ تقدر سر بوط بر قوم
 اوله قلمی یک آبی تحریرلہ آ کلادی
 سوکرہ اونلری ظاہر استقل اوله قلمینہ انتفاع
 ایتکلہ برابر ال آلتدن بحارہ لک دنیا دن
 آری ، عصری ترقیاتدن ، صافی قنایلردن
 محروم اولهرق یساملری ، دائما ہندستانہ
 مفتقر قلملری ایچون نہ ممکنہ بایورلری۔
 حمدیک امیرک بیوک یدری عبدالرحمن خان
 انگلیزلرک چوہیلہ سی سزوی ۔ مملکتی
 قورنارسی ، کری قالی سردولتک ، بالخاصہ
 مسلمان و شرقایلرک باشلری اوزرندہ مملقدہ
 طوران قلبی بر طرف ایتک ایچون تو تانمک
 لزومی آ کلادی ۔ فقط بوتک ایچون علم ،
 صنت ، پارہ لازمی ۔ افاضتان ایسہ
 بونلرک ہیندن بحر ومدی ۔ مکت آجق ،
 یول یاہتی ، سلاح و مهمات بولتی ایجاب
 ایدرکن انگلیزلری توش قولاندیرماق دہ
 کوزدن اوزاق طو تولہ سارڈی ۔ مملکتہ
 ہرمانکی بر ترقی حریان اویاندیرمق ایچون
 محنت اجتی مشغول کیرلہلی ایدی ۔ اصل
 مشکلاتدہ بوندہ ایدی ۔ افاضتان ، ایکی
 بیوک و حریص قومشو دولت تہستہ امنیت
 ایدہ سزڈی ۔ اوزو یاد دہ کیریلہ یک متہ مملک
 افاضتہ خالصانہ خدمت ایدہ یک بر دہ اجتی منافعی
 ترویج ایدیرمکہ بایستملری ، و بو بوزدن
 دولت آراستدہ اوزتہ آسیا ایچون برزقات
 اویانہ سی و نتیجہ دہ افاضتانک بر ملا کتہ
 سرورق قلمی ممکندی ۔ مملکتہ سکم
 سوزمکدہ اولان دھنتلی جہاک و افسردہ
 ایش ایشہ کتیریلہ یک غریب تہ مملکدن
 استفادہ مائندی ۔ عبدالرحمن خان الشعوافق
 چارہ اولهرق تیزک متخصصلری جلدی
 دوشوندی ۔ واقعہ او اٹادہ تیزکیادہ دہ یک میدول
 بر متخصصلرہیں بوقدی ۔ فقط بر موقعدہ ایمانی
 اوتہ دنیوی اوزویا ایلہ تاسدہ بولندیرمک
 جوق دہ اولدہ بر قسم اختصاص مکتیبری
 وجود کیرمشدک ۔ بناء علیہ افاضتہ لستہ
 جوق ایلریدہ ایدک ۔

امیر عبدالرحمنك بو قشنى ايجه مساعد
 نمره لر ووردى. افغانده حكومه كرز بوش
 مكملات پايدى. بوقاج مكب ايتدى.
 اردونك تىق ايتون پاليتايدى. تىق
 كندى اشتراكلى اولمىزى مملكتده
 كوزولمك باشلايان بى ايكي ايتىز ان ترق
 يله انگلزلرده شپه اوياديرمه قاق كندى.
 امير عبدالرحمنك اوغلى اولوب پدريك تىق
 تىق دواى كندى برونه عدايتن اولان
 امير حبيب الله خان عليه برماقم حريس افغان
 زباني الله ايتدى. متصيرى تحريك
 ايتدى. نهايت بركون حبيب الله خان يادرنده
 اولوب بولوندى. بونك اوزرنه متول اميرك
 اويتى اوغلى شيدىكى افغان حكمدارى
 امان الله خان، مملكتك اداره سنى انه آلدى.
 پدريك كاتلرنى بولدى. تجزيه ايتدى.
 انگلزلره حرب ايتدى.
 افغان اردوسى تورك مصلحلى سايه سنده
 بوق ترق ايتدى. انگلزلرك هنداردوسيله
 وقوع بولان محاربه افغانلر قهرانه
 برغله احراز ايدى. موش اولقه برابرافغانلار
 انگلزمه وبتون دنيايه قارشى تام استلالى
 تامين ايتدى. بوندى سوكره يتون مساعيسى.
 نصرل اوزرنى كويى قورازق افغانلانى
 قرون وسطى دن يكرمتنى نصره نقل ايتدى.
 اوزوليه طله كوندردى. داخلده اوزك
 وقير بوجوقلره مخصوص مكنيلر آيدى.
 قوتلرى مكن ميره عصرى احتياجلره
 بويق ايتدى. بوق صلاح و مهمات باريندى
 تاسيس ايتدى.
 روسيه، توركي و ديكر اوزرهادونلرله
 مناسبات تاسيس ايتدى. مهادله لر نند
 ايتدى. آزوت ايجنده بويوك ترقيات حصول
 بولدى. ققط افغانلارك بو ترقيسى
 شپهز داخلده و خارجه اي ر كوزله
 كوزمىلر يك بولدى. اولان داخلده
 بوزلجه سنده بويى شاق اوزرنده بر شاق
 خرافاتك باردينده حكمران اولان متعب
 و ساغل خواجلر، كندرمه و سوندى. مهادله
 ايتكى اوكرتى مكنده و شغال ايدى ايتدى.

اقفانہ عصیانى باصدير۔

بييور، كابلده عسكر جمعى

اقفانستانك پارس سفيرى طرزى

خان قريبا كابلده كيدى جك وخارجيه

نظارتى اشغال ايده جكدى

اقفانستانك لوندرد سفارتشده

تيرلات اوله جقدر

۹ مائس تاريخيله وارسدن (تائيس) غزتهته

اشمار اولتيور :

اقفانستانك پارس سفيرى طرزى خانك قريبا

كابلده كيدوب خارجيه نظرى اولسى محتمل

عد اولتيور . طرزى خانك يرينه كيمك سفير

تدين اولته جنى حتمده معلومات آله مامشدر.

سيملادن تايجه اشمار ايدليكنه نظراً

اقفانستانك لوندرد سفارتشده دغى تيدل

وقوع بوله جقدر .

سيملادن تايجه اشمار اولتيور :

اتفانستانده وضعيت حالا مبهم ومشكل

كورد بييور . بدايتمده عصات موقتيت تزانير

كبي اولشدر . قط نيبانك صوك اويچ كوتى

طرزده مطالع حرب بونلرك طايهنده دوشمدر .

بعضلى عصات التحاق ايدن شيلزاقى قبائلنك

اتفاذ ايدم جكى طور وحركت يتون وضعيتك

مفتاحى قشكيل ايدتيور .

صوك خبرلر بونلرك حالا ترددده اولدقلىرى

كوسترييور ايهده اميرك قطلمانه طوغرى

تبايل كيتديكه آرتقنده در . هندستان حدود

دنده كى ماتون وغازده ز شهرلى حالا عصاتك

تحت نهديتمده در .

بر طرفدن امير طرفدارانك صوك كونلردمكى

موقتيلرى وديكر طرفدن عصيان منطقلرينه

كوندريان تهوره قطلمانى استقبال حتمده كى

اميدلى آرتدريمشدر .

كابلدن وارد اولان خبرلر اردو ايجون

سرعتله عسكر جمع ايدليكنى كوسترمكده در .

هرلشمسی: ۶ صيفردار ۳ غرورتن	آپونہ شرايطی: توکە دانقده سنه کی ۱۳۰۳ هـ کی آلیس ۱۳۰۰ لوج آلیس ۲۱۰ لوجون . توک اشیا ایرون : سنه کی ۱۳۰۰ هـ کی آلیس ۱۳۰۰ لوج آلیس ۱۰۰ غرورتن .	۱۰ ۱۶ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰ ۱۳۱ ۱۳۲ ۱۳۳ ۱۳۴ ۱۳۵ ۱۳۶ ۱۳۷ ۱۳۸ ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۴۱ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۴۴ ۱۴۵ ۱۴۶ ۱۴۷ ۱۴۸ ۱۴۹ ۱۵۰	برنجی شتا - ورمو : ۱۰ باسورگی : لیس تادی آداره خانسی ؟ چون کوبه فرستنده دانه : حورمه ظرفه : اشکارا حوروت : بشورن ۲۳۱۸
-----------------------------------	---	---	---

افغان سفیری

آنقره سفارتنده ایقا ایدیلدی

آنقرده ایمایس (خصوصی شنا بوسیدن) —

بوگون کابلدن افغانستان آنقره سفارتخانهسی

کان تلغرافده سفیر احمد خانک نزد بزده

ایقا ایدیلدی و وطنده دوامی تبلیغ اید

چشمه . معلوم اولدینی اوزره مشارالیهک

پینه متدما هندستان جنرال قونسولوسسی سید

خان توفیق ایدیلدی .

عزیز مسافرلر یمز استانبوله کلیورلر

افغان قرالی امان الله خان حضرتلری ایله قرالیچه ساعت
آئیده استانبوله مواصات ایتمش بولنه جقلر و در حال
آنقره یه حرکت ایده جکار در

استانبول ۱۹ (مخبر مخصوص دزدن) — افغان قرالی امان الله خان حضرتلری
بوکون استانبول ته تحریف ایده جکار در .

قرال و قرالیچه حضرتلری حامل اولان (ازمیر) واپوری اوکلدهن سوکره
ساعت اون ویده قره قاز بوناز بیک او — میل آییقلر نده بولونه حق و دونمازک
استانبوله کی انسانی لار دندن فارشیلانده جقدن .

قرال و قرالیچه حضرتلری بونازلده استقبال ایده جک اولان هیئت، بوکون ساعت
ملقوزده قواقره متوجهاً سرکه جیدن حرکت ایله شدن .

قرال حضرتلری قواقرده مارپ انداختی صورتیله سالاملانجه حق و بونی متعاقب
قواقرده بولانه حق اولان استقبال هیئتی (ازمیر) واپورینه کیده رک عرض خوش
آیدی ایله جکار در .

تنگام اولانان پروغراه کوزده ازمیر واپوری تام ساعت اون کوزده حیدر پاشا ریختیمه
تقریب ایشق بولانه حق و قرال حضرتلری ایله قرالیچه ، واپوردن چیقار چیقماز
سیاحتلرینه تخصیص ایتمش بولان تون مخصوصه راکباً دره ن آنقره یه حرکت
ایده جکار در .

افغان قرالی امان الله خان حضرتلری سیواستوبوله مواصات ایتمکارتده موسقوه
سفیر مشرفی بک لار دندن مهماندارانلرینه تویج ایتمش اولان فخر الدین وناسی
پاشا لار تقدیم ایتمش لار در .

فخر الدین پاشا ، غازی حضرتلری ایله سماکتدن نامه مهماندار اولدولرینی قراله
عرض ایشق و غازی بیک سلاملرینی یلدرم شدن .

قرال حضرتلری مقابله ده بولانه حق دیمشدر ، که :

« یاک مشکره ، تورکیه یه کیده حکمدن سویش و هیجان ایچنده یم . حدیاتی
ایطفا غازی حضرتلرینه ابلاغ ایلمکری رحا ایدرم . »

قرال حضرتلری ، تقدیم مراسمندن سوکره همان موتورله (ازمیر) واپورینی
تشریف ایتلر و واپوره چیقار چیقماز بار اعتمزی سالاملار در .

واپورده کی بخربه سکر لمر ، برقصه منتظره حالده قرال و قرالیچه
حضراته رسد سلامی ایتمش لار و (پاشا) دیره باغیر مشلدر . قرال عسکر لمر
اندانده بولمش دیمده غازی لار اولمشدر . واپور ، همان سیواستوبولدن
آیرلدی .

افغانستانده کی عصیانک صوکی

۲۴ ایلول تاریخی « فراتقورتەر چایتونخ » دن :
 کابلک ۱۰۰ کیلومتره قادار جنوبینده، دوشریدن دوشری به
 هندستانه هم حدود، شرقده انکتره حاکمیتده بولونان
 « طوری » و جنوبده مستقل عشائر دن « وزیری » و « سلفان کال »
 قبائلنک مسکون اولدقلری منطقه لرله تحدید ایدلمش « خوست »
 ولایتی بولونمقده در .

خوست شهری « مانغال » قبیله سی ایله مسکوندر . بوراده
 کچن سنه چوق بویوک بر کوچک وزحمتله باصدیریلایله جک
 قادار شدتلی بر عصیان وقوعبولمشدر .

عاصیلرک رئیس ، بو منطقه نک هر طرفنده مظهر حرمت
 و اعتبار اولان اختیار ، علیل بر منلا ایدی .

بو عصیانک موفقیتلری ذرو و سنده برده حکمدارلق دعواستده
 بولونان و کندی ادطاسنه نظراً ۱۸۸۰ ده هندستانده لورد
 روبه رت طرفندن توقیف ایدیلن امیر یعقوب خانک اخلاقندن
 - قرابت و نسل اعتباریله اولدقجه اوزاق - عبدالکریم پیدا
 اولدی . هندستان غزته لریه نظراً بو، ماهیتی مجهول بر
 شخصدی . کابله بو عصیانک مشوق و محرکی اولارق انکتره دن
 شبه ایدیلیور و بو تفسیر طبیعتیله روسلر طرفندن چوق فضله
 برمنویتنه تا کید و تقویه ایدیلهرک بوتون جهانیه اعلان ایدیلدیکنه
 رغماً عاصیلرک مطالبنده بوندرک کنج امیر امان الله خانک عصری
 اجرا آتی دینسزک و کافرک طرزنده بر جنایت تلقی ایدن
 « اسکی افغانلیق » غایه لرله تطابق کوزه چارپیوردی .

في الحقيقة بيك سنه بي بر قاچ سنه ايچنده آتلامق وبوقادار
سريع بر انكشاف امكاني اولديني آشكاردور . بوسيله حتى
حقيقتده قسماً قابل اعتراض اولان يكي استقامتك تجددسياستنه
واسع محملرك كوسترديكي عدم ممنونيت ورضا آ كلاشيلماياچق
بر حادثه ده كيلدر . تكرار «خوست» لره عودت ايدهلم .
بونلر دارلامان پروژدسنگ تعطيلني، اوروپا ليلارك اوزاقلاشدير-
ئالريني ويكي جزا قانوننگ العاسني طلب ايدييورلردى . بمطاب
بوراده محتاج ايضاحدر : دارلامان انشا ايديلمكده بولونان ،
كابل جوارنده اميرك يكي مركززادارهسنگ اسميدر . بوانشا آت
شيمدى به قادار محلي وضعيت ماليه به كوره چوق يوكسك
مقدارده مبالغ يوتمش در .

بونك ختامى هنوز موضوع بحث بيله اولاماقده در . بو
تأسيساتنه تخصيص اولنان پارهلر هيچ برئمره وبرمدى . ونهايت
انشا آتله لازم اولان اراضينك جبرى بر چرچيوه ايچنده
استملاكي ، وچوق فنا برشكلده تضمين وتعويضى خلقده چوق
قوتلى برحسن عصيان اويانديردي . انشا آتك بر آلمان ادارهسى
آلتنده اولديني وافغانليلرك اجانبه قارشى دويدقلى تفرت
وخصومت حسلى دوشونولورسه قباحتك برقسمكده اجنيلره
يوكله تيلمسى چوق واضح بر صورتده آ كلاشيله بيلير . بوندن
ماعدا بورايه كتيريلن اجنيلر ، هيسنه بردن مناسب ايش
بولونه ميه جق قادار فضله برمقدارده در . كچه ملىك پاراسنگ
غرنكلره يديرلمسى تلقيسى دوغرى دكلاهده افغانليلرك ابتدائى
دوشونجه طرزى نظر دقنه آلتيرسه قابل تفهمدر .

نهايت برده يكي قانونك نشر واعلاني ، يكانه واك يوكسك
كتاب قانون اوله رق قرآنك موجوديتنى قبول وبوتون آتار
بيشرك ديتسز وشيطان ايشى اولديني تلقى وقناعتنى ايدينش
متمعصب صتقنجه بويوك برحدت وعصبيتله قارشىلاشمس ورسورو
اعتراض ياغمورلرى ياغمشدى .

عاصيلره قارشى سوق ايديلن قطعانك باش قوماندانى
شيمديكي حربيه ناظرى ووقيله اوروپايه كوندريلن اميرك
حوق العاده تمثيل هيئتى وآلمانيايه ده كلن هيئتك رئيسى اولمغله

مغروق محمد والی خان ایدی . مومی الیه چوق آرز بر زمانده
 اوردوسنک قسم کلیسی الیه برلکده « کرده چ ده کی قرار کاهنده
 عاصیل طرفدن محاصره ایدلمش وهان هان بوتون ۱۹۲۴
 سنهسی یازی شایان حیرت برفعالیتسزلاک ایچنده کچیرمشدی .
 بو اتاده اساسی حربلر ایکی نقطه ده تمرکز ایتشدی . بریسی
 « اولول آباد » جنوبنده احمد کال جوارنده ، دیگرکی « آل
 تیور » کچینده که ، بوراسنی عاصیلر ضبط ایتشاردی .
 بورادن ، کابلدن آنجق ۶۰ الی ۷۰ کیلو متره اوزاقده
 « جزایق » جوارنده منبت « لوغار » اوواسنه دوغری کیدن
 جاده بولونمقددر . وینه بوراده « مانغالار » اوردو ارکان
 حربیه سنک چوق خفیف مشرب ریسی عبد الحمید خانی پوصویه
 دوشوردک قتل ایتکه موفق اولشاردر .
 آرتق عاصیلر موفقیتلرینک ذروه سنه واصل اولشار وهر
 کون کابلده عصاتک مظفرآ پای تخنه کیرماری بکله نیوردی .
 حتی اودرجه ده که اجانب محلاتنده حیات ومالارینی تحت
 تأمینه آلتق ایچون مقتضی تدابیر اتخا ایدیلکده باشلانمشدی .
 عینی زمانده امیره برسوه قصد اجراسی مقصدیله ۲۰۰۰۰
 « وارداق » لینگ « غزنه » طرفدن تعرض ایددجکیری
 شایعه سی اوزرینه آمینک یاغمان داغی اتکارنده کی یاز صیفیه لرنده
 بولونان نظار بردنبره کابلده ، حصارلره دوندیلر .
 وزیرستاندن کان شایعه لره نظراً وزیریلرده عصاته التحاق
 ایتک اوزره وبوناردن ماعدا قندهارک یقینارنده مقیم وچوقه
 تقوتلی وسلاحشور غایمایی قبیله سی ده امیر طرفنی ترک ایتکه
 بمتایل بولونیورلر مش . حتی « خوست » دن مورود خبرلر
 حکمدارلق دعواسنده بولونان عبدالکریمک ایلریده شیمدیکی
 حکومتک وظائفنی دوراً آلاجق بر حکومت تأسیسنی وناظرلر
 تعیین ایتدیکنی بیلدیریورلردی .

بوتلره نظراً وضعیت چوق بحرانلی و امیر ایچون امیدسز برشکلده کورونیوردی . بو وضعیت قارشوسنده عاجلاً یکی عساکر ، بالخاصه « کوهستان » دن سلاح آلتنه چاغیرلدی . ودرحال جههیه سوق اولوندی . برطرفده اوزمانکی داخلیه ناظری خلقی تسکین ایچون « وارداق » ه کیدرکن دیگر طرفدهده لوغار اوواستنده واسع املا که صاحب اولمسی اعتباریله بیویوک برنفوزه مالک بولونان اوزمانکی موسقووا سفیری غلام بیخی خان مواقع مذکوردهده اجرای تأثیر ایتمکه باشلامشدی .

تهایت « کبر » کچیدی شمالنده افغان - هندستان حدودنده محقیم و اصول حربلرینه انکلیزلرک چوق کوزهل شه داوولدقاری فوق العاده جنسکاور « مهمان » قبیله سی امیرک امدادینه قوشدی . عینی زماندهده افغانلیلرک یکانه طیاره سی ، برآلمان طیاره جیسینک اداره سنده کی آلمان ماکنه سنک یایدینی کشف اوچوشلری سایه سنده دشمن مواضعنک کشفی و محاصره آلتنده بولونان محمد والی خان ایله ارتباط تأمیننه موفق اولوندی . دیگر طرفندن ده حکومت قوتلری « جزارق » جهتدن تعرضله ، دشمن آلتنده بولونان « آلتیار » کچیدینی آلتنه موفق اولاش

و بوضورتله اولاه خورست « ولایتنه » برمدخل آلتنه ایدلمس تانیآده « کردچ » ده کی قطعات بسله تمس بولونیوردی . ارتق عصانک مقدراتی تعین ایتمش دی . چونکه « احمدکال » جوارندهده متحدالمرکز تعرضله کیریشیلمکه باشلامشدی . مع مافیله موضعی مصادمه لرله حرب آبی اوزون سورمش و آنحق بوسنه تک ایلمک بهارنده اوراده کی قطعات عودت ایدنه بیلمشدی . بوکون بیله مملکتده غلام بیخی خان اداره سنده قوتلی بر اشغال عسکری موجوددر .

« مانقال » لر قسماً آک قوتلی حدود قبیله لرندن « آفریدی » لره التجا ایتمیلر . « سلیمان کال » لر ایسه هر سنه قیشین اولدینی کبی بوسنده هندستانه عودت ایله دیلر . وسطی آسیاده حرب « ائتلاف دولترینک بزه افترا ایله عطف ایتمکلری شکلده یعنی چوق ابتدائی و وحشیانه در .

اردو بوتون اختیار ارککلر ، قادینلر و چو جقلری طویلا - بهرق ظفر دوتوشنده برابرنده کوتوردی .

اصل مقصد « بدكده أميره دشمن مخافلک افتراسی »
 قادینك بازارده ساتیلماسی موقع فعله قونمادی، فقط اسپرلرك
 ملكتلرندن اوزاق بر یرده اسكان ایدیلتری قزارلاشدیرلدی -
 اهانت اثری اولارق علیل منلا و اوغلی ده آله کچیرلدی -
 ذاتاً بورالرده اهانت و پارا آیله اطماع او قادار ایلریله مشدرکه
 حربلر، تعرضلرده بو واقعه لر بویوک بر زوك اوینار -
 ۲۶ مایسده أمير بویوکنی بایرام عد ایدن بویوک بر خلقی

کتله سی خضورنده محکمه یی کشاد ایدرك منلا و بر چوقی رؤسای
 محاکمه اتمش و بوراده مومی الهک ملعتلرندن، اهانتلرندن
 بحث ایدرك هپسینی اعدامه محکوم اتمشدر. نهایت حکم اعدام
 بوزواللی کناهکارلره آچیلان بر یا یلیم آتش شکنده ایفا
 واجرا اولونمشدر.

حرب بيمش و أمير کندی اوینه تکرار حاکم اولمشدی -
 یالکیز وضعیت حقننده برایی مطالعه در میان ایدلسی لازم کله جک -
 اولا أمير لاحق زماننده اوردونک پک اهل ایدلیکی،
 عصاتک قازاندقلى مهم موفقیتلردن، آکلاشیلیمقدمدر.

بو حقیقت الیوم کابلده ده نظر دقتها آلمش و هر زماندن زیاده
 اوردونک اصلاحنه صرف غیرت ایدلمکده در. او اوردوکه
 أمير حاضرک سانی زماننده افغانسته تانده چوق جالب حرمت
 و اطاعت بر قوت تشکیل ایتکده ایدی.

دیگر طرفدن بو عصیانک انکلترونک تشویقیه وجوده
 کله سی ادعاسنی ده اولدینی کی کچمیه لم.

هیچ شبهه سز انکلیزرلر امیر امان اللهدن زیاده اوندن دهه
آز انکلیز دشمنی بر امیری افغانلیلرک باشنده کورمک
ایستلردی .

فقط عصاتک تسلیح؛ تجهیز و اداره سی، انکلیزرلرک بو
خصوصده یاردیم ایتمدیکنی گوسترمکده و دایما اولدیغی کبی
حادثاتک نتیجه سنه انتظار ایله شو ویا بو طرفی التزامدن اجتناب
ایلمدیکنی میدانه چیقارمقده در .

بونکله برابر انکلیزله بورادن بوسبوتون الی بوش
حیقمادی .

آفریدیلر نزدیکه قاچان مانغاللر انکلیزله ، هندستان شمال
غربی حدود ولایتلرینی افغان تعرضلرینه قارشی محافظه ضمنتده
ممنونیتله یاردیم ایده جک وانکلیز آنغلو - هند اردوسنه چوق
مکمل بر « ماته ریال » اولاجق بر قوت تقدیم ایتمشلردر .
گرچه امیر اسقاط ایلمه دی . فقط انکلیزرلرک ایسته دیکی
اولدی ، قیغلی حدود ولایتلری هر زمانکندن دهه امین بر
وضعیتده بولونیور .

EK-25 "1919 AFGAN-İNGİLİZ HARBI", Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti
Talim ve Terbiye Dairesince yayınlanmış, Matbaa-i Osmaniye, 1922.

1214

ارکان حربیہ عمومیہ ریاستی تعلیم و تربیہ دائرہ منجہ نشر اولو عشر

۱۹۱۹

افغان - انگلیز حربی

112

مترجمی

* * *

تین خارچندہ بر فرو کیسی وارد

در سعادت

مطبعہ عثمانیہ

۱۳۴۱

افغان - انګلیز محاربه سی

(۱۹۱۹)

انګلیز، افغانانو له بر قایچ دغه محاربه ایشلردر . فقط اسکی محاربه لړک هرچ برنده
(۱۹۱۹) محاربه سنده اولدیجی درجه ده بیوک قوتله حرکت ایتامشلردر .

هندستانده ظهور ایدن بیوک اختلال لارده دخی « مثلا ۱۸۵۸ اختلال کیرنده و ۱۸۹۷
سینده هندستان - افغانستان حدودی قیائلک عمومی عیسانده » ۱۹۱۹ محاربه سنده کی
قوت قدر بر قوت جمعته احتیاج کورمانه شلردی . انګلیز هر نه دغه بو ۱۹۱۹ افغان
محاربه سنده بیوک بر اهمیت و برمش و ابلک دغه اوله رقی بیوک بر اردو جمع و استخدام
ایشلردر .

هندستانک افغان لره قارشی مدافعه سی پلانی حرب عمومی ائسانده ، ۱۹۱۶ ده ترتیب
ایدیشدر . افغانستان ابله بر محاربه ظهورنده هندستان اردوسی ، مذکور پلان موجب
افغانستان حدودنده حال مدافعه ده قاله جق و تدرسه کیمک لازم کلدیکی حالده ده حدوددن
اوزاقلره اوزانیه جقدی .

وینه بو پلان موجبجه هندستانک افغان لره قارشی مدافعه سی چون هندستان اردوسی
باش قوماندانانی امرینه امنیت داخلیه ، امور قطعاندن باشقه دوت فرقه پیاده ، اوچ
لوا حدود عسکری ، دوت لوا سواری (طویجی غیر معلوم) دن تیارت سیار و سفر بر
بر قوت تخصیص ایدیشیدی . بو اردونک هراحتاله قارشی حرکت ایدیه لیکه صورتده
ترتیب واحضاری مقرر ایکن حرب عمومی سیبله نواقصی چوق ایدی . مثلا : هندستان
اردوسنده طایع محاربه لریه ایشمش بر چوق ضابطان ابله قطعات فیه ضابطانک ایلرزه ،
مدینه کتاب

حرب عمومی ايجابی اوله رق اوروپايه کوندرلمشردی و يونلر افغان مجاربه سنک باشلادینی تاريخده اوروپادن هنوز هندستانه عودت ايتماشلردی .

۱۹۱۸ نهسی نهایتده اوروپاده حرب عمومی متارکسی عقد اولتجه ۱۹۱۹ نهسی بدایتده هندستان اردوسی اوروپادهکی هندستان قطعاتنک یقینه هندستانه عودت ایدجکی مطالعه سیله ترتیب حضریدن فضله افرادینی ده ترخیص ایتدی . فی الحقیقه عمومی سفر برلک و حرب سیبیه هندستانده و انکترده صنعت طور مشیدی . فابریقه لری جنلانیدیرمق ایچون حالا سلاح آلتده بهوده یره بکله مکده اولان ترتیب حضری فضله سنک هان ترخیصیه ایش باشه سوقاری ایشاب ایدیوردی .

لکن بو مطالعه لری هپ یا کلس چیتدی : ۱۹۱۹ نهسی نیسانده هندستانک هر طرفده اختلال ظهور ایتدی . حکومت هر مههم یرد بر قطعه عسکریه اقامه نه مجبور اولدی . برای قدر سو کرده (۱۹۱۹ داینده) ، ترخیص و اختلال سیبیه ضعیفله مش و طاغلمش اولان هندستان اردوسی کنديسته قرشی افغانستان اردوسنک حرکته کلديکینی کوردی .

۱۹۱۹ نیسان اختلالی هندستانده او درجه چابوق توسع ایتدی و علولندی که ۱۳ و ۱۴ نیسانده (لاهور) ک شمندوفر استاسیونی بیله اختلالچیلر آله دوشیدی و یاریم کون اولنلرک آله قالدی . حکومت ، استاسیونی استرداد ایچون پیاده ، سواری و چوپوچیدن مرکب بر فرزه سوقه مجبور اولدی . بو فرزه ایله اختلالچیلر آردسنده مصادمه غایت شدتلی جریان ایتدی . طرفیندن بش یوز مقبول و ۱۵۰۰ مجروح صایلمشدر . استاسیون ، ایشته بویه مشکلات ایله آله کپدی . بونکجه برابر (سند) نهری بویجه و پنجاب ولایتی داخلنده دمیر یولی ، اختلالچیلر طرفیندن بر چوق یرلرنده تخریب ایدلدی . وضعیت بو کونلرده هند حکومتی ایچون بک مشکل و نازک ایدی . فقط بر حسن طالع اثری اوله رق هندستان لیمانلرینه عراقدن کن بر قول اردو په تیشیوردی (بو قول اردو ، هندستانده حال حضری به کچمک اوزره عراقدن کیوردی) حکومت ، ایشته بو قول اردونک ساحله هنوز ایاق باصمش اولان چوپوچینسی در حال تره ازکاب ایله افغانستان حدودینه سوق ایددرک هندستان اردوسنک ضعیف چوپوچینسی تقویه ایده بیلدی .

(سند) نهرینک صاع ساحلنده بیک مزاحم ایله جمع و تجمید ایدیلایممش اولان ۳۴۰ بیک (مجارب ، غیر مجارب و عماله) انسان و ۱۸۸ بیک (بارکیر ، استر ، دوه) حیوانک اطاشه و اداردهنده فوق العاده مشکلاته تصادف اولتوردی .

هندستانه بولنان یوک اوډوموبیلرینک اکثریسی حرب عمومیده اوروپایه وبارکیر، استر، دوه کبی وسائط نقلیهده عراقه کوندرلشیدی. اهالی، اللرنده قلمس اولان حیواناتی هم احتیاج هم اختلال سببیه حکومت ویرمیورلردی. اردوده حیوان موجودی بک آز ایدی. بناءً علیه ارزاق و مهمات نقلیاتی فوق العاده مشکلات ایله جریان ایدیدوردی. بوسببیه حکومت شریکترک و اهالیکنک اوډوموبیلرینی جبراً آلدی و امریقاندن هندستانه یکی کلمس اولان بر اوډوموبیل شریکتنک آرابهلرینی ده صادرده ایددی و بوسببیهده ارزاق و مهمات پشاوردن ایلرینه نقل ایدیلیدی. حکومت، هرکون پشاوردن خیر کچیدینه بش یوز طون انګلیزی ارزاق و مهمات نقلیه مجبور ایدی. بومتدار حمله همان کابل دالذکر صادرده مالی موتورلرله یاپیدی.

هندستان حکومتی هندستانک مدافعه سی پلانی موجبتجه حرب عمومی اثناسنده افغانستان حدودینه قارشی وجوده کتیرمش اولدینی اوډوموبیل یوللرندن چوق استفاده ایددی. بویوللر شولردر:

- ۱ - لنډی کوتال - جمرود - جمرود: پشاور ایله لنډی کوتال آرسنده برقلعه در [
  - ۲ - کوهات - یاره چنار - یاره چنار: افغانستانک خوست علاقهنسنگ شریکته حدوده یقین بر یردر [
  - ۳ - بانو - میرامشاد [میرامشاد: افغان حدودینه یقین بر یردر [
  - ۴ - دیره اسماعیل خان - تانق
  - ۵ - سوی - کوودتا
- حرب عمومی اثناسنده وجوده کتیرمش اولان بویوللر اوډوموبیل مرورینه مساعد اوله رق یابیش و صولر اوزرینه ده دیمیر کوپولر آییلمشیدی.

هندستان اردوسی باش قوماندانی جنرال (مونرو) سالتالذکر اردوسندن:

- ۱ - پشاور - کابل یولی اوزرنده، خیر کچیدینک مدافعه سیچون، (مذکور کچیک محافظه سه مأمور قطعان دائمه دن باشقه) ایکی پیاده فرقه سیله [برسواری لواسی.
- ۲ - کوهات - کرم - کابل یوله (بو استقامتده بولنان قلعه لرده کی دائمی عسکر دن باشقه) برلوا پیاده.
- ۳ - بانو - غزنین یوله برلوا پیاده.

[هندستان اردوسنده بر پیاده فرقه سی ۱۴ طاہرردر.

افغان انکلیز محاربه سی

- ۴ - دره اسمعیل خان - غزنین یوکه بر لوا پیاده .
- ۵ - کوروتتا - قندهار یوکه بر فرقه پیاده و بر لوا سواری .
- ۶ - بلوچستان شمندوفرلرینک محافظه - چون (نوشکی) موقعه اوچ طاہور پیاده ، ایکی بلوک سواری ، ایکی بلوک استحکام و ایکی طیاره تخصیص ایتدی .
- احتیاط عمومی اوله رقدہ الی التده بر فرقه پیاده ، بر فرقه سواری آلیقیدی . (بخاربه ائسانده کوربان لزوم اوزرینه احتیاط عمومی به مختلف قطعاتدن بر رقطه آلتق صورتیه وجوده کتیران ایکی مرتب لوا دها علاوه ایدش و هندستانده نالف الد کر اردو قوتنه ضمیمه ۷ لوا پیاده و بر لوا سواری تشکیل ایدیله رک سیار اردونک قوتی جمعاً ایدی فرقه پیاده ، درت لوا سواری و احتیاط عمومی ده بش لوا پیاده و بر لوا سواری به ابلاغ ایدلشد (و بو ترتیابه نظراً اردوسنی (شمال غربی غروبی) ، (بلوچستان غروبی) نامیله ایکی به ایروب شمال غربی غروبه جنرال « بردهت » ی ، بلوچستان غروبه ده جنرال « اوبس فہر » ی قوماندان تعیین ایلدی . فقط محاربه ائسانده شمال غربی غروبی ده ایکی به تقسیم اولوندی . پنجابده کی قسمی جنرال « بردهت » قوماندانده ذلدی . وزیرستانده بولتان قسنہ جنرال (قلی مو) قوماندان اولدی .
- ایراق داخلندہ (خراسان) ددہ جنرال « مہلی سان » قوماندانده برانکلیز قوتی واردی . شاید روسیہ ، افغانستانہ معاونت ایدہ جک اولورسه بو قوت ممانتہ مأمور ایدلشدی (موجودی غیر معلوم)
- انکلیز ازدونک بوقتیچانہ باقیدرسہ کوریلوزکہ پشاور - کابل استقامتده و قندهار سمندہ قوتیدر ، بو ایکی غروب آردستده ایسہ آچیلق بیوک و وزیرستان کچی اہالیسی جنکاور و افتانلرہ طرفدار بر منطقه موجود اولدینی حالده ضعیقدر . بویله مخاطره لی بروضعیت آلمنہ باش قوماندانی سوق ایدن اسباب مجہولدر . فقط آشاغی بوقاری شویله دوشونمش اولسی محتملدر : [هندستان اختلال ایچندہ در بناء علیہ افغانلرہ محاربه بی چابوق بیتیرمک ضروریدر . بونک ایچون ایسہ جلال آباد وقد ہارک ضبطی کافیدر . بورائر آلدہ ایدیلنجه افغان حکومتی مجبوراً صلحہ طالب اولور . بوندن باشقہ بو ایکی استقامتده بوللر حرکات عسکر یہیہ الوریشلیدر . حالوکہ وزیرستاندن کپہرک (غزنین) د کیدن بوللر حرکات عسکر یہیہ غیر مساعد ، چتین و خراب ، طاغ بوللریذر . بناء علیہ وزیرستان قارشیندہ شمال غربی و بلوچستان غروپلرینک اراسنی محافظہ ایتک اوزرہ حال مدافنہ دہ قالمق لازمدر .]

*
**

افغان-انګلیز محاربه سی

۵
افغانستانک بو محاربه یی اچمی سبی، هندستان اردوستک ضعیف بر زماننده افغانستانک استقلالنی انګلیز حکومتنه قبول ایتدیرمک و امکان حاصل اولورسه افغانلره مسکون بولان (یاغستان) ی انګلیزلردن استرداد ایتک اولسی پک محتلمدر . هیچ شهبه یوقدرکه افغانستان اردوسی هندستانه استیلایی دوشومش اولسون .

افغانلر بو محاربه یه شو صورتله کیریشمی تصمیم ایش ایدیلر: حدود قبائلی آياقلاندیردوق انګلیزلره محاربه یه باشلامق، بونلر انګلیز عسکرنی خیر پالادقن صوکره افغان اردوسی احتیاط کبی ایلری سوردرک بونک مظاهریله قبائل حدودیه یی ده ایلر ایتمک .

بناء علیه افغانستان حکومتی بو نتیجه یی الده ایتک اوزره (جهاد) اعلان ایتدی . (جهاد) ، افغانستانجه وعلی الخصوص سرحد قبائلجه مشهور و دیناً مفروض ایدی .

سرحد قبائلی ، انګلیزلره قارشی بیوک بر قوت و خصومت بسلرلر و خصوصیه انګلیزلره قارشی جهادی بر فریضه دینه صایارلر . بناء علیه جهاد اعلان اولونجه قبائل مذکورده شهبه سز سلاحلانه جق و انګلیزلر اوزرینه آتیه جقلردی .

انګلیزلرک شهبه سز مبالغه لی اولان اعلانلرینه نظراً افغانستان اردوسی بوجه آتی تجمع ایتشدی :

۱ — کابل — پشاور یولنده (۲۹) طابور پیاده (۱۶,۵۰۰ نفر) ، ۷ سواری آلابی (۲,۸۰۰ نفر) ، ۱۱۰ طوب

۲ — غزنین — بانسو و غزنین — دره اسمعیل خان یوللری اوزرنده مه تون ده (یعنی خوست منطقه سنده و کومهل کچدینک مقابلنده) ۱۷ طابور پیاده (۹,۵۰۰ نفر) ، ۳ آلابی سواری (۱,۱۰۰ نفر) ، ۶۰ طوب . (حالبوکه یالکنز آلیشر طوبلی ۳ بطاریه واردی .)

۳ — قندهار — کووستان یولنده (۱۰) طابور پیاده (۵,۰۰۰ نفر) ، بر آلابی سواری (۴۵۰ نفر) ، ۲۴ طوب ، (حالبوکه بورادده آلیشر طوبلی برویا ایکی بطریه واردی .)

۴ — کند و اسمارده (۴) طابور پیاده (۲,۰۰۰ نفر) ، ۴ طوب . [کند و اسمارده هندستانک پانجاوور قضیه منته مقابلدر . بورادده کی افغان قوتی ، انګلیز اردوسندن پانجاوور و چه ترال جهتینه قوت جلبی مقصدیه بولنوردی .] کورولبورکه افغانستان اردوسی عدداً بیله هندستانه بر جمله ده کیرد بیله جک قوتده دکلدی . افغانستانک بتون امیدلری سرحد قبائلنده ایدی . فی الحقیقه سرحد قبائلنک

مسلح افرادی افغانستان اردوستان برقاچ وات فضلہ ایدی . حتی یالکتر وزیریلر ، افغان اردوسنک قوہ عمومیہ سنہ همان معادل بول یوردی .

انکلیزلرک تخمینہ نظراً آفریدیلر ۱۵ - ۲۰ بیگ ، اوردک زئیلر ۲۲ بیگ ، میمندرلر ۱۸ بیگ ، مسعودیلر ۱۰ بیگ ، وزیریلر اوتوزیک مسلح محارب چیقاررلر .

سرحد قبائلی کرچه بیوک بز مسلح قوت چیقارمقده ایسه لرده باشلرنده اونلرک حرکت و فعالیتلرینی توحید ایده بیله جک بر قوت و قدرت بولنامسی بیوک بر نقصان ایدی .

کرچه افغانان حکومتی قبائل ایچنه بعض (منصبدار) لر کوندردی ، حتی اسلحه و مهمات دوردی ایدهده بومتفرق و متشعب انسان جمعیتلرینی توحید ایده جک بر قوماندان

نقصانی تلافی ایده بومدی و محاربه اثنا سنده آکلاشیلدی که قبائل حدودی دهه سلاح و خصوصاً جیخانہ درجه کفایده دکلدنر . بناء علیه افغان اردوسنک یک کوروندیکی قبائل مذکوردهنک

حال و وضعیتنی وقت حضرده تحقیق و تثبیت خصوصنده بیوک بر اهمال و تیب کونترلمشدر . افغان اردوسی ، خیر و کرم جهتندن تعرض اتمکی تصمیم ایلمشدی . اکر سفرك

قرارلاشدرلرینی زمان تصمیم اولنان ترتیبات وجیهه حرکت ایدلسه ایدی انکلیزلرک فنا بروضیته دوشه جگاری شهنزردی ، فقط مع الاسف اومقررات تطبیق اولنه مادی .

حرکات ، غایت انتظامسز جریان ایدی . یوقاریده ذکرکی کچدیکی وجیهه اولاقبائل محاربه بیله باشلا بیه جق ، اوندن صوکرده عسا کر نظامیه قبائلی ایلری به سورده جگدی .

حالبوکه ایس برعکس اولدی . قبائل هنوز طویلانوب محاربه بیله باشلامه دن اول قطعات نظامیه محاربه بیله کیردی وقبائلک آياقلا نوب اجماع ایتمکی زمان ایسه قطعات نظامیه

انکلیزلر اوکنده رجعه مجبور اولمشدی . بوندن باشقه اردونک مختلف غروب لری آرا سنده ده حرکات توحید اولنه مادی . خیر استقامتنده کی غروب مایس ابتدالرنده محاربه بیله کیردی .

خوست منطقه سنده کی غروب مایس اورته لرنده ایسه باشلادی . قندهارده کی غروب ایسه مصالحه امضا اولتجه بیله قدر بلا حرکت قالدی .

بو ، نیچون بویه اولدی ومقررات ابتدایه نیچون صورت مکوسه ده تطبیق ایلدی؟

(دکه) حدودنده انکلیز طیاره لری بر حدود پوسته سنی بومباردمان ایتشلر ، حادثه ،

سردار صالح محمد خانک عزت نفسنه دو قوش و موقع و مأموریت بیله مناسب بر شرف قازانق خولیا سنه قایم لرق بر باصقین حرکتیه خیر کیدینی الده اتمکی قورمش ،

امیرک ویردیکی تعلیماته نظراً حرکت تعرضیه بر یاخود ایکی هفته صوکرده فلان کون باشلا بیه جگدی . سردار صالح محمد خان بو تعلیماته رعایت اتمه دی . آفریدی و میمندرلرک

هنوز مجمع ایتماش اولمیرینه ده اهمیت ویرمه دی و امیرک خبری اولمیریزین عسکرینی حرکت ایتدی .

انګلیزلر، افغانلرک مجاربه آرزولریدن و حاضر لقلریدن هیچ بر خبر آله ماشلردی . افغانلرک حدود جوارنده طوپلانقلرینه و سردار محمد خانک (دکه) ده بولندینه دایر ایلک خبر ۳ مایسده پشاوره واصل اوله بیلدی و خیر جیتدن افغانستان حدودینه دوعری کلن بر اشیای تجاربه قله سی ده ۳ مایسده حدودک هندستان و افغانستان آرا - سنده منازع فیه بر رینه آلیق باشجه مذکور اراضینک کوچک بر افغان منزه سی طرفدن اشغال ایدلش اولدینی کوردی (بو اراضی نارخانه و لندي خانه آرا سنده در . لندي خانه ده انګلیزلرک کوچک بر قله سی واردر)

۲ مایس کیجه سی لندي خانه قله سی جوارنده قامه نک برینجیل جو قویوسندن سو چکن بر قاچ نفر و عمله افغانلر طرفدی اولدورولدی .

۴ مایسده پشاورده افغان پوسته خانه سی مدیری ، امیرک جهاد اعلاقی نشر ایتدی و بو کونلرده مذکور پوسته خانه مدیرینه جلال آباددن برطاقم اعلاقلر کوندرلشیدی . بونلر حرب عمومینک متارک سنی متعاقب انګلیزلرله آلمانلر بینده یکیدن بر مجاربه باشلا - دینقی و مصدده شدلی بر اختلال ظهور ایش اولدینی متضمن ایدی . پوسته خانه مدیری بو اعلاقلرله ده جهاد امریاه برلکده نشر و تعمیم ایلدی . بناء علیه، هند حکومتی ده بش مایسده سقر برلک اعلاقلر ایتدی .

بو تاریخده پشاورده و پشاور ولایتی داخنده جنرال (برده) قومانداسنده آیتدی کی قطعات عسکریه موجوددی :

برنجی ، ایکنجی پیاده فرقه لری ، برنجی . و اونجی سواری لوالری (بونلر او منطقه نک قطعات دایمه سندنلر)

بونلردن باشقه (بانو) : (کوهات) ، (دره جات) دده بر لوا پیاده و سرحد قبائلندن تشکیل ایدلش اولان سرحد میلس قطعاتی بولنیوردی .

جنرال (برده) ، پشاور ولایتده داعیلمش اولان ایکی فرقه سی پشاورده طوپلامق ایستدی . فقط ۴ مایس صباحی افغان پیشدارینک بر مقدار سرحد قبائل افرادی ایله برلکده (لندي کوتال) قله سی جوارینه کلدیکی کورولدی . لندي کوتال قله سی ، خیرکیدینک افغانستان جهنده باشلانغیجی کی دره . قله خارچنده قله افرادیکنک صوبی تدارک ایچون (تنکی) و (باغ) نامرلیله آکیلان ایکی سو قویوسی واردر ،

قلعه ده صو یوقدر . افغان بيشداری ۴ ميس صباحی ايشته بو قویولری ضبط ایتدی .
قلعه نك شمالده (دور سه بهر) و (این پی ناسوکه) صیرتلی واردر ،
قویولره یقیندن حاکمدرلر و خیر یولنه موازی بر استقامتده امتداد ایدرلر .
افغان بيشداری او صیرتلی ده اشنال ایدرک تحکیم ایلدی . شو حالده (لندي کوتال)
محافظتی صوسزلقدن بالطبع بر ایکی کون طرفنده یا تسلیم اوله جق ، یا خود قلعه پی تخلیه
ایله چکله جکدی . بو قلعه ده دائمی صورنده (۴۵۰ — ۵۰۰) نفر بولنیوردی .

بش مایده پشاوردن (لندي کوتال) د او توموبلرله بر قوه امدادیه سئوق
اولوندی ، قلعه موجودی بو صورته زیاده لشدی ، فقط صو احتیاجی ده بالطبع آرندی .
قلعه ده بولان احتیاط صو ، قلعه موجودندن فضله سه کفایت ایدمزدی . بناء علیه
یا قویولری فدا کارلقه استرداد ایتک یا خود قلعه پی تخلیه ایله چکلوب کیتک اقتضا
ایدیوردی .

قلعه محافظلری قوه امدادیه ایله برلکده افغانلره تعرض ایتدیلر ، فقط قویولری
استرداد موفق اوله نادیلر .

سکیز مایده پشاوردن بر قوه امدادیه ده ایتشدی : برنجی لواندن درت طاہور ،
ایکنجی لواندن بر طاہور و اون درت صحرا و جبل طوبی (
بودن باشقه پشاوردکی برنجی فرقه نك متباقی عسکری ده « ۹ » طاہور سکنر
مایده پشاوردن حرکت ایتدی .

سکیز مایده پشاوردن (لندي کوتال) د بيشمش اولان بش طاہور ظهوز مایس
صباحی قلعه محافظلریله برلکده افغانلره تعرض ایتدیلر ، افغانلر اپی شدتلی مقاومت
ایتدیلر نه ده « تنکی » قویوسنی قاپدیردیلر .

اون مایده پشاوردن (لندي کوتال) د اوچ طاہور پیاده ، بر جبل بطریه سی
و بر بلوک میترالیوزدن سرتب بر قوه امدادیه ده ایتشدی . بناء علیه قلعه ده دائمی
محافظلرندن غیر ۸ طاہور پیاده ، بکرمی طوب و بر میترالیوز بلوکی طویل انش بولنیوردی .
اون بر مایده بر بچق طاہور ده ایتشدی . فرقه نك یولده کی متباقی طاہورلرینک ده
بو کون (لندي کوتال) د بيشملری محتلمدی . شو بر قاچ کون طرفنده پشاوردن
بر طیاره فیلوسی ده کیشدی . اون بر مایده انکلیزلر ، افغانلری شدتلی بر بومیاردمانله
صارصدقن صو کره تعرض کچدیلر . تعرض ایچه شدتلی اولدی و باغ قویوسنی ده استرداد
ایدلی . لکن افغانلر قویولره حاکم اولان صیرتلرندن بوسکوری پیاهمدیلر .

افغان انکلیز محاربه سی

انکلیز لږ بوراده محاربه ایډرکن طیاره فیلسی ده (دکه) بی بومباردمانه کیتش و حیوانات طویل لریبه بومبار یاغدرمش ایډیلر.

۱۳ مایسده (لندی کوتال) ددکی ۱۲ بلوکلک سوازی لواسیله آلتی جبل طویندن مشکل بر بطاریه هر حالده طیاره لږک استکشافی تیجه سی اوله جق، دوغریجه (دکه) اوزرینه سورلدی. بو قطعه عینی کونده (دکه) بی بلا نمانت اشغال ایتدی.

(لندی کوتال) صو قوبولرینه حاکم اولان صیرت لږ سر حد قبائلندن مه ندر لږک اراضیسی داخلنده بولدی بی ایچون افغان لږ اوراده حالا بارینه بیلور لږدی.

۱۴ مایسده (دکه) په ایکی طابور پیاده ۱۶ مایسده دیگر ایکی طابور پیاده ایله برجل بطریه سی و بر استحکام بلوکی یتشیرلدی. (دکه) ده تجمع ایډن انکلیز قوتی ۱۶ مایسده جلال آباد جهته برای استکشاف بر سوازی قطعه سی کوندردی. بو قطعه (دکه) دن اوچ درت کرو [۰] ایلریده افغان سوازیسه چاندى و (دکه) په رجته مجبور اولدی. بوچایشمه آنسزین وقوعه کلدیکندن و افغان سوازیسی انکلیز لږی اسیر ایتک ایچون جرأتکارانه احاطه لږ یا پمنه چالشیډیندن انکلیز سوازیسی اوچ درت دفعه افغان سوازیسیه مصادمه یه مجبور اولدی و قیلنج ایله یولنی آچه بیلدی. افغان سوازیسی انکلیز لږی دکه جوارینه قدر تعقیب ایتدی و دکه په حاکم غرب صیرت لږی الده ایلدی. ۸

۱۷ مایسده (لندی کوتال) دن (دکه) په ایکی طابور پیاده و (۳،۷) اینچ لږک (تخمیناً ۹۰ میلیمتره) ایکی اوبوس بطریه سندن مرکب بر قوه امدادیه یتشیدی. بونک اوزرینه انکلیز لږ دکه نك غرب صیرت لږنده بولان افغان سوازیسه تعرض ایتدی لږ. افغان لږ شدتلی و درست بر مقاومتله تعرضی پوسکور تډیلر ايسه ده انکلیز لږک شدتلی بر بومباردماندن صو کره یا بدقلری ایکنجی بر تعرض اوزرینه مذکور تپه لری ترک ایتدی لږ. انکلیز لږ بو محاربه ده افغان لږک بریشان اولدقلرینی و طوبلانه بیلملری ایچون چوق زمان لازم کلدیکنی اعلان ایتشیردی، فقط دوغری دکلدر. چونکه بریشان اولدقلرینی اعلان ایتدقلری افغان عسکرینی تعقیب ایدم ماملریدی.

یته انکلیز تبلیغاتنه نظراً انکلیز قوماندانی بو (دکه) محاربه سندن درت کون صکره (جلال آباد) اوزرینه حرکت امری ویرمش ايسه ده بوده اجرا اولنه مادی. چونکه (لندی کوتال) ده محاربه اولورکن پشاورده اختلال ظهور ایتشیدی و سرحد قبائلی پشاور

[۰] کرو (قرواقونور) : هندستانده مستعمل و بریجی انکلیز مینه مادل براو لږور.

جوارنده کی قلعہ لره و خصوصاً (لندی کوتال) ک کرینده و خیر کچینده کائن (علی مسجد) قلعہ سنه و بونک اطرافنده کی کوچوک قلعہ لره تعرض ایشم ایدیلره .

(خیر) کچینک محافظه سنه ، آموز میلین عسکری ده کاملاً قبائل جیتنه کچمش اولدیندن انکلز لر بونلرک رینه نظامین مفرزه لراقمه سنه مجبور اولمش و (علی مسجد) قلعہ سی جوارنده کچلمش اولان خیر بولنی آحق و قبائل کچیندن اوزاقلاشدیرمق ایچون آریجه برلوا تخصیص ایش و والده قتلان عسکری بشاورک مدافعه و محافظه سیچون اوراده طومنه مجبور قلمش ایدو کندن (دکه) ددکی قوت تقویه ایدیه مامش و بنهء علیه قوماندانک امری موجیجه جلال آباد اوزرینه یورومک ممکن اوله مامشدر .

یوقازیلرده کورولدیکی اوزره محاربه نك باشلانغینده انکلز لرک احتیاط عمومی ده ایکی فرقه عسکری واردی . بونلردن بری پشاور جهینده وضعیت کسب تراکت ایشنه مبنی ۱۲ مایسده جنرال (بردت) قومانداسنه ویرلدی . سفر برك اعلاندن یدی کون سوکره یاخود تعیین آخرله محاربه نك همان ایلك کونلرنده احتیاط عمومی نك نصفنک الدن چیقارلمش اولسی انکلز لرک نه درجه ده صیقیشمش اولدق لرینی کورترمه ک کافیدر .

۱۴ مایسده هندستان اردوسی باش قوماندانی جنرال (موترو)، افغانلرک (خوست) دده عسکر طوپلادق لرینی خبرینی آلدی . (دره بوجی) و (دره کومال) دن افغانلرک ایلر یلیه رک پشاورده یوکلمتری نك محتمل ایدی . بنهء علیه بو استقامتده افغانلری توقیف ایده جک بر قوت برلوسه نرمق لازم کلیوردی . افغانلرک بویه بر حرکتی حالنده (کرم) و (وزیرستان) ده بولنان عسکرک وضعیتی تهلکه یه دوشه جکندن بونک ده تقویه سی ایجاب ایدیوردی . حالبوکه احتیاط عمومیده یالکز بر فرقه سی قلمش اولدیندن (خوست) استقامته عسکر کوندرمکدن مجبوراً صرف نظر ایتدیکی کبی (کرم) دره سنک تخلیه ایدلمسی و اوراده کی عسکرک یواش یواش کری چکلمسی ده امر ایدی .

ایشته بوسایلرله انکلز اردوسی ۱۹ مایسده شو وضعیتده بولنیوردی :
برفرقه : پشاوردن (لندی کوتال) ده قدر بولک و (خیر) کچینک محافظه سنه مأمور .
برلوا : (لندی کوتال) دن (دکه) یه قدر اولان (خیر) کچیدی قسمیه بولک
محافظه سنه مأمور .

۹

ایکی لوا : (دکه) ده .

احتیاط عمومی دن جنرال (بردت) قومانداسنه و پرلش اولان فرقه پشاورک

و پشاور و لایټک محافظه سته و اختلال دائمی به قارشی امن و آسایشک ادامه سته مأمور .
(بو قره دن اوفق بر قسم جنرال (برروت) لیک النده اجیاطدی)

انگلېز غزیه لری ، افغانلرک واقع اولان طلبلری اوزرینه ۱۵ مایسده متارکه مذا-
کرانه باشلانیدلغی یازیورلرسده طوغری اولسه کر کدر . چونکه ۱۵ مایسه قدر
افغان عسکری هنوز قطعی بر بوزغونلغه اوغراماشیدی . ذاتاً انگلېز غزیه لرنده بو
مذاکرانک نه نتیجه ویردیکی ده سکوت کچامشدر .

۱۷ ، ۲۰ و ۲۴ مایسده انگلېز طیاره لری جلال آباددن افغان عسکری اردو-
کاهلری بو مباردمان ایشلردر . بولردن ۲۴ ده (هنلی به ییج) ایستمنده و بوز باشی
(هالی) قومانداسنده بر طیاره کابله قدر ایلریله رک شهرک مواقع مخفهنه و امیرک
سرایه بر قاچ بومبا آندی . بو طیاره کابله فوق العاده هیجان و پریشانی وقوعه
کیردی . (روایتیه نظراً اهالی سرای پیشکاهنده طویلاتمش ؛ وکلا، وزرا امیرک
صحتی صورمنه شتاب ایش ؛ امیرک قان پدری محمود خان طرزی سرایه هانه بر بیاض
بیراق چکیلمسنی باغیردق اخطار ایش و درحال عقد ایديلن مجلس مشورت یاخود
مجلس حربنده مقدا محاربه طرفداری اولمایانلردن بری «شاه آغاسی» ملکی علی احمد
خان ، حق ذواتمش اولق غروریه سوزه باشلابوب درحال جبهه به بر هیئت اعزامیه
متارکه مذاکرانه کیریشلمسنی تکلیف ایش و بو تکلیف اتفاق آرا ایله قبول اولنه رق
مومی الیه ریاستی آئنده بر هیئت تشکیل ایدیله رک دکیه کوندرلمشدر .

بو هیئت ۳۱ مایسده امیر افغان نامه (دکه) ده انگلېز قوماندانه متارکه تکلیف
ایلدی . افغان امیری نامه وقوعه کلن بو مراجعت اوزرینه (دکه) طرفلرنده افغان
عسکریله انگلېز آردهنده مخاصمات منقطع اولدی ایسده قبائل کندیالکلرندن محاربه به
دوام ایستدیلر و دکده بولنای انگلېز اردوگاهنی هر کون قنک آتشیله تعجیز ایستدیلر
حتی مهمندلر بو تعجیزاتی او قدر ایلری به کورتوردیلر که ۱۹ و ۲۰ حزیرانده دکیه
احاطه ایش اولان قبائل اوزالردن اوزاقلاشدر مق ایچون انگلېز سواری ایله تعرضه
مجبور اولدیلر .

حزیران، باشدن نهایته قدر سر حد قبائلیله انگلېز آردهنده وقوعه کلن مختلف
مصادمه لره کچدی . قبائل، افغان حکومتک انگلېز لره بایدیغی متارکه کی طانیامش ایستدیلر .
حتی ۱۸ حزیرانده سر حد اهالیندن اون بیک کیشی (خیر) کچیدنده (علی مسجد)
قلعه سته و پشاور ایله علی مسجد قلعه سی آردهنده کی اوفق قامه لره تعرض ایستدیلر . بالکنز

علی مسجد قلعه سنده موفق اوله مادیلر. فقط دیگر اوقاق قلعه لری کاملاً ضبط ایتدیلر.

کرم — کرهات — کابل یولی:

هند اردوسی باش قوماندانی جنرال «مورو» به ۱۵ مایسده کان برراپورده افغانلرک «خوست» ده جمع ایتدکلی قوتدن ایکی طاپور پیاده نك حدودی کچرک «په یوار کوتال» کلدیکی و دیگر اوچ طاپور پیاده ایله بر مقدار طویجیک حدودک افغان جهتده «علی خیل» نام موقعده بولندینی بیلدیریلوردی. بناء علیه «په یوار کوتال» کرم میاستمن بردسته (۵۰۰ الی ۸۰۰ نفرک برقطه) ایله ایکی طاپورلق پیاده، بر بلوک سواری و درت جبل طوی کوندریلدیکی کبی (کوهات) قصبه سنده احتیاط عمومیده قالمش اولان برفرقه دن درت طاپور عسکر سوق ایدلدی. بونلر «کوهات» و واردقلری زمان افغان عسکرینک ایلر بلکده اولدینی خبری کلکله درحال (تول) و (پاره چنار) د کوندرلدیلر.

۲۴ مایسده آلتان برراپورده جنرال (نادر خن) ک (توچی) یاخود (کرم) جهته حرکت ایتک نیتده اولدینی و بوندن باشقه بر افغان قطعه عسکره سنده حدود جوارنده کائن (نانا ایس بین اوئم) نام کوچک برقلعه به تعرض ایتدیکی بیلدیریلوردی. بناء علیه (کوهات) دن بر طاپور پیاده و ایکی طوپ شمندوفرله (تول) د سوق ایدلدی. بونک مواصلتیه (تول) ده درت طاپور پیاده، بر بلوک سواری، درت جبل طوپ و براستحکام بلوکندن عبار بر قوت طویلاشمش اولدی. (پاره چنارده ده مایسده ایکی طاپور پیاده، بر بلوک سواری درت طوپ بوئیوردی.

۲۷ مایسده افغان عسکری سر حد قبائلیه برلکده (تول) جوارنده کوروندی و قصبه بی و بونک جنوب غربی جهتده کی صیرتلی شغال ایتدی. انکایزلر، شهرک شرق جهتده کائن (تول) قلعه سنده بوئیورلردی. افغانلر، قلعه بی شدتله بومباردمان ایله صارصدیلر، (انکایزلر، بو بومباردمانده افغانلرک ۳،۸ اینچ لک ایکی آلمان اوپوسی قوللامش اولدقلری یازیسورلر، بو شدتلی بومباردمان اوزرینه انکایزلر تول قلعه سته تسلیم باراغنی چکدیلر. فقط آفسوس که، افغانلر بو تکلیفی قبول ایتدکلرندن انکایز عسکری قلعه بی ترک ایله چقدی، کندی!

جنرال (بردت)، «تول» ک بو عاقبت شیعه سندن خبردار اولتجه پشاوردن شمندوفرله

(کوهات) ه برطابور پیاده و بر بطاریه محرا طوپ کوندر دیکې کې خیر کچیدینک محافظه سته مأمور ایکنجی فرقه دن ده بر قوه امدادیه سوقنی امر ایندی . حقیقه وضعیت پک زیاده کسب اهمیت و تراکت ایتمندی . جنرال نادر خان یوروشنه دوام ایده بیلیرسه (خیر) کچیدینک آرقه سنی آلمق اوزره پشاور اوکنه دوشه بیله جکدی .

جنرال (بررهت) ک امری وجهه (خیر) کچیدینک محافظه سته مأمور ایکنجی فرقه دن ترتیب ای دین قوه امدادیه (۳) طابور پیاده یا ۲۹ مایسده (کوهات) ه سوق ای دیکې کې (لاهور) ده احتیاط عمومی اوله رق الله قتلش اولان قوتدن (۴) و (آباله) دن ده (۲) طابور پیاده کوندر لدی . بوقطعات ۲۹ مایسده (کوهات) ده مواصاته باشلا دیلر ۳۰ مایسده (تول) ک شتر قنده اجتماع ای دیلر ، ۳۱ مایسده تعرضه کچیدیلر و حزر برانده (تول) قصبه سنی افغانلردن استرداد ای دیلر . انکلیزلر بو محاربه ده افغانلردن پک ضعیف بر مقاومت کورمش اولدق لرنی یازی بولرلر . فقط بونک سببی امیر طرفندن جنرال نادر خانه تعطیل مخصوصان امریک ککش اولما سیدر . بوسیله افغانلر بلامقاومت کری چکلمش لردر . ۲ حزر برانده انکلیزلر ، افغانلری تعقیب ای دیرک حدودی کچیدیلر و (پارده چنار) ه مواصاته آلتی افغان کونجی یاقوب بیقیدیلر .

بووقعه ده انکلیزلر (تول) ک استرداد ایچون ۱۲ الی ۱۴ طابور عسکر استخدام ایلمش لردر . [بو قاریده (به یوار کوتال) ده ایکی ذابور پیاده ، بردسته میلس ، بر بلوک سواری و ۴ جبل طوپ کوندرلش اولدینگی اشارت ای دلمشدی . انکلیز غزته لری یونلردن هیچ بحث ایتمولرلر . احتمالک بونلرده (کوهات) ده سوق ای دیان قطعات ایله برابر (تول) ک استرداد ایچون کوندرلش لردر .]

جنرال نادر خانک حرکتی پک مهم و حاکمانه ای دی . (تول) دن ایلرله دیکې حالده (خیر) کچیدینک جنوبندن پشاور اوزرینه دوشه بیلیردی . بونک ایچون تول قصبه و قلمه سنک سقوطی خبری اوزرینه انکلیزلر وار قوتی بوجهه اوزرینه سوچه مجبور اولدیلر جنرال نادر خانک (تول) ده تعرض ای دیکې کونلرده احتیاط عمومیده انکلیزلرک یا لکنز درت طابور لری قلمشدی . (بر دفعه احتیاط عمومیده کی فرقه دن ۶ و ایکنجی دفعه ۴ طابور سوق ای دلمش اولدیندن الله فرقه نک یا لکنز درت طابوری بول یوردی .) الله فضل طیاره یوقدی . ذاتا موجودی آز اولان طیاره قوتی (خیر) کچیدینه تخصیص ای دلمش اولدینندن اورادن ده طیاره آله میوردی . متارکه امری بو کونلرده نادر خانه یتشه ماش اولسه ، اوده جرأتکارانه ایلریلسه ای دی ، انکلیزلر پک مهملک بر وضعیت دوشه جکاردی .

چونکه خیر جهتده کی عسکر، قبائلک تعجیزاتی بیسیله برلندن قیلمد آسپه میوردی .
احتیاط عمومیده یالکز دوت طاپور قالمشیدی و نادرخانک ایلمی حرکتی کورونجه
سرحد قبائلی کاملاً ایافلانهرق ایتلزیلیه جک و خیر کچیدنک آرقسه دوشه رک او حوا -
لیده کی انکلیز عسکریخی کر بلندن چویرده جکدی .
نادرخان ، «أوردک زئی» قیلمه سی اراضینه هنوز کیرماهشیدی . اورابه واردینی
حالده (أوردک زئی) لردده اوکا التحاق ایدرک نادرخان قولیده بیوک بر قوت طویللاش
اوله جقدی .

۲۴ مایسده بر طیاردنک آندینی دوت بش بومادن اور کدرک متاز که یه قرار ویرلیوبده .
خیر جهتده محاربه یالکز سرحد قبائله منحصر بیر ایلماهه و افغان اردو بیسجه دوام
ایتدیرله ایدی ، جنرال (برزنت) ، خیر کچیدنده کی قوتدن (تول) ده عسکر سوق
ایدمه جک و بناء علیه نادرخانک ایثی دها قولایلاشه جقدی .

بودن باشقه سردار صالح محمد خان ایله نادر خانک حرکتی توحید اوله بیاسه ایدی
ینه انکلیز لرک وضعیتی قبالاشه جق و افغان اردوسه قرشی (خیر) کچیدنی و (پشاور) ی
مدافعه و محافظه ایدمه جکلردی .

(خیر) کچیدنده مایسک دردنده ، (تول) جهتده ایله مایسک انجق اون دردنده
محاربه یه باشلامش اولسی ، افغان اردوسه یک بهالی یه مال اولدی . حر برانده (تول)
جهتده ده افغانلر و انکلیز لر آراسنده محاربه اولامش ، یالکز قبائل (خیر) طرفده
اولدینی کی یالکز باشلریه مجاهد لریه دوام ایشردر .

موز طرفده قبائلک تعجیزاتی او درجهده زیاده اشدی که انکلیز لر (تول) حوا -
لیسنده کی ۱۴ طاپوری دیگر ایکی طاپور ایله تقویه مجبوریتده قلدیلر و متاز که صالح
ایله نتیجه لمدیکی خالد الده کی ۱۶ طاپور ایله (خوست) استقامتده ایلمیله مکی تصمیم
ایتدیلر . فقط ۲۲ موزده افغان هیئت صاحبه سی (دکه) دن (راول پندی) یه حرکت
ایتش و ۸ آغیتوسده (راول پندی) ده طرفین مرخصلری بیتده . صالحه نامه امضا
ایدلشدر .

پاشو - غزنین و ووره اسحصیل خان - غزنین یولاری

یکرمی مایه قدر افغانلر و زیرستان جهتلرند هچ بر حرکتده بولمادیلر . انکلیز

باش قوماندانانځه او جهتلر دده کی افغان عسکرینک (توچی) و (وانا) په ایلریلیه جگلی خبری کلدی .

(وانا) ، وزیرستانک اورته لرنده و (توچی) و (کومال) نهرلری آرسنده مهم

بر موقعدر .

(وزیرستاندن) دده کی انکلیز عسکری قوماندانی جنرال (اودودت) امری آلتنده کی عسکرک ، مرکز لرندن (دره کومال) ، (وانا) ، (میرام شاه) انتقامت لرنده اوزاقلاشاملری امر ایستی . اونک فکرینه کورد قونی چوق آز ایدی و عسکرندن برقمی میایس ایدی وانکلیز باش قوماندانی (خیر) دده کی آچی تجریه اوزرینه میایسلره هیچ اعتماد اوله مایه جنتی بیلدیرمش ایدی .

یو صرده جنرال (برردت) ک بر امری کلدی : [افغانلر، تعرضه باشلار لرسه (توچی) ، (وانا) ، (کومال) قلمه لری تخلیه ایلسون وانکلیز ضابطلری، انکلیز حکمی آلتنده قانجق صادق میایسلره کری چکسونلر .] دیوردی .

۴۴ مایسده جنرال (اودودت) ، « تور دوی » قلمه سندن برقطه عسکرینک غرب انتقامتده حرکتله سرحد قبائلک چقاردقلری فته واختلالی تکین ایلسی امر ایستی و جنرال (برردت) ی خبردار ایلیدی . برردت، بوخبری او کون آلس درحل جنرال (اودودت) امری کری آلهرق حرکتی تأخیر ایلسی امر ایلیدی . بواصراوزرینه (اودودت) هنوز بش کرو قدر ایلریلیمش اولان دفرزدهنی برینه اعاده ایستی .

(برردت) ک بو امری مصیب ایدی . چونکه او کونلرنده نادر خان (تور) د یاقلاشمش ایدی . (اودودت) ک مفرزه سی ایلریلیه جک اولورسه نادر خان (خیر) ایله او قطع آرسنده بولوندیندن فتهنی تکین ایتمک ارزده قبائل ایجریسه کیرمش اولان مفرزندک حالی کسب وخامت ایده جکدی .

(برردت) ک توچی ، کومال ، وانا قلمه لری حقدده کی امری اوزرینه دده جنرال (اودودت) ک حکمی آلتنده بولان قلمه لرنده کی عسکره نادر خانک حرکتی سببیه ارتق معاونت ایده میه جکنی و بوحالده میایسلرک افغانلر طرفه کچه جکنی دوشونه رک (توچی) قلمه سنک تخلیه سنه امر ویردی .

(وانا) دده بولان سرحد پولتیه مأموری « بولی نی قل کهی جنت » ، « توچی » قلمه سنک تخلیه سی امری آلتجه (وانا) ایلریسنده کی کوچوک قلمه لرنده تخلیه سی امر ایستی . فی الحقیقه ، (توچی) تخلیه ایدیلتجه سرحد قبائل ایقلاسه جق ، میایسلر قبائل

طرفه كچه چك وارتق او كوچوك قلعو لږ محافظه و مدافعه ايديله مه چكدي .
 يولايقه مأموري كوچوك قلعو لږ تخليه ستن سكره (و آنا) بي دده تخليه ايتدي
 وانكڙي ضابطلري ميايلردن انكڙي لږه صادق قلان ضيف برقوله و آنا - موكل كوت -
 تلي خيل بولا (زي هوب) نهری . گنارنده كاڼ (مراتضی) قلعه سنه چكيا مکه باشلا ديلىر .
 انى رجته يوللرني عموداً قطع ايتش اولان برصرت اوزرنده قبائلك يولى كمش
 اولدق لرني كورديلير . بالضرور تعرضه كچه رك بتون كوندوز و كچه محاربه ايديوب يولى
 آيديلير وبلا آرام (٤٠) انكڙي ملى يورويديرك (موكل كوت) ياخود (موكل كوتال)
 قلعه سنه جان آت بيلديلىر . (و آنا) دن برلكده حركت ايدن صادق ميليسلر كده ا كڙي سي
 انى رجته قبائل جهته كچك شردى . انكڙي ضابطلري ، (موكل كوت) دن ١٠
 كرو مسافه ده (تلي خيل) و واردق لر دن قبائلك بر تعرضه دها معروض قلديلير . سكر
 انكڙي ضابطدن دردى مقتول دوشدى ، ايكي سي ياره لاندى و بقية السيف ايكي سي
 ميليسلردن الله قلان برقچ كيشى ايله بر كون بر كچه يول يورويديرك (سان دده ق)
 قلعه سنه التجا ايتديلىر (سان دده ق قلعه سى موكل كوت دن سكران انكڙي ملى مسافه ددر)
 (توجى) و (و آنا) قلعو لرنيك تخليه سى امرى ٢٤ ميسده و يرلشدى . ٢٦ ميسده
 انكڙي باش قوماندانى خيرون بر مقدار عسكر آلهرق وزيرستان جهتي تقويه ايدديله چكنه
 حكيم ايتدى . بناء عليه (خير) دن ايكي طابور بيادد ايله بر بطاريه بيل طوجى (پانسو) به
 حركت ايتديردى . (درؤ اسمعل خان) دن (تانق) يوليله (قلعه مراتضى) يه ده برلوا
 بياده سوق ايتدى . بوقطات ٣٠ ميسده مسعود يوليله مصادمه يه باشلا ديلىر .
 ٢٧ ميسده جنرال (اودودت) نزل ايديلهرك (٤) يرينه جنرال (قلى مو) تعيين
 ارلوندى (وزيرستان دكى انكڙي عسكرى دوغرىدن دوغرى يه ياش قومانداننه رباط ايدلدى .
 بر حيز برانده (وزيرستان) ده وضعيت شويله ايدى :

پانسو - ميرام شاه آرهنده مواصله منقطع . پانسوده (٤) انكڙي طاپورى . (بونلر
 توجى طرفه تعرض ايدجكلردى) .
 مراتضى قلعه سنده (٤) طاپور و برجيل بطريه سى (بونلر ده توجى و غرب استقامنده
 ترض ايدجكلردى) .

افغان عسكرى « توجى » اطرافنده و « ميرام شاه » ك ٤ كيلومتره شمال غربي سنده «
 (ايسپين اوښم » قلعه سى ، بر چوق وزيرى و مسعودى ايله تقويه ايدلش اولان افغان
 عسكرى الله .

(٥) دوى اليك سبب غزى آ كلاشه نامتدر .

وزیرستانده کی میلپسړک قسم عظیمی قبائل طرفه کچمش، انګلیز لړک حکمی آلتده یالکږ آلتده بری قلمش ایدی.

بر جزیرانده (بانو) شهرنده بولان انګلیز اردوگاهنه؛ افغان لړک رجعت ایستد کړی خبری کلدی. بناء علیه جنرال (قلی مو) ایچون برایش قلمشیدی: قبائلک اختلالی تکیان ایتمک. بونک ایچون ایسه آلتده شو قطعات واردی:

بانوده بولان درت طاہور پیاده. (درهجات) دن کلن ۴ طاہور پیاده. خیردن کلن ایکی طاہور پیاده. بر هندلی سواری الای، آلتی طوبلی بر جبل بطاریه سی و ایرجه ایکی جبل طوی و (۴۵) نفر لک بر استحکام قطه سی، که جمعا اون طاہور پیاده. اوچ بلوک سواری، سکز جبل طوی و بر قطعه استحکام عسکری.

جنرال (قلی مو) آلتده بوقدر عسکر بولندی حالدده قبائل اوززینه حر کتته جسارت ایدمدی و خیردن دیگر ایکی طاہورک ورودینه انتظار ایندی.

جنرال (قلی مو) غروبتک قوه معنویه سی او درجه ده صارصلمش ایدی که قطعات اردوگاه لړدن هیچ بر طرفه قیملدایه میور؛ حتی اطرافده به اولوب بیتدیکنی آکلامق ایچون بر کشف قولی بیله چقارده میور لردی. بوقزیده دینلیدی کی بر جزیرانده (قلی مو) به قلمش اولان یکانه وظیفه قبائل تکیدن عیارت اولوب بو ایسه فعلیانده ایکی قسمه آریلیوردی: بری (توچی) قلده سی آلتده ایتمک، دیگر کی کوچک قلعه لری قبائلدن استرداد و (جان دولا) موقعی تقویه ایتمک.

(قلی مو) افغان لړک رجعت (توچی) اطرافده طوبیلامق ایسته دکاری معناسی وریوردی. بناء علیه او کندو کی ایکی ایثی عین زمانده اجرا ایده بیله چکنه قانع دکلدی. بوسیله آنجق کوچک قلعه لړک استردادینه قرار ویردیلی و جزیرانده قبائل عاینه اوافق مفرزدر سوق ایندی. فقط کوچک قلعه لری استرداد ایتمک و بو صورتله قبائلک اختلالی باصیرمق ایچون سوق ایدی بومفرزدر قبائل ایله مصادمه به باشلا. دقلری زمن دیگر جهتده (جان دولا) و (درهجات) ده وضعت کسب وخامت ایندی. مسعودیلر ۴۰۰ - ۵۰۰ نفر لک غروپلرله هر کون انګلیز قره قوللرینه تعرض ایدیور. لردی و مواقع مذکور دنک (قلی مو) ایله مواصتله لری کتلمشیدی. ۵ جزیرانده (چاوودن) نام انګلیز قره قولی (شیرانی) طائفه سی طرفدن ضبط اولندی کی (بیک وان) و (شهرمهل) نام کوچک قلعه لړده مسعودیلر آلتده ترشدی.

بو صیره ده جنرال (قلی مو) اوچ طاہور امداد آلتش اولنله ۹ جزیرانده بیوک

مطبعة عثمانیه

بره قمرزې (جان دولا) یو لږ اچنه مأمور ایتدی . یو مفرزه ۱۱ جزیرانده یو لږ اچیزق
 (جان دولا) په واصل اولدی . ۹ جزیرانده جنرال (قلی مو) په افغان عسکرینک
 (وانا) یې اشغال ایتدیکی خبری گلشیدی . (قلی مو) یونک ده سببنی آ کلابه مادی .
 طالبوکه حقیقته افغان عسکری متارکه امری اوزرینه (وانا) یې ترک ایدرک چکلمشیدی .
 فقط متارکه دورنده (دکه) په مقابل (وانا) یې الیم بولندیرمق ایچون خطای واقعی
 تصحیحاً ایلبیلیرک موقع مذکور ی تکرار اشغال ایباش ایدیلر . بناء علیه افغان عسکری
 مصالحه نامه نیک امضاسنه قدر (وانا) ده قالدی (دکه) په مقابل (وانا) انګلیزلردویرلدی .
 متارکه امری هر ایکی طرفجه آلوب واکلاشلوب موقع مرعیه توندقدن سوکره
 وزیرستانده انګلیزلر قبائلک اختلائی تسکین ایله اشتغال ایتدیلر و بواشی کویلری تخریب
 و افراد قبائلی تحریف صورتیه طیاره لره کوردوردیلر . قبائلک انګلیزلرله واقع اولان
 مصادماننده کوسرتردکلی جرأت وفدا کارلق حقیقه شایان تقدیردر . بونلر ۱۴ جزیرانده
 یو یوک بر شهر اولان (وانو) په قدر ایلبیلیرمشر واوراده سپرلریله وجوده کتیرمشرلردی
 و اوکونک کیجه سی طیاره هانغارلرینده هجوم ایشلرسه ده موفق اوله مامشرلردی ،
 قبائلک بو جراتکارانه وفدا کارانه جرکتلرینه مینی انګلیزلر مصالحه نیک تقدینه
 قدر وزیرستان داخلنده ایلبیلیرک و قبائل اله دوشمش اولان کوچک قلعه لری استرداد
 جسارت ایده مدیلر . مصالحه نیک امضاسندن سوکره خیبردن و دیگر طرفلردن برو مقدار
 عسکر آله زق وزیرستانده کی قطعانی تقویه ایتدیلر و آنجق بو صورتیه مذکور قلعه لری
 تدریجاً استرداد ایده بیلدیلر .

قندهار — کووینا یولی

اعلان سفر بریده انګلیز قوماندانی النده شو قطعات واردی :

- (۱) فرقه پیاده (یونک برطابوری لاهورده ظهور ایدل اختلائی تسکینه کوندرلشدی)
- (۱) لوا آتی پیاده ، (۳) طابور هندلی پیاده ، (۱) آلی هندلی سواری و (۱) زی
 هوب میانس دنه سی (۵۰۰ الی ۸۰۰ نفر)
- نوشکی دمیر یولی محافظه ایچونده آریجه (۳) طابور پیاده ، (۲) بلوک سواری ،
 (۲) بلوک استحکام و ایکی طیاره واردی .

يو قوټه مقابل افغانلرک قدهارده و (کلات غلجائی ده) جمعاً یکون (۱۶) طابور پیاده و (۵) آلاي سواریدن مرکب بر قوټی موجود ایدی. قبائلدن ۴۰۰ بیګ قدر مسلح نفرک ازدویه التحاق ایده جکی ظن اولتوردی.

بناءً علیه انګلیز قوماندانی، حال مدافعه ده قلمنی ترجیح و چن) ه مقابل بولنان (قلعه بالداک - سپین بالداک) نام افغان قلعه سنک ترصد ایدلمسنی امر ایتدی.

فقط مایس اوزنه لرده افغان عسکرینک غلجائیلرله دیگر قبائل حدودیه بی آياقلاندیرمق و (ذی هوب) نهری کنارنده کائن اولوب صورت دائمه ده ایکی آلاي هند و انګلیز عسکريله محافظه ایدلمکده اولان (سان ده مان) نام انګلیز قلعه سنی ضبط ایتک متصدیه (ذی هوب) حدودی مقابلنده طوبلامقده اولدینی خبری کلدی. بونک اوزرینه انګلیز قوماندانی جنرال (ووب شهر)، بولی اوزرنده بولنان (سپین بالداک) قلعه سنه تعرضه قرار ویردی. بو صورتله افغانلرک قبائل آياقلاندیرمق و «سان ده مان» ه تعرض ایتک بیتله «ذی هوب» حدودنده طوبلامقده اولدقلى عسکری «سپین بالداک» قلعه سنک محافظه و مدافعه سنه چکبیله جکنی و «سپین بالداک» قلعه سنی ضبط ایدرسه قبائلک انګلیز قوت و قدرتی آکلایه رق اختلاله خسارت ایده میه جکلرینی و افغانلرک کار قدیم قلعه لری کبی طوبراقدن یاپلمش و ۵۰۰ نفردن عبارت بر طابور پیاده ایله محافظه ایدلمکده بولنمش اولان و (چن) ده کی انګلیز اردو کاهندن (۳) کرو مسافه ده بولنان مذکور قلعه بی قولایجه ضبط ایدبیله جکنی دوشونبوردی.

بو ایشه ایکی لوا پیاده (۸ طابور) بر قیم آتلی پیاده، بر آلاي سواری و مقداری غیري معلوم صحرا طوبی و ۱۰۵ اینچ لک کوچک طوبلرله بر ابوس بطاریه سی مأمور ایتدی. خنده کلری آشمق ایچون سیار کورولر، دیورلره طیرماتق ایچون سردیونلر حاضر لاندی. انګلیزلر تعرضه باشلامه دن اول افغان قلعه سنه مکاله مأموری کوندردیلر و قان دو کولمکسزین قلعه نک تخلیه سنی طلب ایتدیلر.

افغانلر مکاله مأمورینی آتله قارشیلادیلر. انګلیزلرده تعرضه باشلادیلر. ایکی بچق ساعتک بر بومباردمان، طوبراق دیوارک اوزرنده متعدد (برهش) لر آچدی. بومباردمانک صوکلرینه دوغری قلعه محافظیتندن ایکی یوز قدری قلعه قپوسدن چقه رق قدهار جهتنده کی طابع یوانی طوبدیلر. بونلر قلعه دن منتظماً چیقمش اولدقلى ایچون بوخروجک بوزغونلق نتیجه سی اولیوب ایچ قلعه نک استیجابندن فوضله عسکری طویچی آتله بوغدرماق مقصدیه مینی اولسی محتملدر.

انگیزلر قلمه دن چیقان بو عسکری میترالیوز آتشته طوئیدیلر (قلمه ده کی عسکر کار قدیم
شکلده مساج اولوب . طوپ دخی بولغان دیندن انگیزلر افغانلرک تفضکاری منزله قدر یا قلاشمشیر -
دی) سو کرده اوزر لرینه سوار لرینی صالیدیلر . آنجق اوتوز قدر افغانلی بو سواری
هجومدن یقه بی قورتارد بیلدی . بوندن سو کره قلمه یه هجوم ایلدی .

انگیز غزیه لری ، کار قدیم و متنوع تفتکار له مجهز ۵۰۰ افغانک تحت محافظه بنده
بولان بو کار قدیم ، طوپراق و طوپسز قلمه یه پایلان هجومی نک پارلاق صورتده حکایه ایدر لر :
[(فلان) آلائی (فلان) برجه ؛ (فلان) آلائی (فلان) قاپی یه (فلان) قطعه (فلان)
جهبه یه هجومه مأمور اولدی] دینه طادتا زمان حاضرده قلمه دنبله بیلن بر یرد یا پاش بر
هجوم مثللو تصویر ایدر لر .

برنجی ویکرنی ایکنجی پنجاب آلایلری قلمه نک بیوک قاپیلرینه ۱،۵ اینچک طوپلرک
حمایه تی آلتنده دزدنجی غورقا آلائی قلمه نک جنوب غربی جهبه سنه ، و دلینتتون انگیز
آلائی بو جهبه نک بر گوشه سنده کی برجه و (و دست کنت) قرال آلائی ده ایچ قلمه یه هجومه
مأمور اولشدی . بومباردمان قلمه نک دیوار لرینی تخریب ایتش ، بارینه میه جق بر حاله
کتریمش اولدینی ایچون افغانلرک قلمه ده قانان محافظلری ایچ قلمه یه تحصن ایتش ایدی لر .
بناء علیه یوقاریده اسملری کچن آلایلر یوش و مدافعه سز طوپراق دیوار لری نعره لر له
(!) اشغال ایتدی لر . قرال آلائی ده بر بردشدن کیردرک ایچ قلمه اوکنه واصل اولدی .
بوراده انگیزلر ایچ قلمه ده کی افغانلر علیه ال بومبارلری دخی قوللاندرلری حالده افغانلر
صوک وظیفه لرینی ایضا ایدرک انگیزلری سونکو ایله قارشیلادیلر . بر مدت دوام ایدن
سونکو مبارزه سندن سو کره (۱۶۰) افغان اسیر اولدی و طوپراق قلمه نک دیرد کنه
آلبشیلر له (!) انگیز بایراغی چکیلدی .

جترال « نویب شهر » ، « سین بالداک » قلمه سنک ضبطی انگیز قوت و قدرتی
کوستر دجک و قبائلک قوه معنویه سی قیردرق . اونلری بر لرندن قیلمه ده میه جق بر حاله
کتر دجک و افغانلری « سان دهمان » اوزرینه چک دجک ظن ای دیوردی .

حالبو که اویله اولمادی . « سین بالداک » ده محاربه ای دیلورکن انگیزلر (توجی) بی
تحلیه یه مجبور اولدی لر . نادرخان (تول) قلمه سی ضبط ایتدی . قبائل هان کاملاً سلاخه
صاریلدی . « نری هوب » میلسلرینک آلتی ده بی قیائل افغانیه طرفه کچدی . « نری هوب »
نهری اوزرند قلمه لر دن یا لکنر « سان دهمان » انگیزلرک آلتی ده قله بیلدی . یوللر ،

آیاقلانان قبائل طرفدن کیلمش اولدینی ایچون دیگر قله لر (چن) دن و (کوودستا) دن معاونت کورده مامکه برر برر قبائلک اللرینه کچمشدی .

«سان دده مان» قلعنه امداد اوله رق «چن» دن برلوا پیاده سوچه امروریلدی ایسه ده بو امر اجرا اولنه مادی . چونکه بولوانک حرکتدن اول سان دده مان قلعه سنی تقویه اتمک اوزره دردنجی غورقا آلاپدن کوندریان بر بلوک قلعه چوارنده قبائلک تعرضنه معروض قالدی ، اکثریسی قلیجدن کچیرلدی ، و آنجق پک آزی قلعه به کیره بیلدی و بوندن سوکره یول قاپاندی . بوسیله مذکورلوانی سان دده مان د سوق ایتمکدن واز کچیلدی .

متارکدن سوکره ، خزیران ابتدالرنده انکایز قوماندانی سان دده مان قلعه سنی امداد کوندرمه قرار ویردرک قوتی غیر معلوم بر مفرزدی یوله چیقاردی . بو مفرزه ۲۰ چن برانده « قاپپ » موچه واردی و اختلالی تسکینه شروع ایتدی . فقط بو صرده «چن» قلعه سنک حالی مشکالمشدی . چونکه سردار عبدالقدوس خان امرنده ۸ طا بور پیاده ، « ۴ » آلا ی سواری و ۲۶ طوب چن قلعه سی قارشوسنده مرغ چن و « تاختا » موقعلرنده طویلا تمش ایدی . افسوس که دیگر طرفلرده ایشک بتمش اولدینی بر صرده بوقوت ایشه باشلامته چالیشیوردی . عبدالقدوس خان قارشوسنده چن ده کی انکایزلرک وضعیتی کسب و خامت ایلدیکندن چن اطرافنده ۶۰۰ یارده آدالقی وتل اور کولرایله محاط اوق طایبه لردن ماشکل ۱۲ میلک بر خط مدافعه وجوده کتیردیله . چن اردکاهنی ده تل اور کولرایله قوشاندیلر .

عبدالقدوس خان قطعاننک مرغ چن و تاختا موقعلرندن طویلا تمشی اوزرینه انکایز باش قوماندانی چن د احتیاط عمومیدن آنجق ۳ طا بور پیاده و بر بطاریه جبل طویلی کوندره بیلدی . بو ، باش قوماندانک احتیاط عمومیده صوک نفری ، صوک طویلی ایدی . بناء علیه جنرال وویپ شهر ، قاپپ جهته کوندرش اولدینی قوتی کری به چکمه ک مجبور اولدی . بونک کری به چکلمشی زی هوب قبائلنی بسبتون شیارتدی و چن ک وضعیتی دهخا قلاشدی . فی الحقیقه چن ک جنوب طرفنی افغان عسکری قوشامشدی . (دردی هوب) طرفدن لورده لی و سحابی به کله جک قبائل دخنی چن ی احاطه ایدر و اونک هندستان ایله اولان مواصله سنی بسبتون کسردی . قاپپ دن چن د مفرزه عودت ایدنجه آیاقلانمش اولان قبایله قارشو « سان دده مان » قلعه سنک حالی کسب مشکلات ایتدی ، قبائل اله کچمی پک محتملدی . بناء علیه ۶ خزیرانده « سان دده مان »

امدادینه ایکی بلوک « غورقا » ، بر بلوک رادیو تلغراف ، جبل طوپی و بر میلین دست سندن مرکب دیگر بر مفرزه ترتیب و سوق ایلدی .

بومفرزه قایپ موقعه وارد قده یولی عموداً کسن بر تپه بی اشغال ایتش اولان ۳۰۰ قدر وزیری و مسودی طرفندن طور دیرلدی . انکلیز لر هر چه باد آباد تعرض ایتدیلر و تلفات ایله تپه بی طوته بیلدیلر . مفرزه بوضو رتبه سان دده مانه واصل اولدی .

بوجهتده قباثلک کو سترمش اولدقلری جرأت وفدا کارلق شایان حیرت درجه ددر . از جمله ۱۴ تموزده سان دده مان « امداد » کیدن کوچک بر قطعه (له که پند) موقعده قباثل طرفندن چوریش ایدی . بونلری قورتار مق ایچون سان دده مان قلمه سندن ۲۲۵ نفر غورقا ، (۷۵) نفر (زی خوب) میلین عسکری و ایکی جبل طوپی کوندرلشدی . بونلر (له که پند) موقعده احاطه ایدلش اولان قطعه به التحاق ایتدیلر و اوسکه بر لکده « سان دده مان » دوندیلر . فقط « قایپ » موقعه کلدکاری زمان (وزیری) و (شیرانی) لر بونلری طور دیردیلر . مفرزه تعرض ایدی . فقط یولی آچه مادیغندن بولدیغی برده کیجه لکه قرار و بردی . قرا کلک باصنجه وزیریلر و شیرانیلر مفرزه اوزرینه آیلهرق هپنی بچاقدن کچیردیلر و ایکی طوپی ده اغتام ایتدیلر .

بووقه انکلیزلرک وضعیتنی کونواندی . انکلیز قوماندانی اختلاک تسکینی ایچون بر قوت ترتیبه یلته ندی ایسه ده الده عسکر یوق ایدی ، برشی یا پامادی . (چمن) ، (سان دده مان) ، (بانو کی) کی بیوک قلمه لردن ماعداسی کاملاً قباثلک الیه الیه کچدی و ۱۸ آغستوسده مصالحه امضا ایدیلنجیه قدر وضعیت بویله جه قالدی .

صاحب امضاسندن درت کون سوکره اختلاک تسکینی ایچون یه بر مفرزه ترتیبه تشبث ایدلدی ایسه ده اوضیرده (چمن) جوارنده (۵۰۰) کیشیک برجه پیدا اولدیغندن نیت عقیم قالدی . بوچه افرادینک اکثریسی میلینلردن قباثل جهته کچمش اولان ایی مسلح ، ایی مجهز و ایی تعلیم کورمش افراددن عبارت اولدیغی جهته انکلیزلری ایچه اشغال ایدی . بناء علیه (چمن) جوارنده بولنان (هندوباک) قلمه سندن مذکور چته علیه بر مفرزه ترتیب و سوق ایدلدی . واقع اولان مصادمه ده انکلیز لر تلفات کلیه به دوچار ورجته مجبور اولدیلر .

بونک اوزرینه (چمن) دن زرهللی او طوموبیلرله بر دیگر مفرزه ترتیب و سوق ایدلدی وچته بوضو رتبه داعیده بیلدی .

الحاصل عبدالقدوس خان یزندن قیمله اتمان دینی خالد یالکز قبائل (چمن) طرفنده انګلیز لری فوق العاده بوکالمشردی .

مطالعہ

سابق هندستان نائب قرالیسی (لورد کیچنر)، هندستان - افغانستان حدودی اوزرنده بر سیاحت یا پیش و میس عکرنی او تشکیل ایتمش و کوچک قلعه لری اونلرک ید محافظه سنه ویرمکی دوشوتمشیدی . (لورد کیچنر)، میسلر ایچون دیر ایدی که : « بونلر جاسوسلق و استکشاف ایشلری ایچون کله چک بیوک بر محاربه ده بزم اک ایی نظر لرمزدن اوله جقلردر . قبائی لهمزده ایاقلاندرمق ایچون بونلردن فوق العاده استفاده ایده جکز ا »

کیچنرک بو تصویرله سلاح آتیه آلدینی و بیشدیردیکی میسلر ۱۹۰۸ تاریخده بر ولچر انکایز ضابطک قومانداسنده اوله رق کوچک قلعه لرک محافظه سنه مأمور ایدیلر . افغان اردوسنه بیوک بر اهمیت ویرلیدیکی ایچون ۱۹۱۹ د قدر مذکور قلعه لر میسلرک محافظه سی آتیه قلدی . ۱۹۱۵ - ۱۶ ده سرحد قبائی حرب عمومی سببیه اختلال ایتمش اولدق لری خالد میسلرینه یرلرنده قالدیلر . چونکه حرب عمومیده افغانستان حدودینه هیچ اهمیت ویرلیوردی :

افغان اردوسی مساح دکلدی ، محاربه قابلیتدن محروم ایدی . اوچنجی بر دولتک معاوتی اولقسزین کندی باشنه هندستانه یورویه مزدی . افغاننتانه معاوت ایده چک اوچنجی بز دولت ایسه روسیه ایدی . فقط اوده انقلاب ایله اوغراشیوردی . ایسته میسلرک سرحد قلعه لرنده بیر اقلملری اسبابی بونلردر . لکن انکایز لر حقیقی کور مکده غفات ایتدیلر .

عالم اسلام ، حرب عمومی سببیه انکایز لر علمنه دوشمش ایدی . هندستانده کی اردو ضعیفه مش ، قیمتی ضابطلری اروپا جه لرینه کوندره شیدی . هندستان اختلالی سببیه هند اردوسی بر چوق یرلره تقسیم ایدلش ، بر فرقه نیک بر قسمی بر یرده دیکر قسمی باشقه بر یرده قالمش ایدی . هند اردوسی انکایز عکرنیک حرب عمومیدن صوکرده

پکې بر محاربه په کړمکه راضي اولمادیني سولینوردي . هندي افراد اینه کړچه برشي ديه ميورلر ايديسه ده البت انگلیز افرادنن زياده حربه معارض ايديلر . بڼه غډه افغان محاربه نښه استدلرنده انگلیز اردوسی هر نقطه نظر دن ضعیف ، انتظامنر و میاسلرک و فاسرلغه معروض بولنوردي . خیر جهتنده کی میاسلردن آنجق اونده بری و کرم ، وزیرستان ، زی هوب جهتلرنده کی میاسلردن آلتیده بری انگلیزره صادق والمشیدی . انگلیزر افغان محاربه سده پک بیوک بر مصرفه دوجار اولدیلر و محاربه نښه نتیجه سنده اسکی انگلیز - افغان مناسباتی و انگلیزرک افغانستانه قارشی اولان حاکمیتلری برهوا اولدی و افغانستان استقلالنی قازاندى .

بوندن باشقه انگلیزر افغانستانه ابتدا ایچون خیر کچیدنک سر کورپرسی صایلان لادکه بی آلتق اینترلردی . صلح ماصه سنده بونی ده (و آنا) ایله ده کیشدیرمکه بچبور قالدیلر .

انگلیزرک حرکاتی باشند اشاعی به قدر کوزدن کچیرینه جک اولور سه سرحد قائلندن پک متوحش اولدقلری کوریلور . قبائل افرادی کار قدیم و متنوع تضکلر له مجهز ، چیخانه سی از و تعالیم و تربیه سی منقود اولدینی حالده انگلیزر هیچ بر برده کندیلرینه فائق ، حتی مساوی درجه ده بر قبایله اوزرینه حرکت ایده مامش و مطلق کندیلردن پک ضعیف کوزدکلری قبائل غروپلری اوزرینه بوکلتمشلردز .

هند اردوسنده کی هندیلردن غورقارلرک صداقتله ایش کوردکلری و محاربه ایستکلری و دیگر هند ماتلری آراسنده سابقاً انی محاربه لر ایش اولان سیکلرک بو افغان محاربه سنده

هیچ بر ایش کور مامش اولدقلری انگلیز مطبوعاتیجه اعتراف ایلمشدر . وقوعه کلن محارباتک اک چوغنی غورقارلر یا میشلردر و هر هانکی تهلکلی بر برده قوه امدادیه سوقی لازم کلش اینه اورایه غورقارلر کوندرلمشدر . انگلیز قدماتی هر برده مدافعه مطلقه ده قالمش و بش آلتی کیلومتره اطرافنده تهلر جریان ایستدیکنی آکلاقی ایچون بر کشف قولی بیله چیقاره مامشدر .

هان هر برده امنیت خدماتی (یوروشده واقامته) غایت قورقانه یا پلمش و بوسبیله پک چوق زلرده انگلیزر باصقینلره اوغرا مشدر . محاربه نی قازاندقلری برلرک هیچ برنده دشمنی تعقیب ایده مه مشلردر . نوزلره سبب اوله رق انگلیزر جبل محارباتنه آلیشقی انی ضابطلرینک آوروپا جهلرینه کوندرلمش اولدیننی ایلری سور مکده درلر . فقط بوده محققدر که غورقارلردن ماعدا هند عسکرینک و بالخاصه انگلیزرک قبائله قارشی قوه معنوی لری

پک چیقندی . . . دایماً مداخله مطلقه دې ولدقلمی ایچون کرم ، وزیرستان وژی هوب قلمه لری
هان کاملاً سقوط ایتشدن . . .
افغان عسکرینه کلنجه :

بونک چیقنده معلومات صحیحه بوقدر، بناءً علیه بورایده برشی دنیله منزه فقط محاربه نك
هان بلندن نهایته قدر سر خد قبائلی طرغندن لاجرا ایدلمش اولدینی محتقور . . .
افغان عسکرى اى مسلح اى مجز اى تعام و تربیه کوردش اولسه و خصوصاً
قارنلری طوق بولونسه قبائلی اوکنده سوره بیله ایدی بو محاربه انکیزلر علیه پک
فنا نتیجه لر ویرردی .

افغانلرک هنوز آياق باصمامش اولدقلمی بولردده قبائل آياقلا تماش ایدی . افغان
عسکرى ایلرله دیکى حالده بولردده بالطبع افغان اردوسنه التحاق ایددجکلردی .
هندستانده اختلال چیقمش ایدی . حدودده انکیز عسکرى بوزولسه و افغانلردده
ایلرله مکه باشلاسه ایدی هندستان اختلالی بالطبع پک زیاده توسع ایددجکدی .
وقت حضرده افغان عسکرى صورت دائمه سلاح آلتده بولوندیغندن بولر ایچون
سفر برك استحضار ایتسه غائب ایدیلجه چك کونلر وساعتلر بوقدی . عسکرال آلتده حاضر دی .
باشلیجه اوچ یول اوزرندده جمع و تجمید ایدلمش غرو بولرک عینی کونلردده حرکات تعرضیه به
باشلاملری لازم ایکن ، افسوس که بوده اولمادی .

سردار صالح محمد خان محاربه به باشلادی و آتش کسمکه مجبور اولدینی زمان نادرخان
تعرضه بکدی . او بورولاقدن سوکرده عبدالقدوس خان میدانه چیقدی . بناءً علیه
انکیزلر آتش کسین بردن عسکرى آلهرق دیکر جهه بی تقویه به فرصت بولدیله .
عبدالقدوس خانک محاربه نك بدایتندن نهایتنه قدر حال عطالده قالسی شایان حیرتدر .
قبائل غایت جراتکارانه و فداکارانه محاربه ایتدکلمی حالده عبدالقدوس خانک (ستین بالداک)
ده کی عسکرندن ماعداسی تفکلمنک اغز اوتی یا قامشلردر .

افغان اردوسی ، صحرا محارباتی و مانورده یا بمق قابلیتندن محرومدر .
جهادک اعلاندده عسکرک قوه مغویه سی پک یوکسکدی . فقط محاربه نك نهایتده
تماماً بر عکس اولدی . چونکه عسکره به چك ویریه میوردی . خیر جهتده حزران
ظرفنده پک چوق کونلر اکمک ریته (کندم خشک آتشد قیزارتیلش بغدای)
ویریه بیلشدی و بو حوالیده ذاتاصو آز اولدینی ایچون افرادک صواحتیاجاتی ده بر طرف

ایدیلہ میوردی ، کوہات و کرم جہتلر ندوہہ حال بویله ایدی . اورالردوہہ صواحتیاجی
تأمین اولہ میوردی . بناءً علیہ عسکرک معنویانی قیریلدیخہ قیریلدی .

تاریخک بوضووک ایکی بیک سنہک فصولی قاریشدیریلدیخہ کورولورکە ایکی یوز سنہدە
برهندستانہ برهجوم واقع اولشدرہ صووک هجوم ۱۷۳۵دە نادرشاه طرفندن وقوع بولشدی .
تاریخک بویوز سنہک فصلا ریئە

« افغانان — انگلیزین نه عاید قروکی »

(AFGAN-İNGİLİZ HARBİNE AİT KROKİ)

(HARBİN İLİSİNE KADAR İKİ TARAFIN VAZİYETİ)

افغانان و انگلیزین قروکی قروکی قروکی

(ÖLÇEK) مقیاس

۱ سین - یاغز ۱ متره
۲۱۵۵۰۰۰
۴۰۰۰۰۰۰

(ÖZEL İŞARETLER) نشانان مخصوصه

(İNGİLİZ KUVVETLERİ) انگلیز قوتلری

(AFGAN KUVVETLERİ) افغان قوتلری

(DEMİR YOLU) دیمیر یول

(HİNT-AFGAN HÜDUDU) هینت-افغان هودود

